

આપણા કૌટુંબિક જીવનની માવજત કરી આપણાં સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારને
વ્યક્તિ ઘડતર દ્વારા સમૃદ્ધ કરવાની ઝંખના સેવતું માસિક...

છૂટક કિંમત : રૂ. ૨૦/- ● વાર્ષિક લવાજમ : રૂ. ૧૫૦/- ● Publication 2nd of Every Month

સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

સ્થાપના : ૧૯૪૪

વર્ષ : ૭૯ ● અંક : ૫

સળંગ અંક : ૯૫૨

ઓગસ્ટ - ૨૦૧૯

ઘરશાળા

(રાગ : ઊડી જ તું, ગાફિલ ગાભરા! તારે અંતરે શી આંટી પડી)
તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા, મીઠી આ શી વત્સલતા ભરી!
મુરદાં મસાણેથી જાગતાં - એવી શબ્દમાં શી સુધા ભરી!

પૂછી જોજો કોઈ ગુલામને-
ઊઠ્યા કેવા ઓઘ એને મને
મળી મુક્તિ મંગલ જે દિને

એને કાને શબ્દ પડ્યો 'તું સ્વાધીન!' - શી ઓહો સુખની ઘડી!
એની આંખ લાલમલાલ છાતીમાં છોળો છલકાઈ પડી!

- તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા.

એને ભાન મુક્તિ તણું થયું
એનું દૈન્ય ક્યાં ટપકી ગયું ?
એનું દિલગુલાબ મૂલી રહ્યું:

એના મસ્તકે નમવાનું ભૂલી આભ-શું માંડી આંખડી;
એની ઊર્મિ રાંક મટી રૂડા જગબાગમાં રમવા ચડી.

- તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા.

પડું કેદખાનાને ઓરડે,
લટકુંચે ફાંસીને દોરડે,
લાખો ગોળી તોપ તણી ગડે:

તારો હાથ હોય લલાટ, તો ભલે આવે જુલ્મ તણી ઝડી!
તારું નામ હોય જબાન, તો શી છે ભીતિ, ઓ મારી માવડી!

- તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા.

કાળી રાત ચોગમ ઘૂઘવે,
લાખો શાપ બંધુજનો લવે,
વા'લાં વેરી થે રોવે-મૂંઝવે:

છૂંચ્યા ચંદ્ર-સૂરજ-તારલા, મધસાગરે મારી નાવડી;
ત્યાંચે જોઈં દૂર ઝબૂકતી, તારા દ્વારની ઝીણી દીવડી.

- તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા.

મારા દેશનાં સહુ શોષિતો,
દુનિયાનાં પીડિતો-તાપિતો,
ખૂણે ખૂણે ગાય તારાં ગીતો:

એનાં ભૂખ્યાં પેટ છતાં એને કેવી મોંઘી તું, કેવી મીઠડી!
એનાં બેડીબંધન તૂટશે, એવી આશે ખલ્ક બધી ખડી.

- તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા.

સ્વતંત્રતાની મીઠાશ ઝવેરચંદ મેઘાણી

યુગવંદના

સરસ્વતી વિદ્યામંડળ સંચાલિત પ્રાથમિક શાળામાં ગુરુપૂર્ણિમાના દિવસે ગુરુનો મહિમા દર્શાવેલો ઉજવણી કરી.

સરસ્વતી બાલવિહારના ભુલકાંઓ માટે વિવિધ પ્રકારના સાધનોની સમજણ વાલી તથા વિદ્યાર્થીઓને આપી.

 ધરશાળા
ઓગસ્ટ - ૨૦૧૯

email : gharashala@saraswatividyamandal.org
website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ઘરશાળા

વર્ષ : ૭૯

સળંગ અંક : ૯૫૨ ઓગસ્ટ - ૨૦૧૯

સ્થાપક તંત્રીઓ : હરભાઈ ત્રિવેદી
રઘુભાઈ નાયક

તંત્રીઓ : જશીબહેન નાયક
જ્યોતીન્દ્રભાઈ દવે
સખુભા ઝાલા

પરામર્શ : મુદુલાબહેન ત્રિવેદી
અમીતાબહેન પાલખીવાલા
અશોકભાઈ સોમપુરા
હેતલબહેન શાસ્ત્રી

ડિઝાઈન : મનીષ પટેલ

આ માસિકમાં પ્રગટ થતા અભિપ્રાયો સાથે તંત્રી મંડળની સહમતી ના પણ હોઈ શકે. લેખ, લવાજમ, અંક ન મળવાની ફરિયાદ, કેળવણી વિષયક સમાચાર વગેરે કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી છે. છપાનાર સામગ્રી પાછી મેળવવા જરૂરી પોસ્ટલ ટિકિટો મોકલવી.

શિક્ષણ-કેળવણી, બાળઉછેર, કૌટુંબિક જીવન, શિક્ષક-શિષ્યના સંબંધો, પ્રયોગાત્મક અહેવાલ, બાળ માનસશાસ્ત્ર આધારિત લેખો આવકાર્ય છે.

“ઘરશાળા” માસિકના એજન્ટ થવા ઈચ્છનારે કાર્યાલય સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

પત્ર વ્યવહારમાં ગ્રાહક નંબર અચૂક લખવો. સરનામામાં ફેરફાર થાય તો કાર્યાલયને દુરંત જાણ કરવી.

લવાજમ	ભારત	પરદેશ		
વાર્ષિક	₹ ૧૫૦	\$ ૪૦	₹ ૨૫	
આજીવન (૨૦ વર્ષ)	₹ ૨,૦૦૦	\$ ૨૦૦	₹ ૧૦૦	

અનુક્રમ

સંપાદકીય	જ્યોતીન્દ્રભાઈ દવે / ૫
સ્મરણયાત્રા	જશીબહેન નાયક / ૬
માનવતા ઘડતરનું કેન્દ્ર એટલે ગાંધીજીનું ટોલ્સ્ટોય ફાર્મ	હિરજીભાઈ નાકરાણી / ૯
અષાઢના ભવાડા !!!	કૃષ્ણ દવે / ૧૨
દાદાગીરી - ઉત્તરાર્ધ	હરિત પંડ્યા / ૧૩
ભાર વિનાનું ભણતર	ડૉ. અશોક મો. દવે / ૧૫
સાર્ધ - શતાબ્દી વંદના	રમેશ ઓઝા / ૨૩
વિદ્યાર્થી જ મારી સાથી મૂડી	જીતુભાઈ નાયક / ૨૫
શિક્ષક તરીકેનો મારો પ્રયોગ	રોહિત શાહ / ૨૬
ગાંધીજી : ગામડાની પ્રાથમિક કેળવણી અને ગ્રામજીવન પ્રવીણ મકવાણા / ૨૭	
એક વખતની વાત	ફાઝલભાઈ ચૌહાણ / ૨૮
મગજ અને મન વચ્ચે શું સંબંધ છે ?	ગિરીશ આઈ. પટેલ / ૩૧
અલ્પવિરામ	ડૉ. ભરત જાદવ / ૩૩
વરસાદભાઈ	કિરીટ ગોસ્વામી / ૩૪
સ્વતંત્રતા દિવસ - બુલેટ ટ્રેન-મીટરગેજ	ડૉ. હિતેષ શાહ / ૩૫
કલ્યાણ સુન્દરમ્	મૃણાલ ઓઝા / ૩૬
અમારો કલાસ રૂમ અમારું કુટુંબ	હીરાલાલ છોડવરીયા / ૩૭
એક મુઠ્ઠી ઊંચેરા શિક્ષકની સંઘર્ષકથા : સુપર-૩૦	ડૉ. સુરેશ ઢીલા / ૩૮
વૃક્ષયાન	ડૉ. ભારતીબહેન બોરડ / ૩૯
શિક્ષણ સમાચાર	અશોક સોમપુરા / ૪૦
શિક્ષક સાથેની મારી કવિતા	/ ૪૨

કાર્યાલય

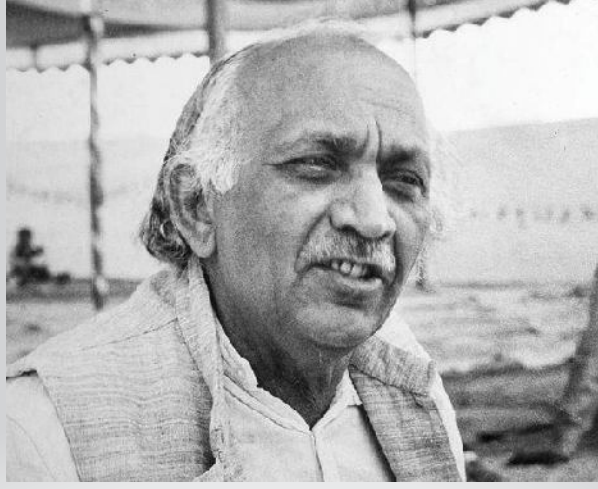
“ઘરશાળા” શૈક્ષણિક માસિક

સરસ્વતી વિદ્યામંડળ

ડૉ. રઘુભાઈ નાયક શિક્ષણ સંકુલ, સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮.

ફોન : ૦૭૯-૨૨૯૨૦૫૩૭ ● ૨૨૯૨૫૫૭૦

આપના લેખ તથા
પ્રતિભાવ અમને
અમારા ઈમેલ ઉપર
મોકલવા વિનંતી.

મનુભાઈ પંચોળી, 'દર્શક'

ભૌતિક વિજ્ઞાને માનવીની બાહ્ય સમૃદ્ધિની શક્યતા અપાર વધારી દીધી છે. પણ એની અંતરની સમૃદ્ધિ તો તેટલી ને તેટલી જ રહી છે. એકાદ જંગલીના હાથમાં જાણે ભોળા શંભુએ શક્તિનો દોર આપી દીધો છે. દેહ વ્યાપક થયો, પણ આત્મા તો સંકુચિત જ રહ્યો. આ વિસંવાદને ટાળવો એ કામ જો કોઈનું ય હોય તો એ સંતોને સાહિત્યસ્વામીઓનું છે. આજે જગત એક થતું જાય છે. વ્યાપાર, વ્યવહાર, ખાનપાન, બધું એક થતું જાય છે. પણ મન સૌનાં એક થતાં નથી. અનુગામી સાહિત્યસ્વામીએ આ અંતરની ગાંઠ બાંધવાનું માથે લેવું પડશે. કારણ કે એના કરતાં વિશેષ વ્યાપક દયની, એના કરતાં વિશેષ પારગામી દૃષ્ટિની બીજા કોની પાસેથી આશા રાખી શકાય? સાહિત્ય એ પણ એક સાધના છે. શારદા એ ભગવતી છે. આપણી રસવતી નથી. માતા છે. આપણી ભોગ સામગ્રી નથી. ઉપાસ્ય છે. એ વાત ફરી ફરી રટવી પડશે.

આજની ભૂંડી કેળવણીથી માણસ નર્યા સ્વાર્થ સિવાય કશું શીખતો નથી. હરામનાં હાડકાં કરવાં અને સમાજદ્રોહ કરવા સિવાય બીજી કોઈ વૃત્તિ તેનામાં પોષાતી નથી. આપણે કહીએ છીએ કે કામ કરનારા નથી મળતા, પણ શેના મળે? આ શિક્ષણથી તો કામ ન કરે તેવાની જ સંખ્યા વધશે. આજની કેળવણી સામે આપણે બંડ ઉઠાવવું જોઈએ. આની આ કેળવણી ચાલુ રહી, તો નવી પેઢી સમૂળગી પાંગળી અને સ્વાર્થી, સમાજદ્રોહી અને દેશદ્રોહી બની જશે.

સ્વતંત્રતાની મીઠાશ

સ્વતંત્રતાની લડતના રાષ્ટ્રીય શાયર શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીએ દેશ આઝાદ થયો તે પહેલા સ્વાધીન માનવની આશા અને આકાંક્ષાનું સ્વપ્ન જોયું હતું. તેમના જ શબ્દોમાં તેમની સંવેદના વ્યક્ત કરી હતી.

“તારા નામમાં, ઓ સ્વતંત્રતા મીઠી આ શી વત્સલતા ભરી”

સ્વાધીન માનવની વિભાવનાને શબ્દ દ્વારા વ્યક્ત કરતા મેઘાણી જણાવે છે કે,

“એને કાને શબ્દ પડ્યો તું સ્વાધીન શી ઓહો સુખની ઘડી !

એની ઊર્મિ રોક મટી, રૂડા જગબાગમાં રમવા ચડી.”

અને આગળ શોષિતો અને પીડિતોના મુક્તિના સ્વપ્નો અંગે મેઘાણીભાઈ લાગણીસભર રીતે જણાવે છે કે

“મારા દેશના સહુ શોષિતો, દુનિયાના પીડિતો - તાપિતો, ખૂણે ખૂણે ગાય તારાં ગીતો

એના ભૂખ્યા પેટ છતાં એને કેવી મોંઘી તું, કેવી મીઠડી !

એના બેડી બંધન તૂટશે, એવી આશો ખલ્ક બધી ખડી.”

ઘણાં સંઘર્ષ અને વેદનાઓ પછી મળેલી સ્વતંત્રતા ઉપર આજે જ્યારે ૭૦ વર્ષે નજર કરીએ છીએ ત્યારે એમ લાગે છે કે આપણું સ્વપ્ન હજી સાકાર થયું હોય તેમ લાગતું નથી. સ્વતંત્રતાનો આનંદ આપણે ખોઈ બેઠા છીએ. મુક્તિનું વહાણું તો વાયુ, પણ રંગ છોળે આનંદની લહેરનો અહેસાસ થતો નથી. અંધારા દૂર થવાના બદલે વધુ ગાઢ બનતા જાય છે. સ્વતંત્ર ભારતના નાગરિકો નાત, જાત અને ધર્મના નામે સત્તાધીશોના પ્યાદા બની ગયા છે. સ્વતંત્રતા એક જુદા પ્રકારની ગુલામીમાં પરિવર્તિત થઈ છે. સ્વતંત્ર ભારતનો નાગરિક એક પ્રોડક્ટ બની ગયો હોય એમ લાગે છે. ગાંધીનું અને મેઘાણીનું સ્વપ્ન રોળાઈ ગયું હોય એમ લાગે છે. વિકાસની યાત્રામાં શોષિતો અને પીડિતો સાથે રહી શક્યા નથી સાચા અર્થમાં અંત્યોદય હજી ઘણો દૂર છે. શોષિતો અને પીડિતો માત્ર વોટબેંક અને સરકારી સબસિડીના લાભાર્થી બન્યા છે. સુખી અને સંપન્ન નાગરિકોએ નથી તો સૌને પોતાના બનાવ્યા કે નથી ગળે વળગડ્યા કે નથી હૂંફ આપી. શોષિતો અને પીડિતો સ્વતંત્રતાના ભાગીદાર જ નથી બન્યા. તો પછી સ્વતંત્રતાની મીઠાશ ક્યાંથી માણી શકે ?

સ્વતંત્રતાની સાચી મીઠાશ માણવા માટે આપણે સૌએ જવાબદાર નાગરિક પણ બનવું જરૂરી છે. દેશના કાયદા કાનૂન અને નિયમોનું પાલન કરવું એ આપણી પ્રાથમિક ફરજ છે. કાયદો અને નિયમો એ આપણી સ્વતંત્રતાના રક્ષક છે બાધક નથી. આપણી સ્વતંત્રતાની રક્ષા અને ચિંતા કરતી બંધારણીય સંસ્થાઓનું સન્માન અને આદર કરવો એ પણ જાગૃત નાગરિકોનું કર્તવ્ય છે. દેશની કુદરતી સંપત્તિ, જંગલો, ખનીજ, પાણી વગેરેનો વિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ કરવો, સાથે સાથે દેશની ભૌતિક સંપત્તિને જાળવવી, સાચવવી અને બિનજરૂરી નુકસાન ન થાય તે પણ એટલું જ જરૂરી છે. પર્યાવરણનું રક્ષણ કરવું તે આપણી ભાવિ પેઢી તરફનું ઉત્તરદાયિત્વ છે.

આવો, આજના સ્વતંત્રતા પર્વ નિમિત્તે આપણે આવા શુભ સંકલ્પ કરી રાષ્ટ્ર અને આપણી સ્વતંત્રતાની મીઠાશ માણીએ...

નવા આચાર્યની શોધમાં

એક દિવસે ખૂબ મજબૂત મન કરીને અમે શ્રી એચ. એમ. પટેલ સાહેબ પાસે ગયાં. મેં કહ્યું, ‘રઘુભાઈને હવે પાંસઠ વર્ષ પૂરાં થયા હોવાથી એમને દિલ્હીની શાળાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરો.

તેમણે કહ્યું, ‘‘તમે કોઈ સારા આચાર્યને શોધી કાઢો અને શાળા સોંપી શકો તેવી તાલીમ આપો, પછી તમે જાઓ તો તમારા જવાની વાત હું સ્વીકારીશ.’’ પહેલીવાર પટેલ સાહેબે અમારી આ વિનંતીનો જવાબ પોઝિટિવ આપ્યો. આ અગાઉ પણ અમે જ્યારે જ્યારે નિવૃત્ત થવાની વાત કરતાં ત્યારે અમારી વાતને તેઓ હસી કાઢતા અને કહેતા કે ‘‘તમે દંપતી આચાર્ય હજી પૂરતી ક્ષમતા ધરાવો છો અને તમારું કામ દિલ્હીમાં બોલી ઊઠ્યું છે, એટલે તમારે હમણાં જવાની વાત શા માટે કરવી?’’

પરંતુ છેલ્લીવારનો એમનો જવાબ સાંભળીને અમને થયું કે પાંસઠ-છાંસઠ વર્ષે રઘુભાઈને મુક્ત કરવાની વાત મનથી સ્વીકારાઈ છે. આથી હવે અમારે નવા આચાર્ય શોધી કાઢવાનું કામ હાથ ધરવું પડશે.

અમારો વાલી શિક્ષકસંઘ પ્રવૃત્તિશીલ હતો. શાળાની અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં વાલી-શિક્ષક સંઘની કારોબારીના સભ્યો રચનાત્મક ભાગ લેતા. શાળાના પ્રવાસોમાં વાલી જોડાય. રંગભૂમિ પરનાં નાટકોમાં તેમનો સાથ સંપૂર્ણપણે મળે. વાલી શિક્ષકસંઘની પિકનિકની સફળતા નોંધપાત્ર બની રહેતી. જુદા જુદા વિષયોમાં ઉચ્ચ ડિગ્રી ધરાવતા વાલીઓ વિજ્ઞાન અને આટ્સના વિષયોમાં વિદ્યાર્થીઓના વર્ગો લેવામાં પણ સંપૂર્ણ ભાગીદાર બનતાં. રમતોત્સવમાં વાલીઓ કેટલીક જવાબદારીઓ પણ સંભાળતાં. રમત

વખતે ધાયલ થતાં વિદ્યાર્થીઓને પ્રાથમિક સારવાર First Aid Box આપવાની જવાબદારી તેમને મળી જતી.

પુસ્તકાલયમાં વાલી સમિતિ હરહંમેશ મદદરૂપ બનતી. પરિણામે નવાં પુસ્તકો, નવાં માસિકો અને પુસ્તકાલયને સમૃદ્ધ બનાવે એવું કોઈપણ સાહિત્ય પોતાનાં અંગત ખર્ચે લઈ આવતા વાલીઓ સંકોચ કદી ન અનુભવતા. સ્ટાફરૂમને સનમાઈકાવાળા સરસ ટેબલો મળે તેવી રઘુભાઈની વાત સાંભળી વાલીઓ ટેબલો લઈ આવતા. વાલીઓએ સ્ટાફરૂમને બાર ટેબલો ભેટ આપેલાં. દિલ્હીની ઠંડીમાં પોતાનાં ખાવાના લંચ બોક્સ મૂકવા માટે મોટું મશીન ખરીદીને શાળાને ભેટ આપ્યું જેથી તે મશીનમાં ખાવાનું ગરમ રહે.

આમ રઘુભાઈ શાળાને તેમજ શિક્ષકોને ઉપયોગી નાની મોટી સુવિધાઓની વાત વાલી સમક્ષ મૂકે અને એ સુવિધા એ જ વર્ષમાં શાળાને ભેટ તરીકે મળતી. તાણાં-વાણાંની જેમ વણાયેલું અમારું વાલીમંડળ સરસ રીતે ચાલતું.

અમારે નીકળવાનાં બે વર્ષ બાકી હતાં તે દરમિયાન (પી.ટી.એ.) વાલી શિક્ષકસંઘના સેક્રેટરી શ્રી વિભાબહેન હતા. તેઓ ઉચ્ચ શૈક્ષણિક ડિગ્રી ધરાવતા હતાં. તેમના માતા-પિતા પણ શિક્ષકો હતાં. રઘુભાઈની નજર તેમના પર હતી. રઘુભાઈને તેમનામાં આચાર્ય બનવાની શક્તિ દેખાઈ. તેઓ અમારા વાલીમંડળના સતત બે વર્ષ સુધી મંત્રી હતા. રઘુભાઈને મનમાં થતું કે આ બહેન આ શાળાનાં આચાર્ય બની શકે તેમ છે. આ બહેનનાં માતા-પિતાએ મુંબઈમાં થોડાંક વર્ષ સુધી શિક્ષક તરીકે કામ કરેલું એ દૃષ્ટિએ તેમની પદવી, અનુભવ અને તેમના પરિવારનું બેકગ્રાઉન્ડ જોઈને રઘુભાઈએ એમનામાં શાળાનાં આચાર્ય

બનવાની શક્તિ જોઈ. તેમનું વ્યક્તિત્વ પણ ખૂબ સારું હતું. શાળાને ગુજરાતી આચાર્ય હોય એવી એક કલમ પ્રમાણે પણ તેઓ મદ્રાસીને પરણ્યાં હોવા છતાં જન્મથી ગુજરાતી હતા. આ હતાં વિભાબહેન પાર્થસારથી. અમારા પી.ટી.એ.ના વાલીમંત્રી.

એક સાંજે અમે એમનાં ઘેર મળવાં ગયાં અને અમારા મનની વાત એમને કહી. પહેલાં તો તેઓ સ્તબ્ધ થઈ ગયાં પરંતુ એમનાં માતા-પિતા બંને શિક્ષકો હતાં. એટલે શિક્ષણક્ષેત્રમાં કામ કરવાની વાતને અમે તેમનાં ગળે ઊતરાવી શક્યાં. થોડા સમય પછી આચાર્ય બનવાની વાત તેમણે સ્વીકારી.

અમારા શૈક્ષણિક કાર્ય અને પદ્ધતિમાં એમને ઘણો વિશ્વાસ હતો. અમારી શાળાની રીતભાત અને પ્રણાલિકા શિક્ષણની દૃષ્ટિએ ઘણાં ઉચ્ચ કક્ષાનાં એમને લાગ્યાં હતાં. તેથી જ તો તેમનાં બંને દીકરાઓ અમારી શાળામાં ચારેક વર્ષથી ભણતાં હતાં.

આચાર્ય બનવાની અમારી વિનંતીનો વિભાબહેને સ્વીકાર કર્યો કે તરત જ અમે પટેલ સાહેબને મળવાની એપોઈન્ટમેન્ટ લઈ લીધી.

રઘુભાઈએ કહ્યું, “આ બહેન ઉપર અમારી નજર ઠરે છે. તેઓ આપણી શાળાના સારા સુકાની જરૂર બની શકશે.” પટેલ સાહેબ સાથે બે-ત્રણ મુલાકાત બાદ આખરે રઘુભાઈની એ પસંદગી એમણે સ્વીકારી. શ્રી એચ.એમ. પટેલ સાહેબે કહ્યું, “તમારા જતાં પહેલાં એક વર્ષ કાર્યકારી આચાર્ય તરીકે તેમની નિમણૂક કરીએ અને તમે બંને બાર મહિના સુધી શાળાની નાની-મોટી દરેક પ્રણાલિકાનો પરિચય તેમને કરાવો. ત્યાર પછી તેમને આચાર્ય તરીકે નીમીશું.”

ત્યારબાદ અમે ત્રણેયે બાર માસ સુધી શાળામાં સાથે કામ કર્યું. ઓગસ્ટ માસમાં જોડાયેલા આ વિભાબહેન બીજા ઓગસ્ટ સુધી અમારી સાથે જાણે તાલીમ લઈ રહ્યા

હોય એવી રીતે એમણે કામ કર્યું. પી.ટી.એ.ના મંત્રી, શિક્ષણની દૃષ્ટિ ધરાવનાર વિભાબહેન આચાર્ય બન્યાં. આચાર્ય તરીકે તેમની પહેલી સહી થઈ ત્યારે અમે નિરાંત અનુભવી. પછી તે મહિનાથી અમે શાળામાં માત્ર એકાદ-બે કલાક જતાં પછી શાળામાં જવાનું બંધ કર્યું. હવે તેઓ સરસ કામગીરી બજાવી શકશે એવો અમારો વિશ્વાસ મજબૂત બન્યો.

દિલ્હીના નવા આચાર્ય

શ્રી વિભાબહેન આમ તો ભલે દિલ્હીની સરદાર પટેલ વિદ્યાલયનાં આચાર્ય બન્યાં પરંતુ વાલીઓ સાથેનો તેમનો સંબંધ ખૂબ સઘન થયેલો હતો. અમારી સાથે એક વર્ષ કામ કર્યા પછી તેઓ જોઈ શક્યા કે વાલી, વિદ્યાર્થીઓ સાથેના અમારા સંબંધો એક પરિવાર જેવા હતા. શાળામાં સૌ આવતા જતા હોય તો પણ જાણે તેઓ પોતાના એક મોટા ઘરમાં હરતાં - ફરતાં હોય એવો અનુભવ કરતાં. ઘર અને શાળા એ બે જુદાં સ્વરૂપ હોવાં છતાં, બંને ચિત્રો ભેગા ભળીને પરિવારનું એક જ ચિત્ર ખડું કરતાં. આવી ઊંડી છાપ વિભાબહેનના મન ઉપર પડી હતી તેથી તેમણે એક સરસ કાર્યક્રમ યોજ્યો.

વાલીઓ અમને ભાવવાહી અને ચિરસ્મરણીય વિદાય આપે તેવો વિદાયનો કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો. આ વિદાય સમારંભ શાળાના વિશાળ ઓડિટોરિયમમાં શરૂ થયો. વિદાય હોવા છતાં અમારા લાગણીના તાંતણે બંધાયેલા એ સંબંધોનું દર્શન અને અનુભવ સભાખંડના ખૂણેખૂણે દેખાઈ આવતું. વિદાય આપતી વખતે જે વાલીઓને બોલવાનું હતું તેઓને વિદાયની વાત કરવી બહુ મુશ્કેલ લાગતી હતી.

આખો સભાખંડ લાગણીઓના પ્રવાહની તાણ અનુભવી રહ્યો હતો. શિક્ષણગણમાંથી અડધા શિક્ષકોએ તો સભા શરૂ થતાં પહેલાંના બે કલાકથી જ રડવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. આ શાંત સભામાં પણ જુદા પડવાની

અકબામણ દેખાતી હતી.

નવાં બનેલાં આચાર્ય શ્રી વિભાબહેનની આંખમાં પણ આંસુ દેખાઈ આવતા હતા. સૌનું બોલવાનું પૂરું થયું. અમે તો જવાબ જ આપી ન શક્યાં. લાગણીભર્યા અવાજે સૌને આવજો કહેવાની સાથે કહ્યું કે, “શાળાનું ભાવિ નવા નેતાની નેતાગીરી નીચે સંપૂર્ણ સફળ બનો એવા આશીર્વાદ છે.”

ત્યારપછી વાલીઓએ એક સુંદર નટરાજ સૌમ્ય બુદ્ધની મૂર્તિઓ અમને સ્મરણચિહ્ન તરીકે ભેટ આપી. અમારા આશ્ચર્ય વચ્ચે અમારી શાળા પત્રિકા જે ‘ચિનાઈ’ના નામે બહાર પડતી તે ‘ચિનાઈ’નો એક સુંદર સ્મરણ અંક અમારા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો. એ અંકમાં અમારા માટેની નાની-મોટી યાદો અને સ્મરણલેખો છપાયેલા હતા. એ ચિનાઈ સ્મરણ અંક પટેલ સાહેબના હસ્તે અમને અર્પણ કરવામાં આવ્યો.

આ આખું ય લાગણીભર્યું ચિત્ર અમારા સ્મરણમાંથી હજી સુધી ગયું નથી.

ગૂડબાય મિસ ચિપ

આમ તો અમારા જવાની વાત ચારેકોર ફેલાયેલી હતી. આથી વિદ્યાર્થીઓનાં મનમાં થોડી ગમગીની હતી. ‘શાળાનાં માતા-પિતા સમાન આ ટુ-ઈન-વન પ્રિન્સિપાલ શાળા છોડશે ત્યારે કેવું લાગશે?’ આવી વાતો શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી વારંવાર સાંભળવા મળતી. રિસેસમાં ખાવાનાં લંચ બોક્સિસ ઘણીવાર ખાધા વિના જ પાછા ઘેર જતા. અમને ખબર ન પડે એ રીતે વિદ્યાર્થીઓએ ‘ચિનાઈ’ સંપાદન કરવાનો નિર્ણય કર્યો. શ્રી ઈન્દિરાબહેન ગાંધી પણ રઘુભાઈના શિષ્ય છે એ સ્મરણે ચિનાઈના પ્રથમ પાના ઉપર તે વખતના વડાપ્રધાન શ્રી ઈન્દિરાબહેન ગાંધીનું આ વાક્ય મૂકવામાં આવ્યું હતું. ‘ચિનાઈ’નો આ અંક તેઓ વિદાય વખતે અમને અર્પણ કરવા માંગતા હતા.

અમારી વિદાયના આગળના દિવસે શ્રેણી ૮, ૯, ૧૦ અને ૧૧ વિદ્યાર્થીઓએ એક વિદાય શુભેચ્છા કાર્યક્રમ યોજ્યો. આ વિદ્યાર્થીઓ ખૂબ ઉદાસ મનથી વિદાય કાર્યક્રમની તૈયારી કરતા હતા. કારણ કે અમારું જવું તેમને ગમતું નહોતું.

આ કાર્યક્રમ સૌને માટે સરપ્રાઈઝ હતો. શાળા છોડવાના આગળના દિવસે અમે સૌ બાળકોના હુકમ પ્રમાણે સભાખંડમાં ગોઠવાયા. નવાં આચાર્ય પ્રમુખપદે હતા. શ્રી એચ.એમ. પટેલ સાહેબ અતિથિવિશેષ હતા. દરેક વર્ગમાંથી બે-બે વિદ્યાર્થીઓ અમને શુભેચ્છા આપવા ઊભા થતા હતા, અને શુભેચ્છા પૂરી થતાં આંખમાં ઝળઝળિયાં સાથે પોતાને સ્થાને જઈ બેસતા. અગિયારમી શ્રેણીનો વર્ગ પણ વિદાય લેતો વર્ગ હતો. શાળાનું એ તેમનું છેલ્લું વર્ષ ગણાતું.

વિદાય વખતે અમને કહેવાયું કે, ‘તમે જ્યાં જઈને બેઠા હશો ત્યાં શિક્ષક જ બની રહેવાના છો અને બાળકોને ચાહવાના છો. જ્યાં હશો ત્યાં રાત્રે પણ મૂંઝવણો ઉકેલવા આવવાના જ છે એવો વિશ્વાસ અહીં બેઠેલા સૌ વિદ્યાર્થીઓમાં છે.’ આ સભામાં બેઠેલા સૌ વિદ્યાર્થીઓ વતી શુભેચ્છા સાથે મારું મસ્તક તમને નમાવું છું. રૂંધાયેલા અવાજે કહેવાયું કે, ‘અમારા દયમાં વસેલા કાયમના શિક્ષકને અને સાહિત્ય દ્વારા બાળકોનાં વહાલા શિક્ષક ‘શ્રી ચિપનું જીવનચરિત્ર’ આપને ભેટ આપીએ છીએ. ‘અમારે મન વર્ષો જૂનો મિસ. ચિપ્સ તમારાં બંનેમાં જીવતો છે.’ ‘Good by Mr. Cheaps’.

સરસ રીતે બંધાયેલું પુસ્તક-અંક રઘુભાઈના હાથમાં મૂકીને રડતો રડતો ભેટી પડ્યો. રઘુભાઈએ પુસ્તક જોયું અને સમજી ગયા. તેમણે વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું.

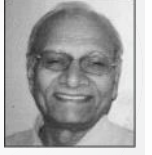
‘અમને આજે પદ્મશ્રીનું બહુમાન મળી ગયું એટલો જ મારો જવાબ છે.

સંભાખંડમાં વિખરાતા ઘણો ય વખત જતો રહ્યો.

માનવતા ઘડતરનું કેન્દ્ર એટલે ગાંધીજીનું ટોલ્સ્ટોય ફાર્મ

હીરજીભાઈ નાકરાણી

મો. ૯૧૦૬૦૭૭૦૭૬

શ્વેત અશ્વેતનો સંઘર્ષ ટાળવા અને અશ્વેતોને થતો અન્યાય દૂર કરવા માટે ગાંધીજીએ સત્યાગ્રહની લડત સૌ પ્રથમ દક્ષિણ આફ્રિકામાં શરૂ કરી ત્યારે ગોરી સરકાર નમતું આપે. તેવી કોઈ શક્યતા તેમને ન દેખાણી એટલે સત્યાગ્રહ માટે સંગઠન બળ મજબૂત બનાવવાનું નક્કી કર્યું. આ માટે નાણાંની તો જરૂર પડે જ. એ લાવવા ક્યાંથી? આ પ્રશ્ન ગાંધીજીને સતત મૂંઝવ્યા કરતો હતો. એટલામાં રતન ટાટા તરફથી રૂ. ૨૫,૦૦૦ હજારની એકાએક સહાય મળતા લડતમાં નવો પ્રાણ ફૂંકાયો. સત્યાગ્રહીઓએ જોયું કે હવે લડત કેટલી લાંબી ચાલશે તેનું કોઈ માપ કાઢી શકાય તેમ નહોતું. અંગ્રેજ સરકારના પ્રતિનિધિ જનરલ સ્મટે એક તસુ પણ ન હટવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને બીજાબાજુ સત્યાગ્રહીઓએ આમરણાંત ઝઝૂમવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. તેઓએ મરણિયા થઈને સરકાર સામે બાથ ભીડવાની હતી અને લડવું એ જ જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય હતું.

જેલ જવું પડે, દેશનિકાલ થવું પડે તો કુટુંબનું શું? સતત જેલ ભોગવેલને નોકરી તો કોઈ આપે નહીં. જેલમાંથી છૂટે ત્યારે ખાય શું? કુટુંબને ખવડાવે શું? રહેવું ક્યાં? ભાડાનું મકાન કોઈ આપે નહીં અને આપે તો ભાડું ચૂકવવાનું શું? આજીવિકા વગર સત્યાગ્રહીઓ પણ મુંઝાય, ભૂખે મરે, પોતે ભૂખે રહીને લડત લડનારા જગતમાં બહુ થોડા હોઈ શકે.

સત્યાગ્રહીઓને કયા ધોરણે ભરણ-પોષણ અપાય? કુટુંબની સંખ્યા ઓછી-વધુ હોય, કોઈ એકલો માણસ પણ હોય આ બાબતમાં વિખવાદ થવાનો પૂરો સંભવ ગાંધીજીને દેખાતો હતો. કોઈ છેતરીને નજર ચૂકવીને વધુ પણ લઈ જાય તો શું કરવું? આમાં તો લાયકને અન્યાય થવાનો અને નાલાયક પોતાના પાખંડ બળે ફાવી જવાનો પૂરો

ભય રહેતો હતો. આ બધી મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ ગાંધીજીને એક જ લાગતો હતો કે બધા કુટુંબોને એકજ સ્થળે રાખવા અને બધાએ સાથે રહીને કામ કરવું. આમ કરવાથી અન્યાયનો ભય ન રહે. પાખંડીને અવકાશ પણ ન રહે અને જાહેર પૈસાનો બચાવ થાય તથા સત્યાગ્રહી કુટુંબોને નવા અને સાદા જીવનની તથા હળીમળીને રહેવાની તાલીમ મળે. આ રીતે વિવિધ પ્રાંતના, ઘણા ધર્મના હિન્દીઓ સાથે પણ રહેવાનું મળે.

આવી વિશાળ જગા ક્યાંથી મળે? શહેરમાં તો રહેવાય નહીં અને કુટુંબ સાદાઈથી રહી શકે નહીં. શહેરમાં રહેવાનું થાય તો શહેરનો પવન લાગ્યા વગર રહે નહીં. ઘેર બેઠા ઘણા કુટુંબો ઉપયોગ ધંધો કરી શકે એવી વિશાળ જગા તો શહેરમાં ન મળી શકે. અને મળે તો તેની કિંમત અને શહેરથી બહુ નજીક પણ નહીં એવું કેન્દ્ર ફિનિક્સ તો હતું જ પણ એ તો જોહાનિસબર્ગથી ૩૦૦ માઈલ દૂર હતું અને ૩૦ કલાકની મુસાફરીનો રસ્તો હતો. આટલે દૂરથી કુટુંબોને જોહાનિસબર્ગ સુધી દરરોજ લાવવા-લઈ જવા એ અતિ વિકટ અને મોંઘું કાર્ય હતું. વળી આટલે દૂર કુટુંબો ઘરબાર છોડીને જાય પણ નહીં. સત્યાગ્રહીઓ જેલમાંથી છૂટે એટલે આટલે દૂર મોકલવાનું ગાંધીજીને અશક્ય જેવું લાગ્યું.

જગા તો ટ્રાન્સવાનમાં અને તે પણ જોહાનિસબર્ગથી નજીકમાં હોવી જોઈએ તો જ શક્ય બને. આ બાબત ગાંધીજી ખૂબ મૂંઝવણમાં હતા. તેમના મિત્ર કેલન બેક ગાંધીજીની મૂંઝવણને કળી ગયા, તેમને અચાનક માર્ગ સૂઝી આવ્યો. તેમણે જોહાનિસબર્ગથી ૨૧ માઈલ દૂર ૧૧૦૦ જમીન વેચાતી લીધી અને તેનો ઉપયોગ સત્યાગ્રહીઓ માટે નિ:શુલ્ક આપી દીધી. જમીનમાં

email : gharashala@saraswatividyamandal.org

website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ધરશાળા
ઓગસ્ટ-૨૦૧૬

ફળઝાડ હતા. પાંચ-સાત માણસો રહી શકે તેવું એક નાનું મકાન પણ હતું. પાંચસો ડગલા દૂર પાણીનો એક ઝરો પણ હતો અને અહીંથી સ્ટેશન તો એક માઈલ જ દૂર હતું આ જમીન પર જ નવા મકાનો બાંધવાનો અને વસાહત ઊભી કરવાનો નિર્ણય લેવાયો.

આ જમીનમાં નારંગી, એપ્રિકોટ અને પ્લમ પુષ્કળ થતા હતા. એટલે મોસમમાં સત્યાગ્રહીઓ પેટભરી ખાતા હતા. છતાં બચતા હતા. પાણીના ઝરામાંથી પાણી પૂરતું મળી રહેતું હતું. ઝરો ૫૦૦ વાર દૂર હતો એટલે કાવડથી પાણી જેટલું જોઈએ તેટલું મળી રહે તેમ હતું.

આ સ્થળે નોકર મારફત કોઈ કામ લેવાતું નહીં. તેમજ બને તેટલું વાડીનું કામ જાતેજ કરી લેવાનું રાખ્યું હતું. મકાન બાંધવાના કામમાં પણ મજૂર કે નોકર મારફત કામ લેવાતું નહીં. રસોઈકામ, પાયખાના સફાઈનું કામ પણ જાતે જ કરવાનું હતું. અહીં કુટુંબોને રાખવાના હતા. પણ પહેલાથી જ સ્ત્રી, પુરુષોને અલગ રાખવા તેથી મકાનો નોખા ને થોડા દૂર બનાવવા એવું નક્કી થયું. દસ સ્ત્રીઓ અને સાંઈઠ જેટલા પુરુષો રહી શકે તેટલા મકા તરત બનાવવાનો નિર્ણય લેવાયો. આ મકાનોમાં મિ. ક્લેનબેકને રહેવા માટે એક અલગ મકાન બનાવવાનું નક્કી થયું. આ ઉપરાંત સત્યાગ્રહીઓના સંતાનો એક શાળા તથા સુથારીકામ અને મોચીકામ માટે બે કારખાના વગેરે બનાવવાનું નક્કી થયું હતું.

આ સ્થળે રહેવા આવનાર સત્યાગ્રહીઓમાં ગુજરાતી, મદ્રાસી, આંધ્ર અને ઉત્તર હિન્દુસ્તાનના હતા. ધર્મની રીતે જોઈએ તો હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી અને ખ્રિસ્તીઓ પણ હતા. લગભગ ચાલીસ જેટલા યુવાનો, બે-ત્રણ વૃદ્ધો, પાંચ સ્ત્રીઓ અને વીસ જેટલાં છોકરા અને પાંચ બાળાઓ પણ હતી. ખ્રિસ્તી સ્ત્રીઓને માંસાહાર કરવાની ટેવ હતી. આ જગાઓએ માંસાહાર ન દાખલ કરવો પડે તેવો ગાંધીજી અને મિ.કેલનબેક નો આગ્રહ હતો. પણ જેને માંસાહારની ટેવ હોય તેનું શું ? તેને માટે અલગ રસોડું તો ન ચલાવી

શકાય. માંસાહારી કુટુંબને પૈસા આપવાની મદદ તો ગાંધીજી કરતા જ હતા. હવે જો એવો સામૂહિક નિર્ણય થાય કે માંસાહારીને મદદ નહીં મળે તો એવું નક્કી કરવું પડે કે નિરામિષ ભોજન કરનાર મારફતે જ સત્યાગ્રહની લડાઈ ચલાવવી પડે. આવું કેમ શક્ય બને ? લડત તો હિન્દી માત્રને માટે હતી. બધાને સાથે રાખીને લડત ચલાવવાની હતી. અલગ અલગ બે રસોડા તો ચલાવી શકાય નહીં. આવું થાય તો સંગઠન-બળ નબળું પડે.

ગાંધીજીએ પોતાની મૂંઝવણ ખ્રિસ્તી બહેનો સમક્ષ મૂકી. મુસલમાન મા-બાપોએ કેવળ નિરામિષ રસોડું ચલાવવાની છૂટ આપી દીધી. ખ્રિસ્તી બહેનોના ધણીઓ અને સંતાનો તો હજુ જેલમાં જ હતા. એટલે તેમની સાથે આવી નિકટનો પ્રસંગ તો પહેલી વખત જ આવ્યો હતો. તેમની આગળ ગાંધીજીએ પોતાની લાગણીની વાત કરીને તેમને નિર્ભય બનાવી દીધી અને નક્કી કર્યું કે તેઓ માગશે તો માંસ પણ ખવડાવવું. એકાએક ચમત્કાર થયો. ખ્રિસ્તી બહેનોએ સામેથી માંસ ન મંગાવવાનું સ્વીકારી લીધું અને રસોઈનો કારભાર તેમના હાથમાં સોંપી દીધો. તેમની મદદમાં બે પુરુષો રોકાયા. આમાંના ગાંધીજી પોતે તો હતા જ.

રસોઈ સાદામાં સાદી બનાવવાનો ઠરાવ થયો. બે ટૂંક જમવાનું નક્કી થયું અને રસોડું એક રાખવાનું ઠરાવ્યું. બધા સાથે મળી એક પંગતે જમવાનું નક્કી થયું. જમ્યા પછી સૌએ પોત-પોતાના વાસણો સાફ કરી લેવા અને રસોઈ બનાવતા બગડેલા વાસણોની સફાઈ સમૂહમાં વહેંચી લેવાનું ગોઠવાયું. ગાંધીજી કહે છે, ટોલ્સટોય ફાર્મ લાંબી મુદત સુધી ચાલ્યું છતાં બહેનો કે ભાઈઓએ ક્યારેય માંસાહારની માગણી ન કરી. શરાબ, તમાકુ વગેરે વ્યસનો તો પહેલાથી જ બંધ હતા.

નિવાસ વ્યવસ્થા: મકાન બાંધવામાં થઈ શકે તેટલા કામો હાથે કરવાનો આગ્રહ રાખવામાં આવ્યો હતો. મિ. ક્લેનબેક બાંધકામ વિભાગના સ્થપતિ હતા. તેમણે એક યુરોપિયન કડિયો મેળવ્યો. એક ગુજરાતી સુથારે તેની

મહેનત મફત આપી અને બીજાને ઓછા દામે મદદ મળી. કેવળ મજૂરીનું કામ તેઓએ સાથે મળીને જાતે કર્યું. સુથારનું અર્ધકામ એક વિહારી કરીને ભાવનાશીલ હતો તેણે ઉપાડી લીધું હતું. બધું સાફસૂફ રાખવું. શહેરમાં જવું તને ત્યાંથી બધો માલ-સામાન વગેરે કામસિંહ નામનો એક પંથી નાચડૂએ ઉપાડી લીધું હતું.

આ ટૂકડીમાં પ્રાગજી નામનો એક ગુજરાતી સત્યાગ્રહી હતો. તેણે જિંદગીમાં ક્યારેય ટાઢ, તડકો વેઠ્યો ન હતો. અહીં ટાઢ ખૂબ હતી અને તડકો પણ ખૂબ હતો અને વરસાદ પણ. અહીં રહેવાની શરૂઆત તંબૂમાં થયેલી મકાન તો બંધાય ત્યારે સૂવા મળે એમ હતું. બે માસમાં મકાન તૈયાર થયા હશે. મકાન પર પતરાં હતા તેથી ઝડપી કામ થયું. અહીં લાકડાંના પણ માપસરથી ટૂકડા કરવાના રહેતા. બારી-બારણાં થોડાં કરવાના હતા તેથી જ સાવ ટૂંકી મુદતમાં બધા મકાનો તૈયાર થઈ ગયા હતા. મજૂરીના કામમાં પ્રાગજી પૂજારીની સતત હાજરી રહેતી હતી. જેલ કરતાં ફાર્મનું કામ વધુ કઠિન હતું જ. એક દિવસ તો થાકથી અને તાપથી તે બેભાન થઈ ગયો છતાં પણ પ્રાગજી હારે તેવો નહતો. તેમણે પોતાના શરીરને અહીંના કામથી બરાબર કસી લીધું હતું અને મહેનતમાં સૌની સાથે ઊભા રહેવાની શક્તિ તેણે મેળવી લીધી હતી.

આવો જ એક સત્યાગ્રહી જોસેફ રોયપેન હતો. તે બેરિસ્ટર હતો પણ બેરિસ્ટરપણાનું તેમને જરાય ગુમાન નહોતું. તે અતિશય મહેનત-મજૂરીનું કામ તેનાથી થઈ શકતું નહોતું પણ ટ્રેનમાંથી બોજો ઊંચકીને ગાડીમાંથી બહાર લાવવો-લઈ જવો, એ બધું કામ તેના માટે અઘરું હતું છતાં તેણે યથાશક્તિ અને ભક્તિથી કર્યું હતું.

ટોલ્સટોય ફાર્મમાં નબળા સબળા થયા ને મજૂરી સૌને સદી ગઈ હતી. બધાને કોઈને કોઈ કામ પ્રસંગે જોહાનિસબર્ગ જવાનું થતું હતું, બાળકોને ફરવા લઈ જવાની ઈચ્છા થાય. ગાંધીજીને પણ કામસર જવાનું થતું હતું. ઠરાવ એવો થયો કે સામાજિક કામ અર્થે જવું હોય

તેને જ રેલથી જવા આવવાની રજા મળતી અને તે પણ ત્રીજા વર્ગ સિવાય જવાનું હોય જ નહીં.

માત્ર ફરવા ખાતર કોઈને જવું હોય તો ચાલીને જવાનો ઠરાવ થયો હતો. અને સાથે આવતાનો નાસ્તો બંધાવી દેવાનો હતો. કોઈએ શહેરમાં ખાવાનું ખર્ચ કરવાનું નહીં. આવા કડક નિયમો જો ન રાખ્યા હોત તો જે પૈસા રેલભાડામાં અને બજારના નાસ્તામાં ઊડી જાત. ઘરનો નાસ્તો પણ સાદો જ હતો. ઘેર બનાવેલ, વગર ચોળેલ અને ઘેરે દળેલ જાડા બોટની રોટી, તેના ઉપર ભોંયશિંગનું ઘેર બનાવેલ માખણ તથા બનાવેલ નારંગીની છાલનો મુરબ્બો.

લોટ દળવા માટે હાથે ચલાવવાની લોખંડની ઘંટી લીધી હતી. ભોંયશિંગનું માખણ તો દૂધના માખણ કરતા ચારગણું સસ્તું પડતું હતું. નારંગી તો ફાર્મમાં પુષ્કળ થતી હતી. છીલકા નાખી દેવા તેના કરતા તેમાંથી પૌષ્ટિકવાની બનાવવી એવું નક્કી થયેલું. ગાયનું દૂધ તો ભાગ્યે જ લેતા મોટાભાગે ડબાનું દૂધ જ વાપરતા હતા.

મુસાફરી કરવી : જેમને જોહાનિસબર્ગ જવાનો શોખ હોય તે અઠવાડિયામાં એક કે બે વખત ચાલીને જાય-આવે અને તેજ દિવસે પાછા આવે, અંતર ૨૧ માર્ઈલનું હતું તેથી કોઈ હિંમત નહોતું કરતું પરિણામે આ નિયમથી સેંકડો રૂપિયાની બચત થતી હતી ને ચાલીને જવા-આવનારની તંદુરસ્તી વધતી અને નવી ટેવ પડતી. નિયમ તો એવો હતો જ નારે વહેલી સવારે બે વાગે ઊઠવું અને અઢી વાગે ચાલી નીકળવું. બધા છ થી સાત કલાકે જોહાનિસબર્ગ પહોંચી શકતા હતા.

આ નિયમ કોઈને બોજોરૂપ નહોતો લાગતો. સૌએ સંપથી તેને પ્રેમપૂર્વક સ્વીકારી લીધો હતો. યુવકો મુસાફરીમાં કે આશ્રમના બધાં કામો હસતા મુખે અને કિલ્લોલ કરતા કરતા કરી નાખતા હતા. મજૂરીને કામ વખતે તેઓ પરસ્પર ખૂબ મસ્તીથી કરી આનંદ માણતા હતા આમ રિઝવીને કામ લેવાનો નિયમ રાખ્યો હતો.

પાયખાના સફાઈ : પાયખાનાની વાત સમજવા જેવી છે. ફિનિક્સ આશ્રમ કરતા અહીં ટોલ્સટોયફાર્મમાં બમણી વસ્તી હતી. છતાં ક્યાંય કચરો, જોવા ન મળે, મેલું કે એઠવાડ જોવા ન મળે. બધો કચરો એક મોટા ખાડામાં પધરાવવામાં આવતો હતો અને દાટી પણ દેવામાં આવતો હતો.

રસોઈના વાસણોની સફાઈ સામૂહિક રીતે સંપીને હાથે જ કરવામાં આવતી હતી. પોતાના થાળી, વાટકા, પ્યાલા વગેરે જાતે સાફ કરવાના રહેતા હતા. તેમજ પોતાના કપડાં પણ જાતે જ ધોવાના રહેતા હતા. પાણી કોઈથી રસ્તામાં ઢોળાય નહીં, બધું એટું અને ગંદુ પાણી અલગ વાસણમાં એકઠું કરવામાં આવતું હતું અને તે પાણી વૃક્ષને મળતું હતું. એઠવાડ અને શાકના કચરાનું ખાતર બનતું. પાયખાનું મેલું એક અલગ ખાડામાં નાખી ઉપર માટી ઢાંકી દેવામાં આવતી હતી જેથી તેના ઉપર માખી ન બેસે, દુર્ગંધ પણ ન આવે ફાર્મને અમૂલ્ય ખાતર મળતું હતું.

ગાંધીજી કહે છે કે જો આપણે મેલાનો સદુપયોગ કરીએ તો લાખો રૂપિયાનું ખાતર બચાવીએ અને રોગમાંથી બચી જઈએ આપણી કુટેવને લીધે નદી કિનારો બગાડીએ છીએ. માખી પેદા કરીએ છીએ ને ખોરાક પર કે શરીર પર બેસાડીએ છીએ. ચાલવાને રસ્તે થૂંકવું, નાક સાફ કરવું, મેલું નાખવું વગેરેને એક નાનકડી કોદાળી આપણને ઘણી ગંદકીમાંથી બચાવી લે છે. ગંદકી કરવી તે ઈશ્વર પ્રત્યે તેમજ મનુષ્ય પ્રત્યે થાય છે. તેમાં દયાનો અભાવ છે. જે માણસ જંગલમાં રહે તોય પોતાનું મેલું દાટે નહીં તે દંડને લાયક છે.

ઉદ્યોગકામ: સત્યાગ્રહી કુટુંબોને ઉદ્યમી રાખવાનું, પૈસા બચાવવાનું અને છેવટે સ્વાશ્રયી બનાવવાનું હતું. જો આમ થઈ શકે તો ગમે તેટલી મુદત સુધી સરકાર સામે લડી શકાય. આ બંજર ભૂમિમાં કાંટા-કાંકરા તો હોય જ એટલે જોડા પહેરવા અનિવાર્ય હતું. તે માટે મિ. ક્લેનબેક ચંપલ બનાવવા માટે કેથલિક પાદરીઓનો મઠ ચાલે છે.

તેઓ જર્મન હોય છે. આ મઠમાં ચંપલ બનાવવાનું શીખી આવ્યા ને તે પછી કેટલાંક જુવાનિયા પણ ચંપલ બનાવવાનું શીખી ગયા. અહીં મોચીકામ શરૂ કર્યું, બીજું કામ સુથારી દાખલ કર્યું. પાટલાથી માંડીને પેટીઓ સુધીના અનેક નાની-મોટી વસ્તુઓ જોઈએ તે તેઓ પણ બનાવતા શીખી ગયા. આ કામનું ઉપરીપણું પણ મિ. ક્લેનબેકને હસ્તક હતું. તેઓનો સુઘડતા અને ચોક્કસાઈ ભર્યો અનુભવ પ્રત્યેક ક્ષણે કામ લાગતો હતો.

(ક્રમશઃ)

અષાઢના ભવાડા !!!

કૃષ્ણ દવે

અષાઢ વદ-૨ (૧૮ જુલાઈ ૨૦૧૯)

આવા કરવાના ભવાડા ?

અષાઢ તારે આવા કરવાના ભવાડા ?

કોરા કાઢે છે સાવ દા'ડા !

અષાઢ તારે આવા કરવાના ભવાડા ?

એક તો તું માંડ માંડ વર્ષે આવે

ને પાછો આ રીતે મોઢું મચકોડે ?

વાદળ નહીં, વીજળી નહીં, ગરજે પણ નહીં

અને તડકે જઈ માથા તું ફોડે ?

સોબત ખરાબ તારી થઈ ગઈ છે શું ?

કે પછી ઊતરે છે કોઈ તારી આડા ?

અષાઢ તારે આવા કરવાના ભવાડા ?

વરસી પડે તો જાત ઓગળી નાંખવામાં

પોતે ક્યાં રાખે છે ખ્યાલ ?

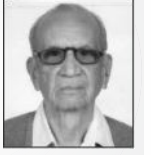
ખેતરના એક એક ઢેફાને જોઈ લે તું

કેટલું કરે છે તને વ્યાલ !

પાકેલા ચોમાસે તડ પડી જાય

તો તો નિસાસા'ય નાખે નીંભાડા !

અષાઢ તારે આવા કરવાના ભવાડા ?

અમારી સોસાયટીમાં ત્રીસેક વરસના એક ભાઈ એમના એકાદ વર્ષના બાબાને બાબાગાડીમાં બેસાડીને એને બહારની હવા માણવા લઈ જાય. એમનો એક હાથ બાબાગાડીના હેન્ડલ પર હોય. બીજા હાથમાં એમનો મોબાઈલ હોય. સોસાયટીમાં બાબાકને ફેરવે અને મોબાઈલ પર આંગળીઓ ફેરવતા રહે ત્યાં સુધી તો ઠીક, પણ સોસાયટી બહારના, વાહનોની ખાસી અવરજવરવાળા રસ્તા પર પણ એમનું ધ્યાન રસ્તા પર હોવાને બદલે એમના મોબાઈલ પર જ હોય, એક વાર મારી નજર એમના પર પડી.

અમારે આમ તો એકબીજા સાથે હલો-હાય કહેવાનો પણ સંબંધ નહીં, આમ છતાં, મારાથી રહેવાયું નહીં. મારાથી જરા ઊંચા સૂરમાં એમને કહેવાઈ ગયું.

“ભાઈ, તમારે તમારો ટીકરો ગુમાવવો છે? રસ્તા પર કેટલો ટ્રાફિક છે? તમારું ધ્યાન તો મોબાઈલ પર છે. એકાદ વાહન બાબાગાડી સાથે ટકરાશે ત્યારે? લાવો, તમારો મોબાઈલ મને આપી દો, અને રોડ પર ધ્યાન આપો.”

એમને થોડું આશ્ચર્ય થયું. કોઈ પણ જાતના પરિચય વિના હું એમને ખખડાવી રહ્યો હતો. એમણે મારા તરફ સહેજ જોયું અને કશું બોલ્યા વિના એમણે મોબાઈલ ખિસ્સામાં મૂકી દીધો.

“ફરી આ રીતે તમને બાબાગાડી સાથે મોબાઈલ મચેડતા ભાળીશ તો હું તમારો મોબાઈલ લઈ લઈશ.” કહી હું મારે રસ્તે પડ્યો. એય કશો પ્રતિભાવ આપ્યા વિના બાબાગાડી ઠેલતા ચાલ્યા ગયા, મોબાઈલ ખિસ્સામાં રહેવા દઈને.

જૂની ટેવોમાંથી છૂટવું અઘરું હોય છે.

મારા અલ્ટિમેટમ પછી એમનામાં એટલો ફેરફાર

આવ્યો કે બાબાગાડી સાથે એ મોબાઈલ મચેડતા હોય અને મને જુએ એટલે તરત મોબાઈલ ખિસ્સા ભેગો કરી દે. પછી તો એમની આ કુટેવ કાયમની છૂટી ગઈ. એથી હું ખુશ થયેલો.

એકવાર હું અમારી બાજુની સોસાયટી પાસેથી પસાર થઈ રહ્યો હતો. ત્યાં, મારી નજર રોડને અડીને આવેલા એક બ્લોકની પાછળની ચોકડી પર પડી. ચોકડી ઉપરની લાઈટ ચાલુ હતી. બ્લોકના માલિક આગળના બારણે તાળું મારી રહ્યા હતા. મેં એમના બ્લોકની કંપાઉન્ડ વૉલનો ઝાંપો ખખડાવ્યો. “કોણ? જે હોય તે સાંજે આવજો. અત્યારે હું ઓફિસ જઈ રહ્યો છું.” એ ભાઈએ જરા અકળાઈને કહ્યું.

“મારે આપનું કશું કામ નથી. આ તો, તમારી પાછલી ચોકડી ઉપરની લાઈટ ચાલુ છે. તમે સાંજે આવશો ત્યાં સુધી એ ચાલુ રહેવાની. બસ, એ કહેવા જ તમારો ઝાંપો મેં ખખડાવ્યો. વીજળીનો આવો બગાડ તો આપણને ન પોષાય ને!” પાછી બચાવો વીજળી બચાવો.” એમ આપણી સરકાર કહે છે, “કહી મેં ચાલતી પકડી. ત્યાંથી જતાં પહેલાં મેં જોયું કે એ ભાઈ આગલા બારણાનું તાળું ખોલીને ચોકડીની લાઈટ બંધ કરવા જઈ રહ્યા હતા. જતાં જતાં એ મને ‘થેંક્સ’ કહેવાનું ચૂકેલા નહીં.

અમારો છાપાવાળો અમારી સોસાયટીના બધા બ્લોકમાં રોજ સવારે છાપું પહોંચતું કરે. એ છાપાનો થોકડો લઈને એના એકિટવા પર આવે, એ એકિટવાને બ્લોકે બ્લોકે ઊભું રાખીને બ્લોકના રહીશોને છાપું પહોંચાડે.

મહિનાને અંતે એ બિલ લઈને આવ્યો એટલે બિલના પૈસા આપતાં પહેલાં મેં એને કહ્યું :

“લ્યા કિશન ! આ તું બ્લોકે બ્લોકે એકિટવા ઊભું રાખીને છાપાં વહેંચે છે, તે પેટ્રોલનો કેટલો ધુમાડો થાય

છે ! આમ જ તમે લોકો પેટ્રોલની ટાંકીઓ ખાલી કરી નાખવાના. એકિટવા પર બેઠાં બેઠાં છાપાં વહેંચવાને બદલે એને એક બ્લોક આગળ સ્ટેન્ડ પર ઊભું રાખીને, બગલમાં છાપાંની થપ્પી મારીને ચાલતાં ચાલતાં બધા બ્લોકે છાપું પહોંચાડવાનું. એમ કરવાથી તારું કેટલું પેટ્રોલ બચશે ! મારી વાત તારે ગળે ઊતરે છે ?” મેં કહ્યું.

“હા દાદા. કાલથી તમે કહ્યું એમ કરીશ.” એણે સહેજ મલકાઈને કહ્યું. બીજે દિવસે મેં એને બધે પગપાળા છાપાં નાખતો જોયો.

“કેમ લ્યા ? તારું એકિટવા બગડ્યું કે શું ?” મેં કીશનને પૂછ્યું.

“ના દાદા, તમારા કઘા મુજબ એક નંબરના બ્લોક આગળ સ્ટેન્ડ પર ઊભું રાખી દીધું છે.” એણે કહ્યું.

મારી વાતનો અમલ થયેલો જોઈને હું લગીર હરખાયો.

રોજ સવારે હું એકાદ કિલોમીટર ચાલવા જાઉં. રસ્તામાં એક પાણીનું ખાબોચિયું મારી નજરે પડ્યું. વરસાદ તો પડેલો નહીં. તો પછી...! પાણીનો રેલો છેક ત્રીજી સોસાયટી સુધી પહોંચેલો. મારાથી રહેવાયું નહીં.

જ્યાંથી પાણી આવતું હતું એ સોસાયટીનો ઝાંખો ખોલીને હું અંદર પ્રવેશ્યો અને જે બ્લોકની ટાંકી ઊભરાતી હતી એ બ્લોકે જઈને મેં બારણું ખખડાવ્યું. રવિવાર હતો એટલે સોસાયટીના રહીશો વહેલી સવારની નીંદર માણી રહ્યા હતા.

મેં બે-ત્રણ વાર બારણું ખખડાવ્યું, પણ કોઈ પ્રત્યુત્તર સાંપડ્યો નહીં. પણ, હું એમ વાત પડતી મૂકનારાઓમાંનો નહીં તો. છેવટે મારા પ્રયાસોએ ચારી આપી. એક ભાઈ ઊંઘરાટી આંખો ચોળતા બારણે આવ્યા.

“કોણ છે અત્યારના પો’રમાં ?” એમણે બગાસું ખાતાં ખાતાં સહજ અકળાઈને પૂછ્યું.

“એ તો હું. સોરી તમારી ઊંઘમાં ખલેલ પહોંચાડવા બદલ. મારે આપનું કશું કામ નથી. આ તો, તમારી ટાંકી ઊભરાય છે અને પાણી છેક ત્રીજી સોસાયટી સુધી પહોંચ્યું

છે. ટાંકીનો નળ ઝટ બંધ કરી દો. ટાંકીમાં બોલ મુકાવી દો, તે ઓવર ફ્લોનો પ્રશ્ન જ ન રહે. આરબ દેશોમાં તો પાણીનો આવો વ્યય કરનારને ફાંસીની સજા ફટકારવામાં આવે છે. અડધો દેશ દુકાળ જેવી પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હોય ત્યારે પાણીનો આવો બગાડ આપણને ન પાલવે.” મેં કહ્યું.

એમને મારું કહેવું ગમ્યું નહીં હોય તે મોં કટાણું કરીને એમણે ભડક કરતું કૂ ને બારણું બંધ કરી દીધું.

એમણે ટાંકીનો નળ બંધ કર્યો કે નહીં એ જોવા ઊભા રહ્યા વિના હું મારે રસ્તે પડ્યો. મેં તો એક જાગૃત નાગરિક તરીકે મારી ફરજ બજાવી છે એના સંતોષ સાથે.

હું એ જ રસ્તે પાછો ફરતો હતો ત્યારે મેં જોયું કે એ ભાઈની ટાંકી ઊભરાતી નો’તી. All’s well that ends well. હું મનોમન બબડ્યો.

બાગમાં બેઠો હોઉં ને કોઈ છોકરાને ફૂલ તોડતો કે કોઈ છોડને પજવતો ભાણું એટલે મારાથી એને ઠપકાર્યા વિના રહેવાય નહીં. એના વડીલો નજીક બેઠાં હોય તો એમનેય ઝપટમાં લીધા વિના ન રહું.

“તમેય તમારા છોકરાને કશું કહેતાં નથી !” હું એમને કહું.

બાગમાં નાસ્તો કર્યા પછી બાગની લોન પર કચરો પાડ્યો હોય તો કચરો પાડનાર પાસે એ કચરો ઉપડાવ્યા વિના મારાથી રહેવાય નહીં.

અમારી પડોશમાં રહેતા એક દંપતિને ચારેક વરસનો એક દીકરો એ ક્યારેક જિદ્દ કરે કે તોફાને કરે ત્યારે બંને બાળકને મારવા માંડે. મારતાં હોય ત્યારે એ લોકો ભૂલી જાય કે તેઓ એમના દીકરાને મારી રહ્યા છે.

એક વાર મારાથી બાળકની ચીસો સાંભળી ન ગઈ. હું એમના ઘરમાં ગયો અને ઠપકા ભર્યા સૂરમાં એમને કહ્યું :

“ભાઈ, આ તમારો સાવકો છોકરો છે ?”

“ના કેમ ? એમણે છોકરાને મારવાનું અટકાવીને

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૨૨ ઉપર)

અસહ્ય ભાર

ભારતદેશમાં આદિકાળની શિક્ષણ વ્યવસ્થા 'ગુરુ-શિષ્ય પરંપરા' ઉપર આધારિત હતી. શિષ્ય ગુરુના આશ્રમમાં રહીને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતા. ગુરુ શ્લોકોના ઉચ્ચારણથી શિક્ષણ આપતા અને શિષ્યો તેને આત્મસાત્ કરતા.

જેમ જેમ સમય વીતતો ગયો તેમ તેમ ગુરુ, શિષ્ય અને શિક્ષણપ્રથામાં પરિવર્તન આવતાં ગયાં. હવે શ્લોકોનું સ્થાન વિવિધ પુસ્તકોએ લીધું છે. બાલવાડીમાં દાખલ થતાં ૩-૪ વર્ષનાં કુમળાં બાળકોથી માંડીને ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ ભણતા કિશોરો કે 'ટીનેજર્સ'ને ઘરેથી સ્કૂલે જતાં અનેક વજનદાર પુસ્તકોનું પોતાની સાથે દફતર તરીકે ઓળખાતા મોટા થેલામાં ખભે ઊંચકીને વહન કરવું પડે છે. સ્કૂલના અભ્યાસ દરમિયાન અને પછી સ્કૂલેથી છૂટીને પરત ફરતાં પણ એ જ ભારનું વહન કરવાનું બને છે. તબીબી નિષ્ણાતોનું માનવું છે કે આવા અસહ્ય બોજને કારણે કુમળા વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીનીઓના શરીરનાં વિવિધ અંગો અને હાડકાં પર વિપરીત અસર પડી શકે છે. જે સમયગાળામાં બાળકનું શરીર વિકાસ સાધતું હોય એ સમયગાળાની વિદ્યાર્થી અવસ્થાની આ અનિવાર્ય વિડંબનાને કારણે તેને ઘણું જ નુકસાન થવાની શક્યતાઓ છે. આવું નુકસાન તેને આજીવન અસરકર્તા પણ બની રહેવા સંભવ છે.

જાગૃત મા-બાપો અને સંવેદનશીલ શિક્ષણવિદો દ્વારા અવારનવાર 'ભાર વિનાના ભણતર'ની માગણી કરવામાં આવે છે, પરંતુ આ ક્ષેત્રમાં હજી સુધી કોઈ નક્કર પગલાં ભરાયાં હોવાનું જાણમાં નથી. વેકેશન ખૂલે એટલે દર વર્ષે 'ભાર વિનાના ભણતર'નું અરણ્ય રુદન સંભળાય છે, જે સાંપ્રત જીવનના સંઘર્ષના કોલાહલમાં કોઈ કાને ધરતું નથી.

વિકલ્પો

એક ઉપાય તરીકે શાળામાં દરેક વિદ્યાર્થીને લોકર આપવાનો પ્રસ્તાવ હતો. મહાનગરોની ઊંચી ફી વસૂલ કરતી કેટલીક શાળાઓને બાદ કરતાં આ પ્રસ્તાવ અન્ય શાળાઓ અપનાવી શકવાની સ્થિતિમાં હોય એવું લાગતું નથી. દરેક વિદ્યાર્થીએ પોતાનું તાળું મારવું પડે. ચાવી સાચવવાની કડાકૂટ થાય તે અલગ. વળી ઊંચાઈ ઉપર આવેલાં લોકરોને ઓપરેટ કરવા માટે નાના (ઓછી ઊંચાઈના) વિદ્યાર્થીઓને તકલીફ પડે તે પણ અલગ. જો પુસ્તકો લોકરમાં રાખવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીને લેસન (હોમવર્ક) કરવામાં તકલીફ પડે. એક અન્ય ઉપાય તરીકે વિદ્યાર્થીને ઈમેલ દ્વારા લેસન આપી શકાય જેનો તેણે વળતા ઈમેલ દ્વારા, ઘરેથી લેસન કરીને, શાળા અથવા શિક્ષકને જવાબ પાઠવવો પડે, પરંતુ આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં કમ્પ્યૂટર, વીજળી અને ઈન્ટરનેટની પૂરતી સુવિધાઓ હજી ઉપલબ્ધ ન પણ હોઈ શકે અને જો તે ઉપલબ્ધ બને તો ગરીબ કે મધ્યમ વર્ગના

પરિવારોને તે આર્થિક રીતે પણ ન પરવડે. વળી કુમળાં બાળકોને કમ્પ્યુટરના ઉપયોગ કે વપરાશથી સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ વિપરીત અસરો પડવાનો ભય પણ સેવાય છે.

નવો વિકલ્પ

એક વૈજ્ઞાનિક તરીકે અમારું નમ્ર સૂચન છે કે પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના અભ્યાસક્રમોનાં પુસ્તકો કાગળ (પેપર)ને બદલે પ્લાસ્ટિક્સ (Plastics)* ઉપર છાપવાં જોઈએ. જો આમ કરવામાં આવે તો 'ભાર વિનાના ભણતર' સાથે નીચે મુજબના ફાયદા થાય.

*એકવચનમાં વપરાતો Plastic શબ્દ જે તે પદાર્થના Material flow જેવા ભૌતિક ગુણધર્મનો નિર્દેશ સૂચવે છે. બહુવચનમાં વપરાતો Plastics શબ્દ જે તે પદાર્થનું સૂચન કરે છે. સામાન્ય રીતે આપણી વાતચીત અને લખાણમાં પણ આપણે મહદંશે એકવચનનો જ ઉપયોગ કરીએ છીએ, જે ખોટું છે. પ્લાસ્ટિક્સના બે પ્રકાર હોય છે : (૧) થર્મોપ્લાસ્ટિક્સ, જેને ગરમ-ઠંડુ કરીને ક્રમશઃ નરમ-કઠણ કરી શકાય છે અને (૨) થર્મોસેટ્સ કે જેને ગરમી-ઠંડીથી નરમ-કઠણ કરી શકાતું નથી. થર્મોપ્લાસ્ટિક્સના ઉપયોગ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારો છે : (૧) ફિલ્મ (Film), (૨) તંતુ (Fiber) અને (૩) ઘન (Solid). ફિલ્મના ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) પારદર્શક (Transparent) (૨) અર્ધ-પારદર્શક (Translucent) અને (૩) અપારદર્શક (Opaque). આપણે પુસ્તકો છાપવા માટેનો જે પ્રસ્તાવ મૂક્યો છે તે આ અપારદર્શક (Opaque) ફિલ્મના સંદર્ભમાં છે, જે સામાન્ય કાગળનો પર્યાય બની શકે છે.

(૧) ઓધું વજન

પેપર કરતાં પ્લાસ્ટિક્સની ઘનતા ઓછી હોય છે. પરિણામે પેપર ઉપર છપાયેલાં પાઠ્યપુસ્તક કરતાં પ્લાસ્ટિક ઉપર છપાયેલાં પાઠ્યપુસ્તકનું વજન ઓછું થાય. આનાથી વિદ્યાર્થીનાં કુમળાં હાડકાંઓને નુકસાન થવાની શક્યતા ઓછી થઈ જાય છે.

(૨) ઓધું કદ

વિદ્યાર્થી પોતાના દફતરમાં બધાં પાઠ્યપુસ્તકો ગોઠવીને ઘરથી શાળાએ અથવા શાળાથી ઘરે લઈ જાય છે. અહીં પણ પેપરનાં પાઠ્યપુસ્તક કરતાં પ્લાસ્ટિક્સનાં પાઠ્યપુસ્તકનું કદ ઘણું ઓછું હોય છે. પરિણામે બહુ મોટા

દફતરની જરૂર રહેતી નથી. દફતરની કિંમતમાં પણ ઘટાડો શક્ય બને છે.

(૩) લાંબી આવરદા

પેપરનાં પાઠ્યપુસ્તક કરતાં પ્લાસ્ટિક્સની આવરદા ઘણી જ લાંબી હોય છે એટલે તે ઘણાં વર્ષો સુધી વાપરી શકાય છે અને સરવાળે તેની કિંમતમાં ઘટાડો થાય છે. ચિંતાગ્રસ્ત મા-બાપ પોતાનાં બાળકોના દરેક પાઠ્યપુસ્તક ઉપર બ્રાઉન કવર લગાડે છે તેની જરૂર નહિ પડે. મહેતન અને પૈસા બચશે.

(૪) સ્વાસ્થ્યપ્રદ

પેપર પોતે ખૂબ જ છિદ્રાળુ હોય છે માટે તેમાં ચેપી રોગના જીવાણુ (Bacteria) અથવા વિષાણુ (Virus) સહેલાઈથી રહી શકે છે અને વૃદ્ધિ પણ પામી શકે છે. આપણો સામાન્ય અનુભવ છે કે બાળકોને સંક્રમિત રોગચાળા દરમિયાન સૌથી વધુ ચેપ શાળામાંથી જ લાગતો હોય છે. આમાં તેઓનાં આપ-લે થતાં પાઠ્યપુસ્તકોનો ઘણો મોટો ફાળો હોય છે. આના કારણે બાળકનો અભ્યાસ બગડે છે અને ઘણીવાર પરીક્ષામાં નાપાસ/ગેરહાજરીને કારણે આખું વરસ પણ બગડી શકે છે. સામે પક્ષે પ્લાસ્ટિક્સની છિદ્રાળુતા નહિવત્ હોય છે એટલે તે પોતે સંક્રમિત રોગોનું વહન કરતું નથી. ખાસ કિસ્સાઓમાં તો જીવાણુ પ્રતિરોધક (Antibacterial) પ્લાસ્ટિક્સ પણ ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે. સરવાળે બાળકોના ચેપી રોગોનું સંક્રમણ ઘટાડી શકાશે જેનો પરોક્ષ લાભ ઘણો થશે.

(૫) સુગમતા

પેપર કરતાં પ્લાસ્ટિક્સ ઉપર શ્વેત-શ્યામ (Black & White) તેમ જ રંગબેરંગી છાપકામ વધુ ઉદાવદાર અને આકર્ષક રીતે કરી શકાય છે. આપણે અગાઉ જોયું તેમ પ્લાસ્ટિક્સની સૂક્ષ્મ છિદ્રાળુતા ઓછી હોવાથી રોટો-ગ્રેવ્યોર જેવા આધુનિક પ્રિન્ટિંગ પ્રોસેસમાં વધુ સુગમતા રહે તેમ જ ઓછી શાહીની જરૂર પડે.

પ્લાસ્ટિક્સવાળા પાઠ્યપુસ્તકનાં પાનાં હાથેથી ચીરી

કે ફાડી ન શકાય, તેના ઉપર ગડી કે કરચલી ન પડે તેવા તથા મેલાં ન થાય તેવાં બનાવી શકાય છે. જ્યારે બાળકો ડાઈનિંગ ટેબલ ઉપર નાસ્તો વગેરે કરતાં કરતાં પાઠ્યપુસ્તકનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે તેના ઉપર ખાદ્ય પદાર્થોના ડાઘા પડવાનો સંભવ રહે છે. જ્યારે આવું થાય ત્યારે પેપરનું પાઠ્યપુસ્તક ગંદુ અને દુર્ગંધમય થાય છે, પરંતુ પ્લાસ્ટિક્સનું પાઠ્યપુસ્તક સારી ગુણવત્તાવાળા સાબુથી ધોઈ શકાય છે. આમ કરવાથી તેનાં ડાઘા-દુર્ગંધ દૂર કરી શકાય છે.

કેટલાંક રંગબેરંગી ચિત્રો, ડાયાગ્રામ કે ફોટા છાપવા માટે પેપરવાળા પાઠ્યપુસ્તકમાં આર્ટપેપર મૂકવાં પડે છે, જે વધુ મોંઘાં, વધુ ભારે અને ઓછી આવરદાવાળાં હોઈ શકે છે. જ્યારે પ્લાસ્ટિક્સમાં બધાં જ પાનાં આર્ટપેપર જેવાં ચળકતાં અથવા ગ્લેઝવાળાં હોય છે એટલે તેમાં કોઈ આંશિક ફેરફાર કરવાની જરૂર પડતી નથી.

(૬) ભેજ અને ઊંધઈ

ચોમાસામાં ભેજથી વજન વધે અને પલળવાથી આખું પાઠ્યપુસ્તક લોચા જેવું થઈ જાય એવો સામાન્ય અનુભવ હાલનાં પેપરવાળાં પાઠ્યપુસ્તકમાં જોવા મળે છે. તેમાં વખત જતાં પાનાં પીળાં પડીને ઊંધઈ વગેરે પણ થાય છે, પરંતુ જો પાઠ્યપુસ્તક પ્લાસ્ટિક્સનું હોય તો ન ભેજથી વજન વધે, ન પલળવાથી લોચા જેવું થાય કે ન ઊંધઈનું આક્રમણ થાય.

(૭) પર્યાવરણ

સામાન્ય રીતે મોટા ભાગના પ્લાસ્ટિક્સને પર્યાવરણ વિરોધી માનવામાં આવે છે, પરંતુ અહીં જરા જુદા દૃષ્ટિકોણથી જોવાની જરૂર છે. સામાન્ય રીતે પેપર ખાસ પ્રકારના લાકડાના માવા (Wood Pulp)માંથી બનાવવામાં આવે છે. આમ પેપર એક કુદરતી સંસાધન (Natural resource)માંથી બનાવવામાં આવે છે. આ ખાસ પ્રકારની આબોહવા ધરાવતાં જંગલોમાંથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. આમ પેપરના પાઠ્યપુસ્તકની બનાવટ પર્યાવરણને ખૂબ

જ નુકસાનકર્તા છે, જ્યારે પ્લાસ્ટિક્સના પાઠ્યપુસ્તકનું રિસ્પોઝલ પર્યાવરણને નુકસાનકર્તા બની શકે છે. પેપરની આવરદા ટૂંકી હોવાથી દર વર્ષે નવાં પાઠ્યપુસ્તકો મોટા પ્રમાણમાં છાપવાની જરૂર પડે છે, પરંતુ પ્લાસ્ટિક્સની આવરદા લાંબી હોવાથી દર વર્ષે નવાં પાઠ્યપુસ્તકો છાપવાની જરૂર ન પણ પડે અથવા ઓછી જરૂર પડે. પેપર બનાવવાના માવાને જંગલમાંથી મેળવીને પેપરમિલના નિયત સ્થાને લઈ જઈ તથા પેપર બનાવતા સુધીમાં ઓછા ઉષ્ણતામાને અને ભેજવાળા વાતાવરણમાં સાચવવો પડે છે. જ્યારે પ્લાસ્ટિક્સના દાણાને સામાન્ય થેલી (Bag)માં સામાન્ય ઉષ્ણતામાને જ સાચવવાની જરૂર પડે છે. પેપરમિલ માટે પ્રમાણમાં વિશાળ જગ્યાની આવશ્યકતા રહે છે, જ્યારે પ્લાસ્ટિક્સ મિલ માટે પ્રમાણમાં ઓછી જગ્યાની આવશ્યકતા રહે છે.

(૮) નબળા પાસા

પ્લાસ્ટિક્સના પાઠ્યપુસ્તકના નબળા પાસાઓનો વિચાર કરીએ તો કહી શકાય કે તે આગ લાગે તો સળગી ઊઠે છે અને પેપર કરતાં વધારે ઝડપથી સળગી શકે છે. તેના ઉપર ભૂલથી ગરમ ઈસ્ટ્રી મૂકવામાં આવે તો તે ચોંટી જવાની શક્યતા રહે છે, પરંતુ વ્યાવહારિક ઉપયોગમાં આ પ્રકારની ઘટનાઓ બનવાની શક્યતા નહિવત્ છે.

વ્યૂહરચના

પેપરનાં પાઠ્યપુસ્તકોને બદલે પ્લાસ્ટિક્સનાં પાઠ્યપુસ્તકો બનાવવાનો પ્રસ્તાવ નવીન પ્રકારનો છે અને તેની સાથે સંકલિત ફાયદાઓને કારણે શિક્ષણ જગતમાં ક્રાંતિકારી બદલાવ લાવી શકે છે, પરંતુ તેના સુચારુ અમલીકરણ માટે ખાસ વ્યૂહરચના ઘડી કાઢવાની જરૂર છે.

(૧) સાઈઝ

પાઠ્યપુસ્તક માટે વપરાતા પેપરની સાઈઝ અર્થાત્ ક્ષેત્રફળ નક્કી હોય છે. પરંતુ પ્લાસ્ટિક્સના સંદર્ભમાં તેની ઓછામાં ઓછી જાડાઈ (Minimum Thickness) કેટલી રાખવી જોઈએ તે નક્કી કરવું જરૂરી છે. આના માટે

અનુભવી શિક્ષણવિદ્, પ્લાસ્ટિક્સ ટેકનોલોજિસ્ટ અને સંબંધિત સરકારી અધિકારીની સલાહ લેવી જોઈએ.

(૨) ઉપલબ્ધિ

પાઠ્યપુસ્તક બનાવવા માટેની પ્લાસ્ટિક્સ શીટ્સ આપણા દેશમાંથી જ ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. મોટે ભાગે સરકારી કે અર્ધસરકારી કેમિકલ/પેટ્રોકેમિકલ કંપનીઓમાંથી જ કાચો માલ ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. તેને આયાત કરવાની જરૂર નથી.

(૩) શરૂઆત

ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર જેવાં રાજ્યોમાં પ્રાથમિક શાળાની કક્ષાએથી શરૂઆત કરવી જોઈએ. આ પ્રયોગ ઉપરથી અનુભવ અને વિશ્વાસને આધારે માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ અને ત્યારબાદ ભારત દેશનાં અન્ય રાજ્યોમાં આનો અમલ કરવો જોઈએ. તબક્કાવાર આગળ વધવાની વ્યૂહરચનાથી જો વચ્ચે કોઈ પ્રશ્નો ઊભા થાય તો તેનું યોગ્ય નિરાકરણ કરવાનો અવસર મળી રહે છે.

(૪) અભ્યાસક્રમ

ગુજરાત રાજ્યની શાળાઓનાં પાઠ્યપુસ્તકોના અભ્યાસક્રમો અવારનવાર બદલાયા કરતા હોવાની ચર્ચાઓ સંભળાય છે. જ્યારે અભ્યાસક્રમ બદલાય ત્યારે તદ્દનુસાર પાઠ્યપુસ્તક પણ બદલાય છે. અર્થાત્ નવું છાપવામાં આવે છે. લાખો વિદ્યાર્થીઓના સંદર્ભમાં નવું સત્ર શરૂ થઈને દિવસો કે મહિનાઓ વીતી જવા છતાં નવું પુસ્તક ઉપલબ્ધ તો થતું જ નથી. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને નવું પાઠ્યપુસ્તક કેટલા સમયની અવધિ પછી બહાર પાડવું જોઈએ તે પણ ચર્ચા કરી નક્કી કરવું જોઈએ. કેટલાક વિષયો એવા છે કે તેમાં નવાં નવાં સંશોધનોને પરિણામે અભ્યાસક્રમ બદલવાની પણ જરૂર પડે છે. ઉદાહરણ તરીકે, વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો.

સૌપ્રથમ તો પ્લાસ્ટિક્સનું જે પાઠ્યપુસ્તક છપાય તેના દરેક પાઠ (Chapter)નાં પૃષ્ઠો સ્ટેપલિન વડે, ખાસ પ્રકારનાં સાંશ્લેષિક ગ્લુ (Adhasive) વડે અથવા સિલાઈ મશીનથી

સિલાઈ કરીને તંતુ અથવા દોરા વડે પણ બાંધી શકાય છે. કોઈ એક વિષયનાં બધાં ચેપ્ટરો ભેગાં કરીને એક પુસ્તક સ્વરૂપે કાયમી ધોરણે બાંધી દેવાને બદલે તેને એક ફોલ્ડરમાં કામચલાઉ રીતે ભેગાં કરી શકાય અને ઈચ્છા થાય ત્યારે છૂટાં કરી શકાય તેવી વ્યવસ્થા જો કરવામાં આવે તો બહુ ફાયદો થાય. (૧) જે દિવસે જે જે વિષયોનાં ચેપ્ટરો ભણાવવાનાં નક્કી હોય તે ચેપ્ટરો જ લઈ જઈ શકાય અને પરિણામે વિદ્યાર્થીના દફતરમાં વજન ફરી ઓછું થઈ જાય. જો પ્લાસ્ટિક્સ યોગ્ય પ્રકારનું પસંદ કરવામાં આવ્યું હશે અને સિલાઈ બરાબર કરેલી હશે તો ચેપ્ટર ફાટી જવાનો પ્રશ્ન ઊભો નહીં થાય અને વજન ઘટતું હોય તો વિદ્યાર્થી તેની કાળજી લેવાનો પૂરેપૂરો પ્રયત્ન પણ કરશે. (૨) જ્યારે અભ્યાસક્રમ બદલવાનો થાય ત્યારે નવા કોર્સનું એક ચેપ્ટર જ છાપીને પાઠ્યપુસ્તકના છેલ્લા ચેપ્ટર તરીકે જ ઉમેરી શકાય. સાથોસાથ ઉપલબ્ધ ચેપ્ટરોમાંથી કોઈ એકને જૂના અભ્યાસક્રમના ભાગરૂપે રદ (Remove) કરી શકાય. વિજ્ઞાનનાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં વિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો આવરી લીધેલા હોય છે, જે બધા એકસાથે દૂર કરવાનાં હોતા નથી, પરંતુ નવા સિદ્ધાંતોને એક નવા ચેપ્ટરમાં સમાવિષ્ટ કરીને છેલ્લે જોડવાના હોય છે.

એક આડવાત

ઉદાહરણ આપીએ તો અંગ્રેજી શબ્દ 'રેલ્વે સ્ટેશન'નું શુદ્ધ ગુજરાતી કે હિન્દી ભાષાંતર કરવું હોય તો 'અગ્નિરથ સ્થાપન સ્થલ' એમ કરવું પડે જેનો ગુજરાતી સાહિત્યમાં ભદ્રંભદ્રના સાહિત્ય કે ભાષા તરીકે ઉલ્લેખ છે. હવે આપણે જો કોઈ નિબંધ, વાર્તા કે રિપોર્ટ લખવાનો હોય તો આ યોખલિયું નામાભિધાન કેટલે અંશે ઉપયોગી બની શકે? કોઈ પણ વાર્તાકાર 'રેલ્વે સ્ટેશન'નો જ ઉલ્લેખ કરતો જોવા મળ્યો છે, કારણ કે તે સર્વે સ્વીકૃત બનેલો શબ્દ છે.

ગુજરાત રાજ્યના બારમા ધોરણ જેવા અતિ મહત્વના વર્ષમાં કેટલાંય પાઠ્યપુસ્તકોમાં અતિ યોખલિયા અને સ્નાનસૂતક વગરના વિષયો આવરી લેવાયેલા છે. કેટલાક

વિષયો તો એવા છે કે જેનો વિદ્યાર્થીના કોલેજના અભ્યાસમાં કે ભાવિ વ્યાવસાયિક કારકિર્દીમાં કોઈ ઉપયોગ જ નથી અને જો ક્યાંક છે તો તે નહિવત્ છે.

ઉદાહરણ તરીકે બારમા ધોરણના રસાયણશાસ્ત્રના પાઠ્યપુસ્તકમાં ઈન્ટરનેશનલ યુનિયન ફોર પ્યોર એન્ડ એપ્લાઈડ કેમિસ્ટ્રી (ટૂંકમાં IUPAC) નામની સંસ્થાએ નિર્ધારિત કરેલ રસાયણોની અતિ ચીવટપૂર્વકની નામકરણ પદ્ધતિનું બહુ મોટું ચેપ્ટર રાખવામાં આવેલું છે. પ્રત્યેક રસાયણને તેના સામાન્ય સ્વીકૃત નામકરણથી ઓળખવામાં આવે છે તેને IUPACની માર્ગદર્શિકા મુજબ ‘ભદ્રંભદ્ર’ના નામકરણમાં કેવી રીતે પરિવર્તિત કરી શકાય તેની વિસ્તૃત છણાવટ અર્થાત્ નિયમાવલી આપવામાં આવી છે. આ એવો વિષય છે કે જો તમે તેના રોજબરોજના સંપર્કમાં ન રહેવાના હો તો તેની ઉપયોગિતા નહિવત્ છે, કારણ કે સમજવામાં મુશ્કેલ અને સમજાય પછી યાદ રાખવામાં અતિ મુશ્કેલ. બારમું ધોરણ પાસ કર્યા પછી વિદ્યાર્થીઓ અનેક વિદ્યાશાખાઓમાં કોલેજનો અભ્યાસ કરવા જાય છે. મોટા ભાગની કોઈ પણ વિદ્યાશાખામાં IUPACની નામાવલીનો ક્યાંય ઉપયોગ થયો હોવાનું જાણમાં નથી. ખુદ રસાયણશાસ્ત્ર વિષયમાં પણ આગળ અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓ પણ તેનો ઉપયોગ જવલ્લે જ કરે છે અને જ્યાં ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડે ત્યાં એકમાંથી બીજું નામકરણ કરવા માટેના કમ્પ્યુટર સૉફ્ટવેર કે પ્રોગ્રામ ઉપલબ્ધ હોય ત્યાં IUPACની ચિંતા શું કામ કરવી? આવા વિષયોને કારણે વિદ્યાર્થી નાસીપાસ થવાનો અને બિનજરૂરી કોચિંગ ક્લાસનો આશરો લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે જેમાં તેનો કોઈ દેખીતો વાંક નથી.

એક ચેપ્ટર ‘કેપ્રોલેક્ટમ’ (Caprolactum) ઉપરનું પણ હતું. આ એક એવું રસાયણ છે જેનો એકમાત્ર ઉપયોગ નાઈલોન-૬ નામના પોલિમરના ઉત્પાદન માટે થાય છે. વિદ્યાર્થીને કારકિર્દીના પ્રવાહમાં તેનો શું ઉપયોગ? અન્ય ચેપ્ટર અકાર્બનિક રસાયણોના કક્ષક (Orbit) પ્રમાણે

વીજાણુ સૂત્ર (Electronic Formula) લખવા વિશેનું હોય છે. તેનો પણ શું ઉપયોગ?

જેમ સંગીતમાં મૂળભૂત રીતે રાગ હોય છે જેના ઉપરથી અનેક ગીતોને ગાયન સ્વરૂપે લયબદ્ધ કરી શકાય છે તેમ રસાયણશાસ્ત્રમાં નામ પ્રક્રિયાઓ (Name Reactions) હોય છે જેના ઉપરથી અનેક પદાર્થોનું નિર્માણ કરી શકાય છે. તો કેટલાંક ચૂંટેલાં નેમ-રિએક્શન્સનો અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ કેમ નથી કરાતો? આ પાયાનું જ્ઞાન છે અને તેને રસાયણશાસ્ત્રની પ્રયોગશાળામાં પ્રાયોગિક સાબિતી તરીકે વિદ્યાર્થીઓને દેખાડી પણ શકાય છે. તેનાથી વિદ્યાર્થીની સર્જનાત્મકતા પણ વિકાસ પામે છે.

રસાયણશાસ્ત્રમાં પૃથક્કરણ રસાયણ (Analytical Chemistry) નામનો મોટો વિષય છે, જે ભવિષ્યમાં અનેક વિદ્યાશાખાઓમાં કામ લાગે તેવો છે. બારમા ધોરણમાં તેના પાયાના સિદ્ધાંતોનો કેમ સમાવેશ નથી થતો?

વિદ્યાર્થીકાળના મારા એક મિત્ર શ્રી દિનેશ દામાણીને ભૌતિકશાસ્ત્ર અધ્યયન લાગતું હતું અને ન્યૂટનના સિદ્ધાંતો વિશેષ કષ્ટસાધ્ય લાગતા હતા. તેનાથી ત્રાસ પામીને મને પૂછેલું કે, ‘આ ન્યૂટનનું સરનામું આપો, મારે તેની ખબર લેવી છે!’ પરંતુ વર્ષો પછી શ્રી દિનેશ દામાણીને સમજાયું હતું કે તેમના ખરા દુઃખનું કારણ ન્યૂટન નહિ, પરંતુ અન્ય મહાનુભાવો હતા!

આવી વિડંબના ઘટાડવી હોય તો પાઠ્યપુસ્તકોના અભ્યાસક્રમ નક્કી કરનારી કમિટીમાં એકેડેમિક ક્ષેત્રની વ્યક્તિઓ સિવાય લાયકાતને આધારે ઉદ્યોગક્ષેત્રે અને સંશોધનક્ષેત્રેની વ્યક્તિઓનો પણ સમાવેશ કરવો જોઈએ. આમ કરવાથી પાઠ્યપુસ્તકોને લીધે થતો ‘માનસિક ભાર’ પણ ઓછો થઈ શકે છે!

(૫) વ્યવસ્થા અને કિંમત

કોઈપણ શાળાના દરેક ધોરણમાં સરકારે અથવા સરકારી એજન્સીએ પૂરાં પાડેલાં પાઠ્યપુસ્તકોની વિતરણ વ્યવસ્થા શાળાની લાઈબ્રેરી દ્વારા થવી જોઈએ. આમ

કરવાથી સૌથી પહેલો ફાયદો એ થશે કે શાળાએ લાઈબ્રેરી રાખવી ફરજિયાત બનશે. તદ્દુપરાંત શૈક્ષણિક વર્ષના અંતે જે વિદ્યાર્થી કે વિદ્યાર્થિની પોતાનું પ્લાસ્ટિક્સનું પાઠ્યપુસ્તક લાઈબ્રેરીમાં જમા કરાવશે તેને પુસ્તકની મૂળ કિંમત અને હાલની પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં અમુક ટકા સુધીનું આર્થિક રિબેટ આપવું જોઈએ અને તે રકમ રોકડેથી ન આપતાં જે તે વિદ્યાર્થીના બેન્ક એકાઉન્ટમાં સીધી સ્કૂલ દ્વારા જમા થવી જોઈએ. ત્યારપછીના શૈક્ષણિક વર્ષમાં આવાં પરત આવેલાં પાઠ્યપુસ્તકો રિબેટ કાપીને નવા બેચના વિદ્યાર્થીઓને આપી શકાય. આ પ્રકારની યોજના સુચારુ રીતે ગોઠવવાથી સરકારને દર વર્ષે પાઠ્યપુસ્તકો ઓછી સંખ્યામાં છાપવાં પડશે અને વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તરોત્તર સસ્તા દરે પુસ્તકો ઉપલબ્ધ થતાં રહેશે. આ એકમાત્ર સૂચન છે, જેમાં સુધારાનો અવકાશ છે. અહીં કહેવાનો આશય એ છે કે પ્લાસ્ટિક્સના પાઠ્યપુસ્તકો ફાટી ન જાય તેવાં અને લાંબી આવરદાવાળાં હોવાથી તેનો પુનઃઉપયોગ શક્ય છે અને એમ કરીને તેની કિંમતમાં ઘટાડો પણ શક્ય છે. વર્ષાન્તરે સારું રિબેટ મેળવવાની આશાએ વિદ્યાર્થી પુસ્તકનો કાળજીપૂર્વક ઉપયોગ કરવા પણ પ્રેરાશે.

નવો ટ્રેન્ડ

પ્લાસ્ટિક્સના ઉપયોગમાં જ્યારે એક પ્રકારનું જ મૂળભૂત મટીરિયલ વપરાય છે ત્યારે તેને જેનરિક પ્લાસ્ટિક્સ કહે છે. બે અલગ પ્રકારનાં પ્લાસ્ટિક્સ મટીરિયલ્સને ટેકનોલોજિકલ પ્રક્રિયાથી એકીકરણ કરવાથી નવું મટીરિયલ્સ બનાવી શકાય છે, જેને પોલિમર બ્લેન્ડ્સ કહે છે. તેમાં બે અલગ પ્રકારના ગુણધર્મોનો સુમેળ કરી શકાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પાઠ્યપુસ્તકોના નિર્માણમાં જો કોઈ ખાસ પ્રકારના ગુણધર્મોની જરૂર પડે તો તેવા ગુણધર્મોવાળા પ્લાસ્ટિક્સનું નિર્માણ પણ થઈ શકે છે. આમ કરવાથી પણ પેપરનો ખરો અને ચડિયાતો વિકલ્પ મળી શકે છે. પ્લાસ્ટિક્સનાં સુંવાળાં પાનાં અને ચિત્તાકર્ષક રંગબેરંગી છાપકામથી સજ્જ કરાયેલું પાઠ્યપુસ્તક

પ્રાથમિક શાળાનાં બાળકોને આકર્ષી શકે છે અને તેમને વાંચવા માટે સાહજિકપણે પ્રવૃત્ત કરી શકે છે.

ઉપસંહાર

સમાજ અને વિજ્ઞાનને સાંકળતો આ પ્રસ્તાવ સહજસાધ્ય છે અને ભારતના કરોડો વિદ્યાર્થીઓના ભાવિ માટે ફાયદાકારક છે. સુચારુ આયોજન અને સહિયારા પ્રયાસોથી ક્રાંતિકારી પરિવર્તન લાવી શકાય. અન્ય વિકલ્પોની સરખામણીએ આ વિકલ્પ વધારે અસરકર્તા જણાય છે. મોટા ભાગની શાળાઓમાં લાઈબ્રેરી હોતી નથી, તેઓને પણ લાઈબ્રેરી સાથે નવાં પાઠ્યપુસ્તકોની સકારાત્મક પ્રવૃત્તિમાં જોડાવાની પ્રેરણા મળશે. ગુજરાત રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓમાં 'ટ્રોપ આઉટ રેશિયો' ઊંચો રહે છે. સુંદર આકર્ષક છપાઈ સાથે જો રસપ્રદ બને તેવા પાઠ રજૂ કરવામાં આવે તો કુમળી વયના વિદ્યાર્થીઓ ભણવામાં પ્રવૃત્ત થશે અને રેશિયો નીચે આવશે.

પરિશિષ્ટ

શાળામાં અભ્યાસ કરતા મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓના દૃષ્ટરનો ભાર અનેક કિલોગ્રામમાં થતો હોય છે. સામાન્ય રીતે એક દૃષ્ટરમાં (૧) પાઠ્યપુસ્તકો, (૨) લેખન નોટબુકો, (૩) કંપાસ બોક્સ, (૪) નાસ્તા અથવા લંચબોક્સ, (૫) પીવાના પાણીની બોટલ વગેરે હોય છે. તેમાંથી કંપાસબોક્સ લોખંડનું લેવાના બદલે એક પ્લાસ્ટિક્સ પાઉચમાં લઈ શકાય કે જેમાં ઝીપરની વ્યવસ્થા હોય. શાળા જો શુદ્ધ પાણીનો પ્રબંધ કરે તો વિદ્યાર્થીએ દૃષ્ટર સાથે પીવાના પાણીની બોટલ લઈ જવી ન પડે અથવા નાની બોટલથી ચાલે. બાકીનો મુખ્ય ભાર પાઠ્યપુસ્તકો અને નોટબુકોનો હોય છે જે આપણી ચર્ચાનું કેન્દ્ર બિન્દુ છે.

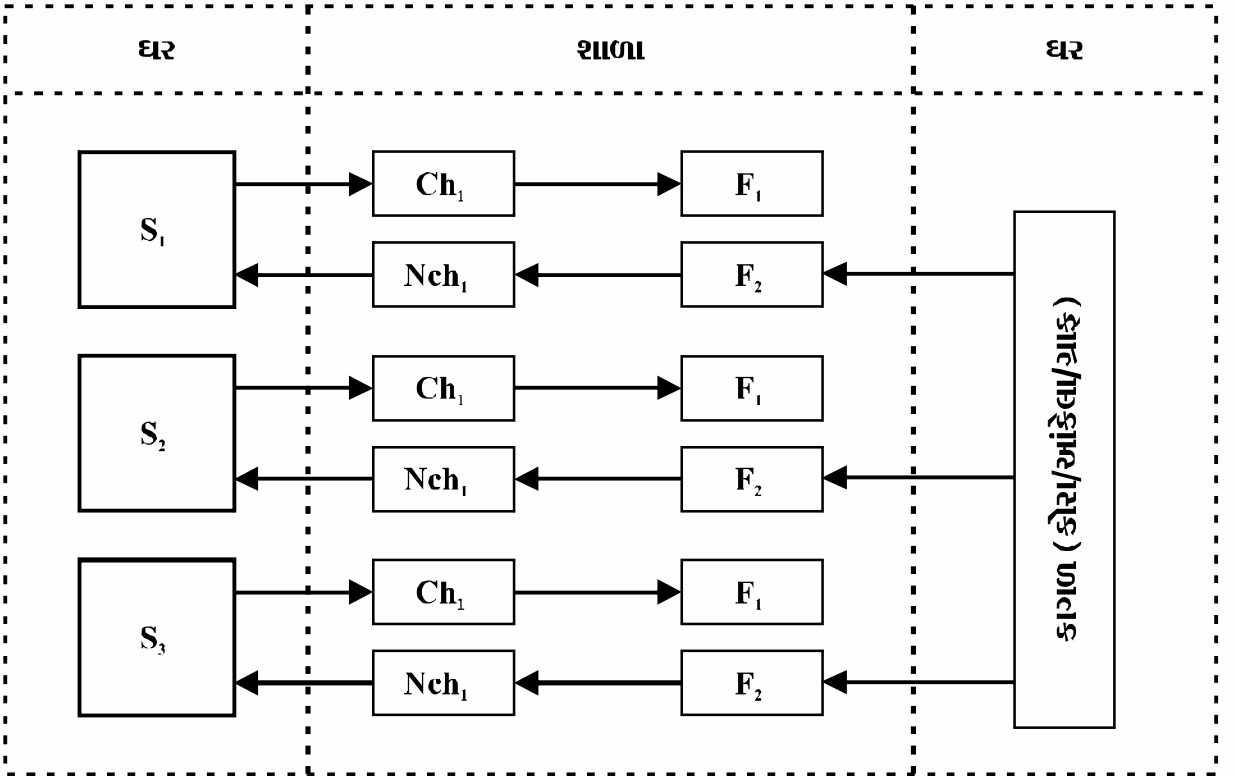
જો સાત વિષયો હોય તો વિદ્યાર્થી પોતાના દૃષ્ટરમાં સાત પાઠ્યપુસ્તકો અને સાત નોટબુકો લઈ જવા માટે મજબૂર બને છે. પરંતુ આપણા લેખમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆત મુજબ, જો દરેક વિષયના પાઠ્યપુસ્તકો કાગળને બદલે યોગ્ય

પ્રકારના પ્લાસ્ટિક્સ શીટ ઉપર છાપવામાં આવે તો સમગ્ર પાઠ્યપુસ્તકનું વજન ઓછું થઈ જાય અને કદ પણ ઓછું થઈ જાય. કોઈપણ એક વિષયના પાઠ્યપુસ્તકમાં જેટલા પાઠ (Chapter) હોય તેને અલગ અલગ તૈયાર કરીને જે તે વિષયના એક પ્લાસ્ટિક્સના ફોલ્ડર (Folder)માં ફીટ કરવામાં આવે જે સરળતાથી અલગ કરી શકાય. તેવી જ રીતે લેખનની નોટબુકોના પાના (આંકેલા અથવા કોરા) છૂટા રાખીને તેને પણ વિષયવાર ફોલ્ડરમાં ગોઠવીને ફીટ કરી શકાય તે સાઈઝના હોવા જોઈએ. અમે અહીં કામચલાઉ રીતે કાગળ (Paper)ના પાનાની ભલામણ કરીએ છીએ, જે ભવિષ્યમાં પૂનઃઉપયોગ કરી શકાય તેવા (Reusable) પ્લાસ્ટિક્સ શીટ્સ વડે ફેરબદલ (Replace) કરવાની હિમાયત કરીએ છીએ.

‘ભાર વિનાનું ભણતર’ નામના લેખમાં જેની સૈદ્ધાંતિક ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે યોજનાનો પ્રાયોગિક અમલ કરી રીતે કરી શકાય તે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ. આકૃતિ-૧ પ્રાસ્તાવિક કાર્યશૈલીનું આયોજન દર્શાવે છે. તેમાં ત્રણ ઊભા કોલમ અનુક્રમે ઘર, શાળા અને ઘરના શીર્ષકથી રજૂ કરેલા છે. આ શીર્ષક એ સ્થળ બતાવે છે જ્યાં તેની નીચેની પ્રવૃત્તિ કરવાની છે.

ડાબી બાજુના ‘ઘર’થી દર્શાવેલા કોલમમાં દરેક વિષયના ફોલ્ડરો ઘરે રાખેલા છે. જેવાં કે, S₁, S₂, S₃... વગેરે. પ્રત્યેક વિષયના ફોલ્ડરમાં પ્રકરણો રાખેલ હોય છે, જેમકે, Ch₁, Ch₂, Ch₃... વગેરે. વર્ગશિક્ષકે વર્ગમાં (બીજું કોલમ) વિદ્યાર્થીઓને અગાઉથી જાણ કરવાની રહે છે કે આવતીકાલે કયા વિષયનું કયું પ્રકરણ શિખવવામાં

આકૃતિ-૧ : કાર્યશૈલીનું આયોજન

S = Subject • Ch = Chapter • NCh = Notebook Chapter • F = Folder

આવશે. તે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીએ એક ખાલી (extra) ફોલ્ડરમાં (F₁) જરૂર પ્રમાણેના જ પ્રકરણો લઈ જવાના, જેવા કે, S₁Ch₁, S₂Ch₁, S₃Ch₁... વગેરે. સાથે એક બીજું ખાલી ફોલ્ડર લઈ જવાનું જેમાં જરૂર પ્રમાણેના કોરા કાગળ કે સપ્લિમેન્ટ્સ વર્ગમાં જરૂરી નોંધ (Notes) લખવા માટેના હોય. દરેક તાસ (Period) ને અંતે જે નોંધ લખાય તેટલા કાગળો જે તે વિષયના પ્રકરણ પાછળ મૂકી દેવામાં આવે, જેમકે, Ch₁+NCh₁, Ch₂+NCh₂, Ch₃+NCh₃... વગેરે. જ્યારે પ્રકરણ પૂરું થાય ત્યારે વિદ્યાર્થીએ સાંજે ઘરે જઈને પ્રત્યેક પ્રકરણ વત્તા નોંધ જે તે વિષયના ફોલ્ડરમાં મૂકી દેવાની. તથા ત્રીજા કોલમમાં દર્શાવ્યા મુજબ બીજે દિવસે લખવાના કોરા કાગળ બીજા ફોલ્ડર (F₂)માં ગોઠવી દેવાના.

આ પ્રમાણે કાર્યશૈલીનું આયોજન કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીએ માત્ર બે જ ફોલ્ડરો (F₁ અને F₂) શાળાએ લઈ જવાના રહે છે જેનું કુલ વજન ઘણું જ ઓછું થાય છે.

કેટલીક વિશેષ બાબતો સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ :

- ૧) નોંધ તરીકે લખવાની વિગતો ટૂંકી, મુદ્દાસર અને વિશિષ્ટ માહિતી ધરાવતી હોવી જોઈએ. કેટલાક વર્ગશિક્ષકો બ્લૅકબોર્ડ ઉપર આખે આખું પ્રકરણ લખતા હોય છે અને મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓ તેને જ નોંધ સ્વરૂપે લખતા હોય છે તેવી પ્રવૃત્તિ યોગ્ય ગણાવી જોઈએ નહિ.
- ૨) વિષયવાર ફોલ્ડરમાં પ્રત્યેક પ્રકરણ પાછળ વિદ્યાર્થીએ લખેલી નોંધ પણ ગોઠવાતી હોવાના કારણે પરીક્ષા, કે ખાસ કરીને વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે વિદ્યાર્થીને રીફર કરવામાં ખૂબ જ સરળતા રહે છે અને પોતાની નોંધ જોઈને તેને સમગ્ર પ્રકરણ યાદ રાખવામાં અનુકૂળન સંધાય છે.
- ૩) શરૂઆતમાં નોંધ લખવાના મટીરિયલ્સ તરીકે કોરા, આંકેલા કે ઝાફવાળા કાગળો (papers)નો ઉપયોગ કરી શકાય, ભવિષ્યમાં પ્લાસ્ટિક્સ શીટ્સમાંથી આવા

કોરા કાગળો બનાવી શકાય, જેના ઉપરથી વર્ષાન્તે હાથે લખેલું લખાણ દૂર કરીને નવા વર્ષે તેનો જ ફરીથી ઉપયોગ થઈ શકે.

- ૪) ઉપર દર્શાવેલી કાર્યશૈલી પસંદ કરેલી શાળાના, પસંદ કરેલા વર્ગોમાં એક પાયલોટ પ્રોજેક્ટ તરીકે અમલમાં મૂકી શકાય. તેની સફળતા પ્રાપ્ત થયેથી તબક્કાવાર સમગ્ર શાળામાં અને અન્ય શાળાઓમાં તેનો અમલ થઈ શકે.
- ૫) જો નોંધ બરાબર થતી હોય તો વર્ગશિક્ષકે તે તપાસીને ‘લેસન’ આપવાની જરૂર નહિ રહે પરંતુ બીજા દિવસે તેની વિદ્યાર્થીઓ સાથે ટૂંકી મૌખિક ચર્ચા કરીને આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ઘરે લેસનના બોજથી દબાયેલા વિદ્યાર્થીઓ રમત-ગમત જેવી અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં સમય ફાળવી શકતા ન હોવાની ફરિયાદોનો પણ નિકાલ થઈ શકશે.

દાદાગીરી - ઉત્તરાર્ધ

મારા તરફ જોતાં કહ્યું. મારું આગમન એમને ગમ્યું હોય એવું મને ન લાગ્યું.

“તમે બંને એને મારો છો ત્યારે તો એમ જ લાગે. છોકરું છે તે એ જિદ પણ કરે અને ક્યારેક તોફાન પણ કરે. આ ઉંમરે એ તોફાન નહીં કરે ત્યારે આપણી ઉંમરે કરવાનો હતો એ ! એને પ્રેમથી સમજાવો, પટાવો. એકાદ-બે ટપલા ઠીક છે, પણ તમે બે તો....! યુરોપ, અમેરિકામાં તો, બાળકોને માર મારતાં મા-બાપોને ત્યાંની સરકારો જેલભેગા કરી દે છે.” કહી હું ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

મારા કહ્યા પછી એ લોકોએ એમના બાળકને મારવાનું સદંતર તો બંધ ન કર્યું, પણ એમની માઝા ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં ઓછી તો થઈ જ.

પછી તો મેં એટલાથી સંતોષ પામવાનું મુનાસીબ લેખ્યું.

મારી દાદાગીરી અત્યાર પૂરતી તો અહીં સમાપ્ત કરું છું.

૧. ગાંધીવિચાર : હિંદને કપાળે કલંક

અંત્યજોનો એક જુદો વર્ગ હોય એ હિંદને માથે કલંક છે. નાતજાત એ બંધારણ છે, પાપ નથી. પણ અસ્પૃશ્યતા એ તો પાપ છે, સખત ગુનો છે અને હિન્દુસ્તાન જો આ નાગનો વેળા છતાં નાશ નહીં કરે તો એ તેને ભરખી જશે. અસ્પૃશ્યોને હિંદુ ધર્મથી અળગા હરગીજ ન માનવા જોઈએ. તેમની સાથે હિંદુ સમાજના પ્રતિષ્ઠિત માણસો તરીકે વર્તન કરવું જોઈએ અને તેમના ધંધા પ્રમાણે તેઓ જે નાતને લાયક હોય તે નાતના ગણવા જોઈએ.

વર્ણની મારી વ્યાખ્યા પ્રમાણે તો આજે હિંદુ ધર્મમાં વર્ણ ધર્મનો અમલ થતો જ નથી. બ્રાહ્મણ નામ ધરાવનારાઓએ વિદ્યા ભણાવવાનું છોડી દીધું છે. તેઓ બીજા બધા ધંધા કરવા લાગ્યા છે. આ જ વાત થોડેઘણે અંશે બીજા વર્ણો વિશે પણ સાચી છે. અસલમાં વિદેશી અમલ નીચે હોવાને કારણે આપણે સૌ ગુલામ છીએ અને પશ્ચિમના લોકોની નજરમાં શુદ્ધી પણ ઊતરતા અસ્પૃશ્ય છીએ.

ઈશ્વર આ જુલમ કેમ ચાલવા દે છે? રાવણ રાક્ષસ હતો, પણ આ અપૃશ્યતારૂપી રાક્ષસ તો રાવણથીયે ભયંકર છે અને આ રાક્ષસની આપણે ધર્મને નામે પૂજા કરીએ છીએ. એથી તો આપણા પાપની ગંભીરતા ઘણી વધી જાય છે. આથી તો હબસીઓની ગુલામી ઘણી સારી છે. આને ધર્મ કહીએ તો એવા ધર્મ માટે મને ઘૃણા થાય છે. આ હિંદુ ધર્મ હોઈ જ ન શકે. હું તો હિંદુ ધર્મ દ્વારા જ ઈસાઈ ધર્મ અને ઈસ્લામ ધર્મનો આદર કરતાં શીખ્યો છું. તો પછી આ પાપ હિંદુ ધર્મનું અંગ શી રીતે હોઈ શકે? પણ ત્યારે કરવું શું?

આ પાખંડ અને અજ્ઞાન સામે જરૂર હશે તો હું એકલો લડીશ, એકલો તપશ્ચર્યા કરીશ અને એનું નામ જપતાં જપતાં મરીશ. કદાચ એવું પણ બને કે હું કોઈ દિવસ પાગલ થઈ જાઉં અને કહેવા લાગું કે અસ્પૃશ્યતા સંબંધી

વિચારોમાં મેં ભૂલ કરી, અસ્પૃશ્યતાને હિંદુ ધર્મનું પાપ કહીને મેં પાપ કર્યું, તો માનજો કે હું ડરી ગયો છું, પડકાર ઝીલી શકતો નથી અને હારીને મારા વિચાર બદલી રહ્યો છું. એ સ્થિતિમાં તમે માનજો કે હું બેશુદ્ધિમાં લવારો કરી રહ્યો છું.

મારી અલ્પબુદ્ધિ અનુસાર તો ભંગીને મેલું ઉઠાવવાને કારણે જે ગંદકી લાગે છે તે શારીરિક છે અને તે તરત દૂર કરી શકાય છે. પરંતુ જેમના પર અસત્ય અને પાખંડનો મેલ ચડી ગયો છે તે એટલો સૂક્ષ્મ છે કે તેને દૂર કરવો બહુ કઠણ છે. જો કોઈને અસ્પૃશ્ય ગણી શકાય તો આવા અસત્ય અને પાખંડ ભરેલા લોકોને જ. (ગોધરામાં અંત્યજ પરિષદમાં આપેલું ભાષણ. ગાંધીજીનો અક્ષરદેહ ભાગ-૧૪, પૃષ્ઠ, ૬૬)

૨. રમેશ ઓઝા : ઘટના અને અર્થઘટન

કોંગ્રેસ નાતાલના વેકેશનમાં મળતી હતી. તેમાં ઠરાવો કરવામાં આવતા હતા અને એ પછી કોંગ્રેસના નેતાઓ પોતપોતાના કામે લાગી જતા હતા. ઠરાવોનો અમલ કરવા કે કરાવવા માટે કોઈ યંત્રણા નહોતી અને પૂરા સમયના કાર્યકર્તાઓ પણ નહોતા. આ બાજુ સામાજિક સુધાર પરિષદવાળાઓ એવા સુધારાઓની વાત કરતા હતા જે મુખ્યત્વે બ્રાહ્મણ અને બીજા સર્વાર્થ સમાજને લાગુ પડતા હતા. જેમ કે બાળ-વિવાહ, વિધવા-વિવાહ, કન્યા કેળવણી, લગ્ન-વય વગેરે. તેમણે ક્યારેય એવા ઠરાવ નહોતા કર્યા કે અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવામાં આવે, દલિત બાળકોને અન્ય વિદ્યાર્થીઓ સાથે શાળામાં ભણવા દેવામાં આવે, ગામની બહાર રહેવા માટે તેમના પર ફરજ પાડવામાં આવે છે તે દૂર કરવામાં આવે વગેરે.

આને કારણે દલિત તેમ જ બહુજન સમાજે કોંગ્રેસથી દૂર રહેવાનું વલણ અપનાવ્યું હતું. તેમનું કહેવું એવું હતું

કે કોંગ્રેસ સવર્ણ હિંદુઓની બનેલી છે, તેનું નેતૃત્વ તેમના હાથમાં છે, તે સવર્ણ હિંદુઓના જ પ્રશ્નો હાથ ધરે છે, તેમના પ્રશ્ને જ ઠરાવો કરીને પરિવર્તનોની માગણી કરે છે અને અસ્પૃશ્યો અને શુદ્રોના પ્રશ્નો વિશે તેઓ અસંવેદનશીલ છે. આના કરતાં તો અંગ્રેજો સારા જે કમસે કમ સ્ત્રીઓ, શુદ્રો અને અંત્યજો સાથે ભેદભાવ તો નથી કરતા. આમ તેમણે ભેદભાવ બાબતે અસંવેદનશીલ કોંગ્રેસ કરતાં અંગ્રેજોને ટેકો આપવાનું અને કોંગ્રેસથી દૂર રહેવાનું શરૂ કર્યું હતું.

આમ એક બાજુ સવર્ણોના નેતૃત્વવાળી કોંગ્રેસ જે સવર્ણ સમાજને લાભ થાય એવા પ્રશ્નો હાથ ધરતી હતી, બીજી બાજુ બહુજન સમાજ જે આ જ કારણે કોંગ્રેસથી દૂર રહેતો હતો અને ત્રીજી બાજુ મુસલમાનો જે કોંગ્રેસને હિંદુ-હિત માટે કામ કરનારી ગણાવીને તેનાથી દૂર રહેતા હતા. આમાં અંગ્રેજોને લાભ હતો. તેમણે પરસ્પર વિભાજનનો જે દેશી ત્રિકોણ રચાયો હતો એ તૂટે નહીં એ જ જોવાનું હતું. એ માટે તેઓ જે તે કોમનું જરૂર મુજબ તુષ્ટિકરણ કરતા હતા.

ભારતના રાજકરણમાં મડાગાંઠ સર્જાઈ છે એનું ભાન કોંગ્રેસના નેતાઓને હતું, પરંતુ તેનો ઉપાય કોઈને સૂઝતો નહોતો. ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલે અને બીજા વિનીત નેતાઓને એમ લાગતું હતું કે પહેલા સામાજિક સુધારાઓ કરીએ, સમાજને શિક્ષિત કરીએ, આપણે સ્વરાજ માટે સજ્જ બનીએ એ પછી જોયું જશે. સમાજ શિક્ષિત હશે તો કોઈક માર્ગ શોધી કાઢશે. બીજો માર્ગ લોકમાન્ય તિલક અને બીજા જહાલ નેતાઓનો હતો. યેનકેન પ્રકારેણ સ્વરાજ મેળવવાનું અને એક વાર સ્વરાજ મેળવ્યા પછી દલિતો, બહુજન સમાજ અને સ્ત્રીઓના તેમ જ મુસલમાનોના પ્રશ્ને જોયું જશે.

આમ એકનો ભરોસો શિક્ષણ અને સામાજિક સુધારાઓ પર હતો, બીજાનો ભરોસો સ્વરાજ પર હતો અને એ બંને સ્ત્રીઓ, શુદ્રો અને અસ્પૃશ્યોને ન્યાય તેમ જ મુસલમાનોનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવાની બાબતે આગળ

આગળ જોયું જશે એમ માનતા હતા.

યેનકેન પ્રકારેણ સ્વરાજ મેળવવું હોય તો આ સામાજિક સુધારાવાળાઓને કોંગ્રેસના મંચ પરથી તગેડી મૂકવા જોઈએ એમ લોકમાન્ય તિલકને લાગ્યું હતું. ભારતમાં બહુમતી હિંદુઓ રૂઢિચુસ્ત છે અને તેમને સામાજિક સુધારાઓ ગમતા નથી. આ સુધારાવાળાઓને કારણે કોંગ્રેસ લોકો સુધી પહોંચી શકતી નથી. પણ ક્યા હિંદુઓ? સામાજિક સુધારાઓનો વિરોધ કરનારા હિંદુઓ કોણ હતા?

માત્ર અને માત્ર સવર્ણ હિંદુઓ અને એ પણ પુરુષો. તો શું કોંગ્રેસ તેમની અને તેમના માટેની હતી? સ્વરાજની માગણી તેમના માટે હતી?

૩. એક પ્રસંગ : એક ગરીબ કિશોરની ભાવના

આગાખાન મહેલમાંથી છૂટીને ગાંધીજી મુંબઈમાં જૂહુ ખાતે રહેતા હતા. તેમની તબિયત ઠીક નહોતી એટલે મુલાકાતીઓનો ત્રાસ ઓછામાં ઓછો વેઠવો પડે એ માટે સરોજની નાયડુ ચોકીદાર બનીને બેસી ગયાં હતાં અને બને ત્યાં સુધી લોકોને ગાંધીજી પાસે જવા દેતાં નહોતાં. એમાં એક દિવસ દસ-બાર વરસનો ભિખારી જેવો લાગતો એક છોકરો ગાંધીજીને મળવા આવ્યો. તેની પાસે થોડાં ફળ હતાં અને તે ગાંધીજીને મળીને આપવા માગતો હતો. સવારથી એ છોકરો રાહ જોતો હતો અને પાછો જવા તૈયાર નહોતો એટલે સરોજની નાયડુએ તેને અંદર જવા દીધો.

એ છોકરાએ બાપુને ફળ ધર્યાં. એને જોઈને કોઈક બોલ્યું કે ભિખારી લાગે છે ત્યારે છોકરાએ કહ્યું કે, ‘ના, હું ભીખ નથી માગતો. મજૂરી કરીને પેટ ભરું છું. જ્યારે મને ખબર પડી કે આપ અહીં નજીકમાં રહો છો એટલે આપને જોવા અને આ ફળ આપવા આવ્યો છું. આ ફળ હું માગીને નથી લાવ્યો, ખરીદીને લાવ્યો છું.’

ગાંધીજીએ દ્રવિત થઈને તેને જ ફળ ખાવા કહ્યું, તો છોકરો કહે, ‘નહીં બાપુજી. આ હું તમારા માટે જ લાવ્યો છું એટલે તમારે જ ખાવાનાં છે.’ (ગાંધી આખ્યાન માલા ભાગ-૧, પૃષ્ઠ, ૧૯૩-૧૯૪)

વિદ્યાર્થી જ મારી સાચી મૂડી

જીતુભાઈ નાયક

એ-૩૪, બાલાજી રેસિડેન્સી,
સુજાતપુરા રોડ, કડી-૩૮૪૪૪૦.

શિક્ષક, સર્વ વિદ્યાલય, કડી. મો.: ૯૨૨૮૭૦૫૭૯૬

ભારતીય સંસ્કૃતિના ભૂતકાળમાં ઓકિયું કરતાં તરત જ ગુરુ-શિષ્ય પરંપરા યાદ આવી જાય છે. ગુરુને શિષ્યમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને શિષ્યને ગુરુમાં પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા. ગુરુને શિષ્યને જીવનનો સાચો માર્ગ બતાવવાનો આનંદ અને શિષ્યને આત્મકલ્યાણનો સંતોષ. ગુરુ પૂર્ણિમાની આ જ સાચી ફલશ્રૂતિ હતી. પરંતુ તે દિના: ગતા: તેવી પરિસ્થિતિનું નિર્માણ આજે સંસારમાં થતું જાય છે.

આજે આશ્રમ વ્યવસ્થા રહી નથી ત્યારે શિક્ષણની સંસ્થાઓએ અને તેમાંય શાળાના ગુરુજનોએ ફરીથી ગુરુ અને શિષ્ય વચ્ચેનો શ્રદ્ધાનો પુલ બાંધવો જ પડશે. શિક્ષક જ્યારે એમ સ્વીકારતો થશે કે વિદ્યાર્થી જ મારી સાચી મૂડી છે ત્યારે આપોઆપ ગુરુપૂર્ણિમાનું પર્વ ટીપી ઊઠશે. આ વાત મને એટલા માટે યાદ આવે છે કે... જ્યારે જ્યારે મને મારા વિદ્યાર્થીઓ ફોન કરે છે અથવા તો સામે મળે છે ત્યારે ત્યારે પ્રણામ ગુરુજી એવા શબ્દોનું ઉચ્ચારણ જ મારા માટે સૌથી મોટી સંપત્તિ અને પ્રમાણપત્ર બની રહે છે. સાહેબ તમે અમારા આદર્શ છો... અમારા માટે પ્રેરણારૂપ છો અમે તમારા વર્તન અને વ્યવહારથી ઘણું શીખ્યા છીએ... આવા શબ્દો સાંભળી એક શિક્ષક તરીકે... એક ગુરુ તરીકે કરેલી નિ:સ્વાર્થભાવની સેવા મારી સાચી મૂડી બની રહે છે.

ગુરુ પૂર્ણિમાના આજના શુભ દિવસે બે-ત્રણ સત્ય ઘટનાઓ અવશ્ય કહીશ કે જે હું ભૂલી શકું તેમ નથી. એક વિકલાંગ બાળક કે જેની સાથે બીજા બધા અપરાધની નજરે જ જુએ. એ પોતે પણ કંઈજ ન કરી શકે તેવી લાગણી અનુભવે. આવા બાળકને તેની મનોદશા જાણીને સ્ટેજ પર લાવવામાં આવે અને તેની અંદર આત્મવિશ્વાસ ભરવામાં આવે ને પછી એ સોળે કળાએ ખીલી ઊઠ્યો એ

પણ અનુભવ થયો છે. આ વિકલાંગ બાળક જે પોતાના પગ પર સીધો ઊભો ન રહી શકતો તે વક્તવ્ય આપવા ઊભો થાય ત્યારે તાળીઓના ગડગડાટ પડે. આ શક્તિ વિકસાવવાનો શ્રેય જ્યારે એ આપણને આપે ત્યારે અવશ્ય કહેવાનું મન થાય કે... વિદ્યાર્થી જ મારી સાચી મૂડી છે. હા... આ વાત સત્ય છે. એ બાળક સફળતા પ્રાપ્ત કરી સરકારી નોકરી મેળવી આવે અને ચરણ સ્પર્શ કરતા બોલે કે... સાહેબ તમે મારા અંદર આત્મવિશ્વાસ ભર્યો અને હું સફળ થયો. જીવન ધન્ય બની જાય આવા શબ્દો સાંભળી.

કોઈ વિદ્યાર્થી એવું કહે કે... સાહેબ, આશ્રમની સાચું પ્રાર્થનાનાં તમારા તમામ પ્રવચનોની નોંધ હું કરતો હતો અને આજે શિક્ષક બન્યા પછી એ પ્રવચનો મને ખૂબ જ ઊપયોગી બને છે. આપના પ્રેરક પ્રસંગો અમારા જીવન ઘડતર માટે ખૂબ જ ઊપયોગી બની રહ્યા છે. ત્યારે આ શબ્દો પણ ગુરુના સ્થાનને ઊંચા લઈ જાય છે. જીવન ધન્યતા અનુભવે છે. ગુરુ પૂર્ણિમાના દિવસે અવશ્ય ફોન કરતા. મારા હાથ નીચેથી પસાર થયેલા અનેક બાળકો મારા નિષ્ઠાપૂર્વકના શિક્ષણ કાર્યમાં નવો જોશ અને ઉત્સાહ ભરી દે છે.

હમણાં જ એક ફોનની ઘંટડી રણકી ને... મેં ફોન ઉપાડ્યો. ફોનમાંથી શબ્દો હતા કે... “ સાહેબ નમસ્કાર. હું તમારો વિદ્યાર્થી. આજે આપશ્રીને એક ખુશીના સમાચાર આપવા અને આપના આશીર્વાદ મેળવવા ફોન કર્યો છે. WHO સંસ્થા દ્વારા એક સ્પીચનું આયોજન વિશ્વ સ્તરે કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાં લગભગ ૬૦,૦૦૦ જેટલા વિશ્વના યુવાનોએ ભાગ લીધો હતો. આપણા દેશમાંથી ૭૫૦૦ યુવાનોએ ભાગ લીધો હતો. આમ આ બધા યુવાનો

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૦ ઉપર)

email : gharashala@saraswatividyamandal.org

website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ઘરશાળા ૨૫
ઓગસ્ટ-૨૦૧૯

શિક્ષક તરીકેનો મારો પ્રયોગ

(અંદાજ અપના અપના-૨)

રોહિત શાહ

ડી-૧૧, ૨મણકલા એપાર્ટમેન્ટ, સંઘવી સ્કૂલ પાસે, નારણપુરા,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩. મો. ૯૪૨૮૫૬૮૩૬૮

અમદાવાદની હાયર સેકન્ડરી સ્કૂલમાં ૧૯૮૦થી ૨૦૦૪ ચોવીસ વર્ષ સુધી અધ્યાપન કાર્ય કર્યા પછી, લગભગ દસ વર્ષ વહેલું મેં વોલેન્ટરી રિટાયરમેન્ટ લઈ લીધું હતું.

વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતી વખતે કંઈક ને કંઈક નવા પ્રયોગો કરવાનું મને વ્યસન હતું. વિદ્યાર્થીઓ રસપૂર્વક જાતે ભણતા થાય તેવું હું ઈચ્છતો હતો અને એ માટે મેં એક પ્રયોગ અમલમાં મૂકેલો આ પ્રયોગ ખૂબ સફળ રહ્યો હતો.

સામાન્ય રીતે શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓને એમ કહેતા હોય છે કે આવતીકાલે અમુક (ફલાણો) લેસન તમારે તૈયાર કરીને આવવાનું છે. હું તમને એમાંથી પ્રશ્નો પૂછીશ. વિદ્યાર્થીઓ મન વગર લેસન તૈયાર કરીને આવે તો છે, પણ એનું રિઝલ્ટ સામાન્ય ગોખણપટ્ટીથી વિશેષ કશું જ મળતું નથી.

મારી રીત એના કરતાં તદ્દન ઊલટી હતી. હું વિદ્યાર્થીઓને એવી સૂચના આપતો હતો કે આવતી કાલે તમારે અમુક પાંચ લેસનમાંથી મને અઘરામાં અઘરા મિનિમમ પાંચ સવાલો પૂછવાના છે. હું તમારી પરીક્ષા લેવાનો નથી, પરંતુ તમારે મારી પરીક્ષા લેવાની છે ! મને જવાબો આપવાનું તમારે પડી જાય એવા અઘરા પાંચ-પાંચ પ્રશ્નો તૈયાર કરીને આવજો. વિદ્યાર્થીઓ હોંશેહોંશે મારી ચેલેન્જ ઉપાડી લેતા. શિક્ષકની પરીક્ષા લેવાનું ક્યા વિદ્યાર્થીને ન ગમે ?

વિદ્યાર્થીઓ મારા માટે અઘરા સવાલો તૈયાર કરવાના હેતુથી આખા લેસન વારંવાર વાંચતા. જવાબ શોધવા માટે ઓછું ધ્યાન આપીને વાંચે તો ચાલે, પરંતુ સવાલ ઊભા કરવા માટે તો ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક અને રસપૂર્વક વાંચવું જ પડે ને ! પાઠ્યપુસ્તકના ખૂણેખાંચરેથી અથવા ગાઈડમાંથી મારા માટે અઘરામાં અઘરા પ્રશ્નો શોધીને વિદ્યાર્થીઓ બીજા દિવસે વર્ગમાં આવતા.

તમને સવાલ થશે કે હું મારા વિદ્યાર્થીઓને પાંચ-પાંચ સવાલો તૈયાર કરવાનું શા માટે કહેતો હતો, તો એનું ખાસ કારણ હતું. જો વિદ્યાર્થીને એક-એક જ પ્રશ્ન તૈયાર કરીને આવવાનું કહ્યું હોય અને વિદ્યાર્થી તૈયારી કર્યા વગર આવ્યો હોય તો એ એવું બહાનું બતાવી શકે કે હું જે સવાલ તૈયાર કરીને આવ્યો હતો તે જ સવાલ મારી પહેલાં ફલાણા વિદ્યાર્થીએ પૂછી લીધો છે, એટલે હવે મારી પાસે બીજો સવાલ નથી ! આવું બહાનું બતાવીને એ છટકી ન શકે એ માટે મિનિમમ પાંચ-પાંચ સવાલો તૈયાર કરીને આવવાનું હું કમ્પલસરી રાખતો હતો !

વળી, તમામ વિદ્યાર્થીઓ એક વખત એકએક પ્રશ્ન પૂછી લે પછી પણ પિરિયડ પૂરો ન થયો હોય તો બીજો રાઉન્ડ અને ત્રીજો રાઉન્ડ શરૂ થતો. એમ આખો પિરિયડ પ્રશ્નોત્તરીમાં પસાર થતો. વિદ્યાર્થીઓને મારી કસોટી કરવામાં મજા પડતી અને મને મારું જ્ઞાન ચકાસવાનો અવસર મળતો !

અત્યારે પણ કોઈ શિક્ષક મારા આ પ્રયોગની નકલ કરવી હોય તો કરી શકે છે, એ માટે મેં કોઈ કોપી રાઈટ રાખ્યા નથી !

ગાંધીજી : ગામડાની પ્રાથમિક કેળવણી અને ગ્રામજીવન

પ્રવીણ કે. મકવાણા

મુખ્યશિક્ષક શ્રી, આંગણકા પ્રાથમિક શાળા,
તા. મહુવા, જિ. ભાવનગર.

ગાંધીજીના ટુ ધ પોઈન્ટ ગામડાની પ્રાથમિક કેળવણી અને ગ્રામજીવન વિશે મને કહેવાનું મન થાય છે ત્યારે શિક્ષણ પદ્ધતિ, શિક્ષણનું માધ્યમ, ઉદ્યોગનું શિક્ષણ, પાઠ્યપુસ્તકો વગેરે વિશે આપણે વિગતે ચિતાર મેળવીએ.

ગાંધીજી કહેતા કે ‘ મને પાકી ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે, પ્રાથમિક કેળવણીની આજની પદ્ધતિ બગાડથી ભરેલી છે, એટલું જ નહિ પણ તે ખરેખર નુકશાનકારક છે. મોટાભાગના છોકરાઓ અને મા-બાપો તથા જેમાં તેઓ જન્મ્યા હોય તે ધંધાઓ ખોઈ બેસે છે. તેઓ કુટેવના ભોગ બને છે, શહેરી રીતભાત અપનાવે છે અને તેમને જે કંઈક ઉપર ચોંટિયું જ્ઞાન મળે છે તે બીજું ચાહે તે હોય પણ કેળવણી તો નથી જ હોતી.

અત્યારની શિક્ષણપદ્ધતિથી દેશની જરૂરિયાત કોઈપણ રીતે સંતોષાતી નથી. શિક્ષણની ઉપલી સર્વ શાખાઓમાં અંગ્રેજી દ્વારા શિક્ષણ અપાતું હોવાને કારણે ઊંચું શિક્ષણ પામેલા થોડાક લોકો અને નિરક્ષર બહુજન સમાજ એ બે વચ્ચે કાયમનું અંતર પડી ગયું છે. આમ થવાથી જ્ઞાન જનસમૂહમાં વ્યાપતું અટક્યું છે. અંગ્રેજીને અપાયેલા આ વધારે પડતા મહત્વને લીધે શિક્ષિત વર્ગ પર જે બોજો પડ્યો છે, તેને લીધે તેઓમાં જીવનભરનું માનસિક અપંગપણું આવી ગયું છે. તેઓ સ્વદેશમાં જ પરદેશી જેવાં બની ગયા છે. ઉદ્યોગશિક્ષણના અભાવે શિક્ષિત વર્ગને કંઈપણ ઉત્પાદક કામ માટે લગભગ નાલાયક બનાવી મૂક્યો છે ને તેમના શરીરને ભારે હાનિ કરી છે. પ્રાથમિક કેળવણી પર ખર્ચેલા પૈસા એળે જાય છે, કેમકે બાળકોને જે કંઈક થોડું શીખવવામાં આવે છે, તે તેઓ થોડા જ વખતમાં ભૂલી જાય છે, અને એ ભણતર ગામડા કે શહેર એકેયને માટે ઉપયોગનું નીવડતું નથી. શિક્ષણની ચીલા ચાલુ પદ્ધતિથી

જે લાભ મળે છે તે પણ કર ભરનાર મુખ્યવર્ગને મળતો નથી, કેમકે એમનાં બાળકોને તો સૌથી ઓછું શિક્ષણ મળે છે.

પ્રાથમિક કેળવણીનો કમ વધારીને ઓછામાં ઓછો સાત વરસનો કરવો જોઈએ. મેટ્રિકમાંથી અંગ્રેજી બાદ કરીએ અને ઠીક ઠીક ઉદ્યોગશિક્ષણ ઉમેરીએ એટલું સામાન્યજ્ઞાન એટલા વખતમાં આપવું જોઈએ. છોકરાઓ અને છોકરીઓના સર્વાંગી વિકાસને સારું સર્વ શિક્ષણ, બની શકે ત્યાં લગી, કંઈક લાભદાયક ઉદ્યોગો દ્વારા આપવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઉદ્યોગો બેવડી ગરજ સારે. એક તો વિદ્યાર્થી પોતાના પરિશ્રમના ફળ દ્વારા પોતાના શિક્ષણનું ખર્ચ આપી શકે, અને બીજું સાથે સાથે નિશાળમાં શીખેલા ઉદ્યોગથી તેનામાં રહેલા પુરુષત્વ કે સ્ત્રીત્વનો સર્વાંગી વિકાસ થાય. છોકરા-છોકરીઓ જે ઉદ્યોગ શીખે તેમાં તેમને કામ આપવાની બાંધધરી રાજ્ય આપે, કે રાજ્યે ઠરાવેલી કિંમતે એમણે બનાવેલો માલ ખરીદે તો આ પ્રાથમિક કેળવણી એ છોકરા-છોકરીઓને આજીવિકા કમાઈ લેવા જેટલું શિક્ષણ જરૂર આપે. શિક્ષણનું માધ્યમ તો માતૃભાષા જ હોવું જોઈએ. જો મારી આ યોજના સ્વીકારવામાં આવે તો રાજ્યને તેના ભાવિ સર્જકો અને યુવાનોના શિક્ષણનો જે સૌથી મોટો ચિંતાનો પ્રશ્ન છે તે ઉકલી જશે.

પ્રાથમિક શાળાઓ માટેના અભ્યાસની યોજના મા-બાપો તેમજ બાળકો માટે ગામડાનું જીવન અને તેની પરિસ્થિતિ ખાસ લાગુ પડે છે. બહારનો અભ્યાસ-શિક્ષણ પદ્ધતિ આપણા બાળકો માટે મુશ્કેલીરૂપ અને નિરાશાજનક બની જાય છે. જેમકે શાળામાંના તથા શાળાની આસપાસના

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૩૦ ઉપર)

email : gharashala@saraswatividyamandal.org

website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ધરશાળા
ઓગસ્ટ-૨૦૧૬

૨૭

ભાવેશાની (ભાવનગર) માતબર સંસ્થા દક્ષિણમૂર્તિ છોડી આંબલા, સણોસરા આવી ગ્રામ વિદ્યાપીઠ સુધીના શિક્ષણનું નિર્માણ કરનારને મહામાનવ કહીએ તો ખોટું નથી. તેવા પૂ. નાનાભાઈના જીવનપ્રસંગ પર ભૂતકાળમાં ડોકિયું કરીએ.

ગાંધીયુગના નવલા વહાણા વાયા દેશ એક સંસ્ક્રાંતિકાળમાં પસાર થઈ રહ્યો હતો. આઝાદી મળી નહોતી. ગાંધી વિચારને ગામડા સુધી પહોંચાડવાનો હતો. આંધીની સીમા નહોતી. આવા સમયે ઘણાં મનોમંથન પછી શ્રી પૂ. નાનાભાઈએ સંકલ્પ કરી લીધો નિર્ણય અફર છે. ગામડામાં જવું છે. શિક્ષણ, રચનાત્મક પ્રવૃત્તિ દ્વારા ગ્રામોત્થાન કરવાનો અભિનવ પ્રયોગ સાથે નવજાગૃતિ. નવો સમાજ પ્રસ્થાપિત કરવાનું કાર્ય લઈ ભાવનગરથી માત્ર દક્ષિણમૂર્તિ દેવની છબી લઈ નાનાભાઈ આંબલા આવ્યા.

અડીખમ યોદ્ધા જેવા. ભેખધારીશ્રદ્ધાના બળનો દીવો લઈ ગ્રામ નવસર્જનનાં સર્જક સમા નખ-શીખ સાદાઈની પ્રેરણામૂર્તિ, જાણે ઋષિની પ્રતિમાં આવું અદ્ભુત વ્યક્તિત્વ ધરાવતા. કેળવણીના ક્રાંતિકારીએ સર્વાંગિણ માનવવિકાસનો મંત્ર સાકાર કરવા હૈયામાં હામ લઈ કઠિન પથને સમજી નવા મૂલ્યો સ્થાપવા નીકળ્યા.

આ સમયનું પૂરું ચિત્ર એ વખતે કેવું હતું તે થોડું સ્પષ્ટ કરીશું. આંબલાને કેન્દ્ર બનાવી નજર ઠેરવી જરા જોઈએ આંબલાની ધરતીને. આંબલા ગામ નાનું પછાત પણ ઘણું અંત્યોદયનું કામ કરવા જેવું ખરું એ વિચારને આ ભૂમિ બરાબર લાગી.

આંબલા ગામ પંખીના માળા જેવું નાનકડું ને રળિયામણું. પાઘડી પને પથરાયેલ છે. ગામને ગોંદરે નાનકડી નદી ગીત ગાતી વહે છે. ભલા ભોળા ભાવુક

નમણાં નર-નારી અભણ છતાં કોઠાસૂઝવાળા ગામલોકો વસે છે. ઝાલરને ઝણકારે, તબલાનાં તાલે, નગારાનાં નાદે, આરતીનાં આરાધે, દયભાવથી ભરપુર એવું આ આંબલા ગામ. નવલી દુનિયાનાં મંડાણની વાતો, વિચારની શરૂઆત નાનાભાઈએ આંબલામાં કરી.

નાનાભાઈનું ગામમાં આવવું અને ચાલતી શાળાના શિક્ષકશ્રી ભાઈશંકરભાઈ રાજ્યગુરુનું મિલન થયું. ભાઈશંકરભાઈ પૂ. નાનાભાઈથી પરિચિત અને ગાંધીના રંગમાં રંગાયેલ ખરા. બુનિયાદી તાલીમ જીવનની તાલીમ નઈ તાલીમ ટૂંકમાં માનવવિકાસની વાત છે. જે વાતના મંડાણ અહીંથી કરવા છે. તમે સહકાર આપશો ને ?

ભાઈશંકરભાઈ : અરે નાનાભાઈ ભાવતું હતું ને વૈદે કહ્યું તમારા જેવાનો સંગ સથવારો ક્યારે મળે ? મારા ધનભાગ્ય સાથે ગામનો પણ ઉદ્ધાર થઈ જશે. તો હવે મેં ગામના આગેવાનોને બોલાવ્યા છે. આવતા જ હશે ત્યો આ આવ્યા માધાભાઈ, લક્ષ્મણભાઈ, મણિભાઈ.

નાનાભાઈ : આવો ભાઈઓ આવો હું તમારા ગામમાં આવ્યો છું. મારે નવી શાળા શરૂ કરવી છે. ભણાવવાનું કામ આગળ વધારવું છે. સહકાર આપશો ને ? અને જે વાત આપણે કરવાની છે તે મહાત્મા ગાંધીએ કહેલ છે.

ગામલોકો : અરે નાનાભાઈ તો તો અમારું જીવતર સુધરી જાય તમ જેવા અહીં રહે તો ગામના ભાગ્ય ઉઘડી જાય જરૂર અમે સૌ ગામલોકો તમારી સાથે જ છીએ.

પ્રવક્તા : શાળા-લોકશાળા શરૂ કરે છે ગામના લોકોને સમજાવી ઘેર ઘેરથી બાળકોને બોલાવે છે. ૨૦ થી ૨૫ છોકરા માંડ માંડ શાળાએ આવે છે. થોડો વખત બરાબર ચાલ્યું ત્યાં શાળાએ આવતા છોકરા બંધ થયા. નાનાભાઈ કારણ તપાસે છે. તો સમજાયું. નાનાભાઈ તો હરિજન બાળકોને પણ સાથે બેસાડી ભણાવે છે આ વાત સમાજને

ન ગમી.

ગામલોકો: અરે નાનાભાઈ તમે બહુ કરી ગામ ઊંકળી ઊંકળું છે. તમે હરિજન બાળકોને અમારા બાળકો હારે બેસાડો છો તે બરાબર નથી અમે ભણવા નહીં મોકલીએ તમને આવા નહોતા ધાર્યા.

નાનાભાઈ: અરે, ભલાભાઈ એમાં શું થઈ ગયું ? સૌ ભગવાનના સંતાનો છીએ ને ? આવા ભેદો ન રખાય ભલાભાઈ. આપણે તો ભેદોની ભીંતોને ભૂંસવી છે. તોડવી છે. જ્ઞાતિના વાડા દૂર કરવા છે. અસ્પૃશ્યતા તો જવી જ જોઈએ એ જ કામ આપણું છે....

પ્રવક્તા: પૂ. નાનાભાઈ અસ્પૃશ્યતાની વાતમાં મક્કમ. સમય જતાં બધું સમું સૂતરું થઈ ગયું. સાથે ભણવું, રમવું, સમૂહભોજન થતા. ભેદોની દીવાલો તૂટી. નાનાભાઈએ લોકોની નાડ પારખી. સદીઓના અંધારા ઉલેચવા સહેલા નથી લોકોને અભિમુખ કરવા જોઈએ. વાતાવરણ નિર્માણ કરવું જરૂરી છે. મક્કમ નિરધારના બળે નાનાભાઈ રોજ ઘરે ઘરે ફરી ગરીબ, તવંગરના દુઃખ દર્દ પૂછે. માંદગી સમયે મદદ કરે અને મૂળશંકરભાઈને દવાઓ દેવા મોકલે. ધર્મની વાતો કહેતા જાય. આમ, ગામ ગોઠિ કરતાં જાય. સાચા લોકસેવાના ભેખધારીએ સમય જતા શાળામાં સર્વે સમાન છે. ગામમાં લોકલાગણીના પ્રવાહો બદલાયા લોકોના હૈયા હેઠા બેઠા અને લોકો તરફથી સહાનુભૂતિ જન્મી.

લોકો: નાનાભાઈ તમે ઘણું ગામ માટે કરો છો કંઈ ધરમની વાત અમને કહો સપ્તાહ જેવી કથા કરો તો સારું અમારા મનનાં મેલ ધોવાય ગામને લાભ મળે.

નાનાભાઈ: (દરબારી ચોરે ભાગવત કથાનું ભક્તિરસપાન શરૂ થયું. લોકભાષામાં કથાની શરૂઆત થઈ.)

૧) શૈક્ષણિક મુનિ મહાબુદ્ધિશાળી સૂતપુરાણીને પૂછે છે લોકોના મનના મેલ કેમ ધોવાય ? અંધારા કેમ ઉલેચાશે.

આ ધર્મકથાની મધુરવાણી નાનાભાઈના મુખેથી સાંભળી અનેક દૃષ્ટાંતો દ્વારા પ્રસંગો દ્વારા વાતો સમજાવી. આ કથાની અસર ઘણી સારી થઈ. જનસમૂહને હલબલાવી

દીધો. દિલધડકન દયસ્પર્શી કથાની અસર થઈ. લોકમાનસના પડળ ખૂલી ગયા. અખૂટ શ્રદ્ધા, નાનાભાઈ તરફ વધી. નાનાભાઈ સૌનાં બન્યા સૌ નાનાભાઈના બની ગયા. થોડી ઘણી ભેદોની દીવાલો સમાજમાં હતી તે પણ તૂટી ગઈ. આ મહાયજ્ઞમાં સૌ ભક્તિભાવથી નાઠ્યા-કથા લોકોત્સવ બની ગયો.....

લોકો: કથા પછી : નાનાભાઈ અમે તમોને ઓળખ્યા નહોતાં તમોને ખૂબ જ હેરાન કર્યા તમે અમારા અજ્ઞાનનાં અંધારા ઉલેચ્યાં તમે સાથે જ ગાંધીના માણસ છો. તમે જેમ કહેશો તેમ અમે કરીશું. અમે તમારાથી પહેલાં ભડકતા હતા. તે હવે દૂર થયું.

નાનાભાઈ: ઠીક માધાભાઈ સમજ્યાં ત્યારથી સવાર હવે તો આપણે આખા ગામની દુબળાઈ કઢાવી છે. ખૂણે ખાંચરે પડેલ નબળાઈને કાઢી નાંખીએ હવે તો તેમ સૌ નજીક આવ્યા છો. સંસ્થામાં આવો આપણી ગૌશાળા જુઓ. આંબાવાડિયું જુઓ આપણી નવી ખેતી જુઓ. વીઘે ૩૦ થી ૪૦ મણ બાજરો પેદા થાય તેવી ખેતી કરો. આવો સૌ સાથે મળીને નવા કામ કરીએ.

મણિભાઈ: ખરેખર નાનાભાઈ તમે નવી જૂની પેઢીને રંગ લગાડી દીધો. નાતજાતના ભેદ ગયા. બાલમંદિરમાં નાના બાળકો જવા માંડ્યા. લોકશાળાનો લાભ મળતો થયો. છાત્રાલયમાં જે બાળકોનું ઘડતર થાય છે તે તો બહુ જ સારું છે.

નાનાભાઈ : અરે, લક્ષ્મણભાઈ, હજુ તો ઘણું બાકી છે. આપણા ગામમાં રાત્રિ વર્ગો શરૂ કરવા છે. નાના મોટા સૌ ભણે, અભણ કોઈ ન રહે. ગાંધીજી આઝાદી લેવા-અપાવવા નીકળ્યા છે. આપણે અભણ હઈશું તો આ બધું નહીં સમજાય. ભણેલો સમજે.

આપણે આ વર્ગો શાળામાં, ચોરે, વાડીએ, શેરીએ શરૂ કરીશું. જેમાં મૂળશંકરભાઈ - બુચભાઈ - મનુભાઈ દેવે અને મોટા વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહી કામ ગોઠવાય ગયું છે. પાટી, પેન, ફાનસ લઈ સૌ કેન્દ્રવાર જશે.

લોકો: અરે નાનાભાઈ અમારી મોહન વાડીએ કોસ હાંકતા

હાંકતા ચોપડી વાંચે છે. દુહા, છંદ, ચોપાઈ - રામવાળા - ગરીબ ગીતો લલકારતો થઈ ગયો. સારા પ્રતાપ તમારા અમારો “દી” ઉજાવ્યો.

નાનાભાઈ : કહેવત છે ને અભણ ને અંધ બરાબર. આપણે તો ભણતર મેળવ્યે જ છૂટકો.

આંબલાને સોનાના થાંભલા કરવા છે. આંબલાને આદર્શ ગામ બનાવવું છે. હજુ તો મારે આગળ જઈ લોકશાળાથી આગળનું શિક્ષણ મળે તેવી યોજના કરવી છે.

લોકો : નાનાભાઈ. તમે તો આંધળાની લાકડી બન્યાં, આંખો આપી. સાચું જ્ઞાન આપ્યું હો - દિન - દિનને ઉગાર્યાં. અનેકને તાર્યાં ભગવાન તમારું ભલું કરે. તમ સાથે અમે છીએ જ.

નાનાભાઈ : (ગ્રામ સભા કોને કહે છે.) હવે તો આંબલાનું શિક્ષણ છે તેનાથી ગ્રેજ્યુએટ (સ્નાતક) સુધીનું શિક્ષણ મળે તે માટે સણોસરામાં બીજું કેન્દ્ર બનાવવું છે. ગ્રામવિદ્યાપીઠ ગામડાની મોટી કોલેજ કરવી છે. (લોકભારતી) આ બધું તો ઠીક છે. પણ માધાભાઈ એક વાત કહેવી રહી જાય છે. તમે ભાઈશંકરભાઈ, લક્ષ્મણભાઈ, મણિભાઈ અને દરબાર ડાયરો મને મળ્યો ન હોત તો આ આંબલાનું કાર્ય ન થાત અને એમાં ભાવનગર મહારાજ સાહેબનો સથવારો જ મળ્યો છે. તન-મન-ધનથી ફાળો છે. આ યજ્ઞમાં નામી અનામી સૌનો ભાગ છે.

લોકો : નાનાભાઈ તમે ગજાવાળા માણસ છો મોટા પહાડ જેવા છો. તમારી વડવાઈઓ તો દૂર દૂર સુધી સંદેશા લઈને પથરાણી છે. કચ્છ કાઢિયાવાડ. ગુજરાત ને આખા દેશમાં તમારા ગુણગાન ગવાય છે. લોકો તમને નહીં ભૂલે.

પ્રવક્તા : આ કથન દ્વારા મૂળ બાબત એ કહેવી છે કે જ્યારે એ જમાનામાં (ઈ.સ. ૧૯૩૮ નો સમય છે) પ્રજામત લોકમાનસ સમગ્ર સમાજ અનેક દૂષણોથી પ્રપંચોથી ઘેરાયેલો હતો. ખોટા રીતરસમાં છૂઆછૂત-અસ્પૃશ્યતા બધા નાના-મોટા અનેક પ્રશ્નો ઊંડા મૂળ નાખી સમાજમાં

ઘર કરી બેઠેલા છે. આવા રૂઢિવાદી સમાજના કલેવર બદલવાનું કામ કઠિન હતું. આ સંઘર્ષમાં ઝંઝાવાતના વમળોમાં શિક્ષણના માધ્યમ દ્વારા સમાજ પરિવર્તનના મૂલ્યો પ્રસ્થાપિત કરવા છે. તેનો ભેખ લઈ નાનાભાઈ આંબલા આવ્યા અને સમાજને નવી દિશા આપી. સમયના પલટાતા પ્રવાહમાં રાષ્ટ્રનાં નવનિર્માણમાં કરેલ પ્રદાનની આ ઝાંખી છે.

(આપ આ મહાનુભાવના બીજા પુસ્તકો વાંચજો.)

વિદ્યાર્થી જ મારી સાચી મૂડી

પૈકી આખા વિશ્વમાંથી ૨૭૫ યુવાનોને પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. ભારતમાંથી માત્ર એક જ યુવાનની પસંદગી થઈ છે અને તેમાં તમારા વિદ્યાર્થીનું નામ છે. હું સ્પીચ આપવા યુગાંડા જવાનો છું. સફળતાના આશીર્વાદ આપો. “આ શબ્દો કયા ગુરુ માટે સૌથી મોટું પ્રમાણપત્ર સાબિત ન થાય ? આ જે આનંદ અને ખુશી છે તે વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. આવી અનેક ઘટનાઓ મને મારા શિક્ષક તરીકેના વ્યવસાયમાં ગૌરવ અપાવે છે. મને વારંવાર થાય છે કે... હું જે ક્ષેત્રમાં કામ કરું છું તે સફળ છે. માટે જ વારંવાર કહેવાનું મન થાય છે કે... વિદ્યાર્થી જ મારા માટે મારી સાચી મૂડી છે. ગુરુની સાચી ભેટ જ શિષ્યની સફળતામાં રહેલી હોય છે.”

ગાંધીજી : ગામડાની પ્રાથમિક કેળવણી અને ગ્રામજીવન

જીવન સાથેના કોઈપણ પ્રકારના સંબંધ વિનાના કુદરતના અભ્યાસના પાઠ્યપુસ્તકમાંથી અપાતા શિક્ષણનું કશું જ વહેવારુ મૂલ્ય નથી. એમાં અવલોકનની શક્તિને કશી જ તાલીમ મળતી નથી. કશું જ પ્રત્યક્ષ કામ હોતું નથી. શિક્ષણ દ્વારા વિદ્યાર્થી ગ્રામજીવન સાથે કેળવાય તેવી તાલીમ મળવી જોઈએ. એવા ઉદ્યોગો પર ભાર મૂકવો જોઈએ કે જેથી એ ગામડામાં સારી રીતે જીવન જીવી શકે.

આમ ગાંધીજીના ગામડાના જીવન વિષયક કેળવણી આપવાથી આપણે સાચા ભારતનું ભાવિ ઘડી શકીશું.

મગજ અને મન વચ્ચે શું સંબંધ છે ?

પ્રા. ગિરીશકુમાર ઈશ્વરભાઈ પટેલ

મુ. રંગાઈપુરા, પોસ્ટવાળું ફળિયું,
તા. પેટલાદ, જિ. આણંદ.
મો. ૯૭૨૪૧૩૭૮૫૧

હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના વિજ્ઞાનીઓએ લાખો વર્ષ પહેલાંના અશ્મિઓ પરથી સાબિત કર્યું છે કે માણસના મગજના કદમાં આદિમાનવના મગજ કરતાં ઘણો વધારો થયો છે.

આદિમાનવો દ્વારા દોરાયેલા ગુફાચિત્રો, સંજ્ઞાઓ અને પથ્થરનાં નાનાં મોટા સાધનો એ વાતની સાબિતી પૂરે છે કે મગજનું કદ વધ્યું તેની સાથે તેમના મનનો પણ વિકાસ થયો હતો.

માણસમાં એવી ઘણી બધી ખાસિયતો છે કે જે તેને બીજા પ્રાણીઓથી અલગ પાડે છે. પરંતુ તેમાં પણ બે વસ્તુઓ એવી છે કે તેને વિશ્વના પ્રાણીજગતથી બિલકુલ અલગ કરી નાખે છે. આ બે વસ્તુઓ એટલે મન અને મગજ. માણસ જ્ઞાન, ચિંતન અને લાગણી સંબંધિત ઘણાં કામો મગજના કારણે જ પાર પાડી શકે છે. જેમકે ભાષા અને કલ્પનાને લગતું કામ ફક્ત માણસ જ કરી શકે છે. આ પ્રકારના કામમાં સાહિત્ય અને કળાનાં તમામ ક્ષેત્રોનો સમાવેશ કરી શકાય. વિજ્ઞાનીઓ હજુ પણ માણસના આ જટિલ મગજને સમજી શક્યું નથી.

આજે આપણે મગજને કદ સાથે કોઈ લેવા-દેવા છે કે નહીં એ વિશે વિજ્ઞાનીઓ શું વિચારે છે? એની વાત કરીશું. માણસના મગજનું વજન આશરે એક કિલો છત્રીસ ગ્રામ જેટલું હોય છે. જિનેનિક રીતે માણસની સૌથી નજીકનું પ્રાણી હોય તો તે ચિમ્પાન્ઝી છે. જેમનું મગજ માણસ કરતાં ત્રીજા ભાગનું હોય છે. વિજ્ઞાનીઓ માને છે કે માણસના મગજનું કદ અને મન સાથે કંઈક ગાઢ સંબંધ છે. પરંતુ વિજ્ઞાનીઓ પાસે તેના કોઈ પુરાવા નથી, અમેરિકાની હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના કેટલાક વિજ્ઞાનીઓએ પ્રથમ વાર આ દિશામાં સંશોધન કરીને મજબૂત અને

રસપ્રદ માહિતી જણાવવાનો પ્રયાસ કર્યો.

હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના વિજ્ઞાનીઓએ ત્રીસ લાખેક વર્ષ પહેલાના માનવ અશ્મિઓ પરથી સાબિત કર્યું છે કે અત્યારના માણસના મગજના કદ કરતાં આદિમાનવના મગજના કદમાં ઘણો વધારો થયો છે. ખોપરીના કદમાં જેમ-જેમ વધારો થયો એમ તેના મનોજગતમાં પણ વધારો થયો હશે એવું માની શકાય તેમ છે.

જોકે, હજુ વિજ્ઞાનીઓ એ વાત સમજવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે કે ફક્ત મગજના કદમાં વધારો થવાથી આવી જટિલ ઉત્ક્રાંતિ કેવી રીતે આગળ વધી. અમેરિકાની હાવર્ડ યુનિવર્સિટીના ન્યૂરોસાયન્ટિસ્ટ રેન્ડી. એલ બકનેર અને ફેના એમ. કિનેને સૌ પ્રથમ આ દિશામાં મજબૂત વૈજ્ઞાનિક ખુલાસા આપ્યા છે.

આપણા પૂર્વજોનું મગજ ખૂબજ નાનું હતું અને તેમાં મજજાતંતુઓ ખૂબ મજબૂત અને સરળ રીતે ગુંથાયેલા હતા પરંતુ આપણા પૂર્વજોના મગજનું કદ મોટું થતું ગયું તેમ-તેમ મજજાતંતુઓ થોડા છૂટાં પડ્યા અને તેમની ડિઝાઈન પણ બદલાઈ.

ડૉ. બકનેર અને ડૉ. કિનેનું સંશોધન પેપર 'ટ્રેન્ડસ ઈન કોગ્નિટીવ સાયન્સિસ' નામની જર્નલમાં છપાયું છે. આ બંને વિજ્ઞાનીઓએ પોતાના સંશોધનની તરફેણમાં દરેક કાળના માનવ મગજના નકશા અને એમ.આર.આઈ. સ્કેનરની મદદથી પણ જુદાં-જુદાં મગજના સ્કેનિંગ પણ તૈયાર કર્યા હતા. જેમ કે સસ્તન પ્રાણીઓના મગજનો બાહ્ય ભાગ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલો હોય છે. જે કોર્ટિસ તરીકે ઓળખાય છે. વિઝ્યુઅલ કોર્ટેક્સ મગજનો પાછળનો ભાગ વધુ રોકાયો હતો. આ જગ્યાએથી જ મજજાતંતુઓ આંખને સિગ્નલ આપે છે. એટલે માણસની આંખ જુદા

જુદા રંગ અને આકારોને ઓળખી શકે છે.

આવી જ રીતે બીજી બધી ઈન્દ્રિયો માટે કોર્ટિસ હોય છે. સંવેદનની કોર્ટિસ બીજા એક કોર્ટિસ પર આધાર રાખતી હોય છે. જેને મોટર કોર્ટિસ કહેવાય છે. મોટર કોર્ટિસ કમાન્ડ આપીને કામ કરતી હોય છે. કોઈપણ સસ્તન પ્રાણીનું વર્તન આ સર્કિટના કારણે કાબૂમાં રહે છે. પ્રાણી વિશ્વમાં જે કંઈ અનુભવે છે અને બાદમાં જે પ્રતિક્રિયા આપે છે તે બધાનો આધાર આ સર્કિટ પર છે. ટૂંકમાં વર્તનનો આધાર મજજાતંતુઓના વાયરિંગ પર રહેલો છે. મજજાતંતુઓની એક સર્કિટ મોટે ભાગે પોતાની પાડોશી સર્કિટ સાથે જોડાયેલી હોય છે. મગજ બકેટ બ્રિગેડ નામના એક હિસ્સાની મદદથી સેન્સરી કોર્ટિસથી લઈને મોટર કોર્ટિસને સંદેશો પહોંચાડતું હોય છે.

કોઈપણ સસ્તન પ્રાણી ગર્ભમાં હોય ત્યારથી જ બકેટ બ્રિગેડ વિકસાવવાનું ચાલુ થઈ જાય છે. મગજના વિવિધ હિસ્સા જુદા-જુદા કેમિકલ સિગ્નલ આપતા હોય છે, જે વિકસતા મજજાતંતુઓને આકર્ષતા હોય છે. સસ્તન પ્રાણીનો જન્મ થાય પછી ધીમે-ધીમે તેમનું વાયરિંગ મજબૂત થતું જાય છે. જેમ-જેમ દુનિયા જોતા જાય છે તેમ-તેમ વિઝ્યુઅલ કોર્ટિસ નામનો હિસ્સો મોટર કોર્ટિસ સાથે વધુ ને વધુ જોડાણો બનાવે છે, આમ થવાથી જ બકેટ બ્રિગેડ ઝડપથી અને વધુ કાર્યક્ષમ રીતે સંદેશા લઈને જઈ શકે છે.

સસ્તનોમાં પણ માણસનું મગજ ખૂબ જ જુદા પ્રકારનું છે. જેમ-જેમ તે મોટું થતું જાય તેમ-તેમ સેન્સરી અને મોટર કોર્ટિસનું ભાગ્યે જ વિસ્તરણ થાય છે. માણસના મગજની વિવિધ હિસ્સાને જોડતી એસોસિયેશન કોર્ટિસનું

સારું એવું વિસ્તરણ થાય છે. માણસ જે વિચારો કરી શકે છે એ માટે એસોસિયેશન કોર્ટિસ ખૂબ જ મહત્વની છે. માણસને નિર્ણય લેવામાં અને જૂની વાત યાદ કરવા જેવી મહત્વની બાબતોમાં એસોસિયેશન કોર્ટિસ ખૂબ જ ઉપયોગી છે. એસોસિયેશન કોર્ટિસનું વાયરિંગ અલગ પ્રકારનું હોય છે. જેનું વાયરિંગ સામાન્ય મેમ્બ્રેસ કરતાં ઘણું જટિલ છે. એસોસિયેશન કોર્ટિસ તેની નજીકની અને દૂરની કોર્ટિસ સાથે પણ સંકળાયેલી હોય છે.

ડૉ. બકનેર અને ડૉ. કિનેનની દલીલ છે કે અન્ય સસ્તન જીવો કરતાં માણસના મગજ જુદાં હોય છે. એ માટે વિકાસ જવાબદાર છે. માણસના મગજમાં કેમિકલ બકેટ બ્રિગેડથી લઈ સેન્સરી અને મોટર કોર્ટિસ જેવા હિસ્સા સર્જાય છે. પરંતુ મગજનું કદ વધવાના કારણે કેટલા મજજાતંતુઓ કોઈ સંદેશ ઝીલવા માટે ખૂબ દૂર હોય છે.

આ બંને વિજ્ઞાનીઓની દલીલ છે કે માણસના મગજમાં ઉત્ક્રાંતિ દરમિયાન વાયરિંગમાં થયેલા ફેરફારો જ મહત્વના છે. એસોસિયેશન કોર્ટિસના કારણે જ માણસનું મગજ અન્ય સસ્તનો કરતાં જુદું પડે છે. મગજનો આ નવો હિસ્સો બહારના જગતમાં કોઈ ઈનપુટ વિના સંવાદ કરી શકે છે અને તેના પર વ્યક્તિના મનોજગત અને આસપાસના પર્યાવરણની અસર થતી હોય છે. અત્યાર સુધીના પ્રયોગ પરથી વિજ્ઞાનીઓને સાબિતીઓ મળી છે કે મગજ અને મન વચ્ચે કંઈક સંબંધ છે જ.

જો કે, વિજ્ઞાનીઓ હજુ આ દિશામાં સંશોધન કરી રહ્યા છે અને આશા છે કે આગામી સમયમાં ગિમ્પાન્ઝી જેવા અને સસ્તન પ્રાણીઓના મગજને વધુ સારી રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન થશે.

ચારેબાજુનાં વાતાવરણથી વિદ્યા અલગ પડી ગયેલી છે. આપણાં ઘર અને નિશાળ વચ્ચે ટ્રામ ચાલે છે, મન ચાલતું નથી. નિશાળની બહાર આપણો આખો દેશ પડેલો છે. તે દેશને સ્કૂલ વચ્ચે વિચ્છેદ પૂષ્કળ છે, સહકાર નથી એમ કહીએ તો ચાલે. એ વિચ્છેદને કારણે આપણી ભાષા અને ચિંતન નિશાળીયાં જેવાં જ છે. - રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

ભાષામાં નિરૂપાતાં ચિહ્ન વિશે ક્યારેક વિચારીએ તો ખૂબ નવાઈ લાગે એવી બાબત એ છે કે શબ્દ કે વાક્યની અર્થ વ્યક્ત કરવાની શક્તિ અથવા કાર્ય જ્યાં પૂરું થાય, ત્યાંથી ચિહ્નની ભૂમિકા શરૂ થાય છે. વાક્ય પૂર્ણ કરવાથી અર્થબોધ તો થાય જ, પણ તેની ગહનતા તો ચિહ્નથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઓ બાપ રે.... કહી દેવાથી તેમાંથી નિષ્પન્ન બોધ તો મળી જ જાય, પણ તેની પાછળ જો ઉદ્દગારચિહ્ન હોય તો તેની પ્રભાવકતા વધી જાય છે. શ્વસનતંત્રના જુદાજુદા ભાગો સાથે અભિન્ન નાતો ધરાવતી આપણી વર્ણમાલામાં આ ચિહ્નોનું હોવું એ ખરેખર ખૂબ મોટી અજાયબી છે. ક્યારેક તો આ બધાં ચિહ્નો જાણ કે કોઈ પરોક્ષ શક્તિ દ્વારા જ અવતરિત થયાં હોય એમ લાગે છે. કારણ કે મનુષ્ય પોતે જ પોતાનું સર્જન નથી, તો તેના દ્વારા સર્જાતું આ બધું તેનું હોઈ જ કેવી રીતે ?

ચિહ્નોનો ઇતિહાસ જે હોય તે, પણ મને આ બધામાં અલ્પવિરામ ચિહ્ન વિશે વિશેષ લગાવ છે, પક્ષપાત છે. આ ચિહ્ન સૂર્યોદય જેવું છે. તેમાં તમામ સંભાવનાઓના દવાર ખોલવાની તાકાત છે. તે પ્રકાશ છે, આશા છે, અવરોધ પણ છે અને ખૂબ મોટો સંદેશ પણ. ભાઈ...ખૂબ આગળ જવું છે ને, તો અલ્પકાળ માટે રોકાઈને પછી આગળ વધો. ખૂબ ઝડપ આમ પણ સારી નથી. વૃક્ષની ટોચ પર હોઈએ, ત્યારે તો સાવધાનીપૂર્વકનો સ્વાભાવિક વિરામ આવી જ જતો હોય છે, પણ નીચે ઊતરતી વખતે પણ ઉતાવળ કરવા જેવી નથી હોતી. કારણ કે બની શકે કે છેક જમીન પર પગ મૂકતી વખતે જો નીચે નજર ના કરી હોય તો પગ પથ્થર પર કે કાંટા-ઝાંખર પર પડવાથી વાગવાની શક્યતા છે. અલ્પવિરામ એટલે પૂર્ણતા પૂર્વેની અલ્પકાલિન વિશ્રાન્તિ.

જીવનમાં ડગલે ને પગલે આ ચિહ્ન ગહન બોધ આપે

છે. કપડાંની દુકાનમાં ખરીદી કરવા ગયેલા ઉત્સાહી પતિને રોકતી પત્ની...હમણાં રહેવા દો....જોઈએ પછી... અને બહાર નીકળી ને કહે... એમનો ભાવ બીજા કરતાં વધારે હતો...એટલે મેં તમને રોક્યા....અને એ જ વસ્તુ બીજી દુકાનેથી પેલા કરતાં ઓછા ભાવે લેતી પત્નીએ લીધેલો વિરામ, ભલે વિવેકમાં ખપાવીએ....પણ વાસ્તવમાં તેની ઈચ્છાનું અલ્પવિરામ જ હતું, અને તેના લીધે લાભ પણ થયો. ક્યારેક ગુસ્સામાં ઘણાં લોકો જમીનમાં દબાયેલા પથ્થરને ઉખેડવા જાય, પણ ત્યાં અલ્પવિરામ ઘટતાં ગુસ્સો ઓસરે અને ખૂબ મોટી દુર્ઘટના ટળે. ન બોલવામાં નવ ગુણ.... સમજી વિચારીને બોલો.....વગેરે પણ એ દિશા તરફનો જ નિર્દેશ કરે છે.

અલ્પવિરામ એટલે અવરોધ નહીં, સ્વનિયંત્રણ છે. લક્ષ્યપ્રાપ્તિનો દૃઢ નિર્ધાર છે. સ્ફૂર્તિનો આધાર છે. શક્તિની અખૂટતાનો સંકેત છે. અનંતતાનું ખૂલતું દ્વાર છે. વિસ્તારની સંભાવના છે. પૂર્ણતા તરફ ઈશારો છે. તે કાયરતા નથી, પણ મુત્સદ્દીપણા ધીરજનું સૂચન છે. અવિરત યાત્રાનો પડાવ છે. શિકાર તરફ આગળ વધતો સિંહ ખૂબ જ ધીમે-ધીમે આગળ વધતો હોય છે. ભારતીય ન્યાયપ્રણાલીમાં ધીરજનું ખૂબ મહત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. જરા સરખી ઉતાવળ કોઈ નિર્દોષને દોષી ના બનાવી દે. યોગશાસ્ત્રમાં પ્રાણાયામમાં વિરામનું ખૂબ મહત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. કોઈ કાર્યનો આરંભ કરતાં પૂર્વે, અને કાર્યના મધ્યે થોડો વિરામ કાર્યને ખૂબ જ તેજસ્વી અને સફળ બનાવી શકે છે. આપણું આખું જીવન અલ્પવિરામ માત્ર છે. યાત્રા તો અવિરત છે.

કાશ...યુધિષ્ઠિર મહારાજે ક્ષણિક રોકાઈને વિચાર્યું હોત કે.... આ શકુનિ દ્વારા આયોજિત દ્યુતની રમત વાસ્તવમાં છે શું ? તો આખું મહાભારત કાંઈક જુદી જ

રીતે રચાયું હોત ? રાવણ લક્ષ્મણરેખા આગળ થોડો પોરો ખાઈને વિચારતો કે, સીતા સાથે હું જે કંઈ કરવા જઈ રહ્યો છું, તે શું ખરેખર યોગ્ય છે ખરું ? તો રામાયણની રચના જ જુદી રીતે થઈ હોત... નોબલ પારિતોષિક પાછળનો ઈતિહાસ પણ આ ઘડીક રોકાઈને કરેલા વિચારને જ આભારી છે. ક્ષણિક આવેગમાં આવીને મારામારી કરનારાઓ કે ખરાબ નિર્ણય લેનારાઓના પછતાવાનો પાર નથી રહેતો. વિચારવાનો સમય લીધા વગર નિર્ણય લેનારાઓના જીવન બરબાદ થયાંના ઉદાહરણો દૂર ગોતવા જવું પડે એમ નથી. સંવાદ કરતી વખતે કે નિર્ણયની ઘડીએ અલ્પકાલિન રોકાણ ખૂબ જ કારગર નીવડે છે. રોકાવું એટલે સ્થગિત થઈ જવું એમ નહીં, પણ ચાચ પે ચર્ચા કરવી. યાત્રામાં અલ્પવિરામ આશીર્વાદરૂપ સાબિત થાય છે. ઘણીવાર આપણે એવા સંવાદ સાંભળતા હોઈએ છીએ કે... અમે ત્યાં ચાનાસ્તા માટે રોકાયા અને બચી ગયા...અમે થોડીક વાર રોકાયા અને ત્યાં અમારી સામે એ આખું ઝડ ગાડી પર પડ્યું...ગાડી ભલે તૂટી ગઈ પણ અમે બચી ગયા.

આવો ને, શું ઉતાવળ છે ?...જવાબ છે...બેસો બેઘડી...નિરાંતે ચા પીએ...એવા સંવાદો જ વાસ્તવમાં જીવનઆનંદ અને ખૂબ મોટા આયોજનોનો ભાગ બનતા હોય છે. સાચી દિશાની ગતિ માટે બેઘડી વિરમીને સાથે ચા પીવી એ ખૂબ જરૂરી છે. જીવનયાત્રાને આત્મીયતાપૂર્ણ અને આનંદમય બનાવવા માટે પણ વિરામ પીઠબળ બને છે.

આંખમાં આંખ પરોવીને સંબંધો સ્થાપવા માટે આપણી આ વ્યવસ્થા ખરેખર અદ્ભુત છે. આજે રસ્તા પર તરતા માણસો જ્યાં પોતાના તરવા જેવી ઝડપનું કારણ જ ભૂલી ગયા છે, પરિણામે તાણ અને મોકાણનો ભોગ બની રહ્યા છે, તેવી સ્થિતિમાં અલ્પવિરામ તેમની ખૂબ મદદ કરી શકે છે.

આજની તીવ્ર ગતિએ વ્યતીત થતી જિંદગીમાં બેઘડી રોકાઈને શ્વાસને સાંભળીએ, વહેતી હવા સાથે સંવાદ કરીએ. તાળીઓ પાડતાં પાંદડાંઓ સાથે જોડાઈએ. વીતેલી

પળોને વાગોળીને એમાંથી નવનીત નિચોવીએ. આંગણે ખીલેલાં કૂંડાઓ સાથે મિત્રતા સાધી, થોડો સમય એની સાથે પસાર કરીએ.... શેરીમાંથી પસાર થતાં સૌ કોઈને જોતા રહીએ...રોકાઈને...વિરામ કરતા જઈને...આ વિરામ એટલે સ્વમાં આરામ કરવો. મનમાં સંકલ્પ-વિકલ્પોને વિરામ આપવો. એટલે જ કવિએ કહ્યું છે કે —

બહુત ગઈ થોડી રહી, વ્યાકુલ મન મત હોય
ધીરજ સબ કા મિત હૈ, કરી કમાઈ મત ખોય

આખરે ઉતાવળ કરીને જવું પણ ક્યાં છે ? જે કંઈ મહાન પ્રાપ્ત થાય છે, એ વિરામથી જ થાય છે. ચાલતાં પહેલાં બેસતાં અને બેસતાં પહેલાં પગ લંબાવતા શીખવું પડે છે. સીધેસીધા અને એકધારું ચાલનારા લાંબુ ચાલી શકતા નથી. સાથે જ અલ્પવિરામ પ્રગતિની દીવાદાંડી છે.

વરસાદભાઈ

કિરીટ ગોસ્વામી

એફ-૨૦/૬૬, પહેલો માળ, રણજિતનગર,
જામનગર-૩૬૧૦૦૫. મો. ૯૮૭૯૪૦૧૮૫૨
ઈમેલ : kiritgoswami34@gmail.com

જલદી વરસાદભાઈ, આવો ! આવો !
પાણીનાં પીપ ભરી, લાવો ! લાવો !
નદીઓ સૂકાય, પેલાં સરવર સૂકાય રે !
સૂરજદાદાની આંખ લાલઘૂમ થાય રે !
તમે તો અમ્મારા, થાઓ ! થાઓ !
જલદી વરસાદભાઈ, આવો ! આવો !
કાગળની હોડી બનાવી છે ક્યારની,
વાદળીઓ દેખું છું - હું દરિયા-પારની,
પાછા રીસાઈને ન જાઓ ! જાઓ !
જલદી વરસાદભાઈ, આવો ! આવો !

સ્વતંત્રતા દિવસ - બુલેટ ટ્રેન / મીટરગેજ

ડૉ. હિતેષ બી. શાહ

શ્રવણ ઈ.એ.ટી. હોસ્પિટલ, ભીડભંજન મંદિર પાસે,
સુખનાથપરા રોડ, અમરેલી. મો. : ૯૮૭૯૩૨૩૪૭૮

બંને હાથમાં જૂના જમાનાનું ટેપરેકોર્ડર લઈને રેલ્વેટ્રેક પર નગ્ન ઊભેલો મુંબઈનો કલાકાર અમરેલીના લોકોને મળતી રેલસેવાનો આબેહૂબ ચિતાર રજૂ કરે છે. અમદાવાદ મુંબઈની બુલેટ ટ્રેનની તૈયારીઓ ચાલે છે. જ્યારે અમરેલી જેવા જિલ્લામાં તો બ્રોડગેજ લાઈનના પણ ફાંફા છે. હાઈસ્પીડ ટ્રેન્સ, ચંદ્રયાન મિશન મંગળ, હાઈવે કોરિડોર, કેસર કાંતિ, વગેરે જ્યારે સાકાર થશે ત્યારે ભારત કેવું ભવ્ય લાગશે ?

‘ટક ટક...ટક ટક...’ ૧૪ ઓગષ્ટ ૨૦૧૪ ની મધ્યરાત્રિએ લેખક-પત્રકાર સત્વકુમાર પોતાનો આવતીકાલનો લેખ તૈયાર કરી રહ્યો હતો. ત્યાં જ તેના ઘરના દરવાજે ટકોરા પડ્યા. ડોરબેલ હોવા છતાં પણ કોઈ ટકોરા મારતું હતું.

દરવાજો ખોલતા જ સામે શ્વેત વસ્ત્રોમાં સજ્જ ઘરડી હોવા છતાં પણ જાજરમાન લાગતી એક ડોશી મરક મરક હસતી દેખાઈ.

સત્વકુમાર તેને ઓળખી ગયો. દર વખતે સ્વતંત્રતા દિવસની આગલી રાત્રે આ ડોશી ઘણાબધાના ઘરોના દ્વાર ખખડાવતી. તેણે કહ્યું ‘આવ મા આવ...’

‘મને હતું જ કે તુ મારી રાહ જોતો હોઈશ’ તે ડોશી બોલી.

‘તારા દીકરા તો તારી રાહ જુએ જ ને?’

‘હા પણ... આ વખતેય મેં પેલા રાજકારણીઓના, જજસાહેબના, પોલીસ વડાઓના ને નગરશેઠના દરવાજા ખખડાવી જોયા... બધેથી મને ‘જા ભીખારણ...’ કહીને જાકારો મળ્યો. તેમના ચોકીદારો દ્વારા... મારે તો મારા દીકરાઓને જોવા હતાં.. તેમનું સુખ જોવું હતું. મોભો જોવો હતો.’

‘વટ ને મોભા તો આ બધા પાસે છે જ મા...’ બે હાથે નમન કરતાં સત્વકુમાર બોલ્યો. સત્વકુમાર પોતાની મા ને નજરથી ધરાઈને જેમ જેમ પી રહ્યો હતો તેમ તેમ તેના હૃદયમાં શાતા વળતી હતી..

‘હા... વટને મોભા તો છે જ’ પેલી ડોશી ઉદાસ થતા બોલી,

‘મા... અંદર તો આવ...’

‘ના દીકરા... હું તો તારો ચહેરો જોવા જ આવી છું. તું સુખી તો છે ને?’

‘હા મા, જો ને આવતીકાલે સ્વતંત્રતા દિવસ છે. ને મારે ‘મોટા માણસોને સ્પીચ લખી આપવાની છે તેની જ કોશિશ કરતો હતો...’ સહેજે અટકીને તે બોલ્યો.

‘મા... હવે તો ‘અચ્છે દિન’ આવી ગયા ને? તું ખુશ તો છે ને?’

મા કંઈ ન બોલી.. થોડીવાર પછી ધીમેથી કહ્યું ‘મને લાગે છે કે આવી સ્વતંત્રતા કરતાં તો અંગ્રેજોની ગુલામી સારી હતી !!!’

‘કેમ મા ???’

‘જોને... એ વખતે હું ભલે ગુલામ હતી. પરંતુ મારા બાળકોની સ્થિતિ તો સારી હતી ને?’

‘એટલે ???’

‘એટલે ઘણું બધું. એક તો આ ન્યાયપાલિકા જુઓ. તે વખતે તે કેવું સરસ કામ કરતી હતી? લોકોને ઝડપી ને નિષ્પક્ષ ન્યાય મળતો? જ્યારે અત્યારે સ્વતંત્રતાના નામે સ્વચ્છંદતા તરફ વળી ગયેલા તમે લોકો ગમે તેવા નાનો મોટો ગુનો કરવામાં નાનમ નથી અનુભવતા...’

‘અત્યારે તો મા કહેવાય છે કે જો એકપણ કેસ નવો

ના નોંધાય તો પણ હાલમાં ચાલતા કેસોનો સંપૂર્ણ નિકાલ આવતા બીજા ૩૦ વર્ષ લાગી જાય.’ ‘અને સોનાનો ભાવ કેટલો હતો એ વખતે?’

‘હા મા... આંતરરાષ્ટ્રિય બજારમાં રૂપિયાનું મૂલ્ય ઘણું હતું.’ સત્વકુમારે કહ્યું.

‘ને મારી બાળકીઓ? કેટલી નિર્ભય હતી તે સમયે? અત્યારે રોજે રોજ જે બળાત્કાર, ને દાગીનાઓની ઉઠાંતરી થાય છે તેવી કોઈ હિંમત કરતું ત્યારે?’

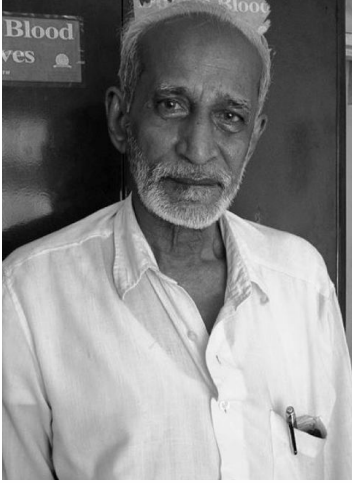
‘સાયું મા...’

‘અત્યારે તમારા ધર્મસ્થાનો કેટલા તૂટે છે. કોઈપણ ધર્મના... ત્યારે તો કદાચ એકેય નહિ તૂટ્યું હોય.

સત્વકુમાર નીચું જોઈ મુંગે મોઢે સાંભળી રહ્યો.

‘અત્યારે તમે બધા ચંદ્રયાન ને મિશનમંગળના સ્વપ્નો જુઓ છો... જૂઓ... જરૂરી છે. પરંતુ સાથે સાથે એ પણ યાદ રાખજો કે રાત પડે ને માતું કોઈ બાળક ભૂખ્યું સૂઈ ના જાય. સૌને આશરો મળી રહે. સૌની મૂળભૂત જરૂરિયાતો રોટી-કપડા-મકાન સૌને મળી રહે... અરે તમારા જિલ્લામાં તો ઓરોડગેજ રેલ્વે પણ નથી ને તમે બધા બુલેટ્ટ્રેન ને મિશન મંગળના ગાણા ગાવ છો?’

‘સાયું મા...કહેતા’ સત્વનું મો શરમથી વધુ ઝૂકી ગયું... થોડીવારે તેણે ઉપર જોયું તો સામેથી પેલી ડોશી ગાયબ થઈ ગઈ હતી !!!

કલ્યાણ સુન્દરમ્

મુશાલ ઝોગા

મ. શિક્ષક, જે. એન. બાલિકા વિદ્યાલય, સરસપુર, અમદાવાદ.

કલ્યાણ સુન્દરમ્ને અમેરિકી સરકાર દ્વારા સન્માનિત કરવામાં આવ્યા હતા. મને શરમદાયક અનુભવ થાય છે કે, ભારત સરકાર સચિન તેંદુલકરને ‘ભારત રત્ન’ પુરસ્કાર (અવોર્ડ)થી નવાજ્યા છે કે જેણે ક્રિકેટમાં જીતેલી ફરારી કારને કસ્ટમ ડ્યૂટીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવી. જે દર વર્ષે કરોડો કમાય છે. જ્યારે કલ્યાણ સુન્દરમ્ એક ગ્રંથપાલ તરીકે ૩૦ વર્ષ સુધી કામ કર્યું છે. આ ૩૦ વર્ષ દરમિયાન દર મહિને તેઓશ્રીએ પૂરેપૂરો પગાર જરૂરિયાતમંદોને દાનમાં આપી દીધો હતો. તેઓએ પોતાની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા હોટલમાં નોકર તરીકે કામ કર્યું. તેઓએ તેમનું ૧૦ લાખ જેટલું નિવૃત્તિ વેતન (પેન્શન) પણ જરૂરિયાતમંદોને આપી દીધું.

તેઓ દુનિયાના પ્રથમ વ્યક્તિ છે જેઓએ પોતાની બધી જ આવક દાનમાં અર્પણ કરી. તેઓની સેવાને સન્માનવા માટે અમેરિકન સરકારે તેઓને ‘મેન ઓફ મિલેનિયમ’ના અવોર્ડથી સન્માન્યા. તેઓને આ સન્માનના ભાગરૂપે ૩૦ કરોડ રૂપિયા મળ્યા. તે પણ સંપૂર્ણપણે તેઓએ ગરીબોને વહેંચી દીધા. તેમના આ ઉત્કૃષ્ટ કામથી પ્રભાવિત થતાં ફિલ્મ અભિનેતા રજનીકાંતે તેઓશ્રીને પિતા તરીકે દત્તક લીધા. કલ્યાણ સુન્દરમ્ હજુ પણ અવિવાહિત (એકલવાયા) છે અને પોતાનું સંપૂર્ણ જીવન સમાજની સેવામાં સમર્પિત કર્યું છે.

આપણા દેશના સર્વ રાજકારણીઓ, અભિનેતાઓ, વ્યવહારકુશળ વ્યક્તિઓ, ક્રિકેટરો અને પત્રકારો તથા આપણે સૌએ તેઓશ્રી પર ગર્વ અનુભવવો જોઈએ અને આપણી જાત પર શરમ પણ અનુભવવી જોઈએ કે અમેરિકન સરકારે જેને સન્માનિત કર્યા પણ આપણે સૌ ભારતીયો આવી વિભૂતિ આપણી વચ્ચે અસ્તિત્વ ધરાવે છે તેનાથી પણ અજાણ છીએ.

અમારો ક્લાસ-૩મ અમારું કુટુંબ

હીરાલાલ એન. છોડવડીયા

યુ-૮૦, ઉપેન્દ્ર પાર્ક, ગુલાબ ટાવર પાસે,
અમદાવાદ-૬૧.

લગભગ ૨૦૧૧-૧૨ ના વર્ષ અને ૨૦૧૨-૧૩ના વર્ષની સરસ્વતી વિદ્યાલયના એક વર્ગના વિદ્યાર્થીઓની આ યાદગાર વાત છે જે ભૂલાતી જ નથી.

ગુજરાતની શાળાઓમાં સ્વચ્છતા અભિયાન ચાલે. આપણી શેઠ. અ. હ. સરસ્વતી વિદ્યાલયનો જિલ્લા કક્ષાએ પ્રથમ નંબર આવ્યો. શાળાના વિદ્યાર્થીઓ, સેવક-ભાઈઓ, સફાઈ કામદારો, ઓફિસ સ્ટાફ, શિક્ષકગણ અને ઉદ્યોગ-વ્યાયામ શિક્ષકો અને આચાર્યનો મોટો ફાળો. વર્ગ-કક્ષાએ પણ સ્વચ્છતા સ્પર્ધા શાળામાં હતી. અમારો વર્ગપ્રથમ આવ્યો. વિદ્યાર્થીઓની મહેનત અને ધગશથી પરંતુ એમના ગૌરવના ભાગીદાર બનવાનું સૌભાગ્ય મળ્યું. આનંદ થાય સ્વાભાવિક. વર્ગખંડ અને શાળામાં સ્વચ્છતા હોય તો શાળા એક ધર્માલયથી પણ વિશેષ બને.

આનાથી વિશેષ આનંદ તો એ પછીના એક પ્રસંગમાં થયો. વર્ગશિક્ષક તરીકે વર્ગમાં હાજરી પૂરવાનું કામ તો ફરજિયાત કરવું પડે જ. એ દિવસે ખૂબ ઓછી હાજરી. હાજરી પૂરવાનું કામ પૂરું કર્યા પછી વિદ્યાર્થીઓને સ્વાભાવિક રીતે પૂછ્યું, “આજે કેમ આટલી ઓછી હાજરી છે?”

જવાબ મળ્યો, “સાહેબ તમને ખબર નથી? આજે સવારે આપણા વર્ગના વિદ્યાર્થીના પિતાનું અવસાન થયું છે તેથી આપણા મુખ્ય પ્રતિનિધિ અને સાથે ઘણાં વિદ્યાર્થીઓ તેને ઘરે ગયા છે. સાહેબ, અમારી વિનંતી છે કે આજે તમે નવું કશું ના શીખવાડતા માત્ર રિવિઝન જ કરાવજો. જેથી ત્યાં ગયેલા વિદ્યાર્થીઓનું ભણવાનું ન બગડે.”

બે મિનિટનું મૌન રાખી ચાલતા ચેપ્ટરનું આગળનું રિવિઝન કરાવી આ તાસનું શૈક્ષણિક કાર્ય અન્ય પ્રોક્ષી તાસમાં કરાવવાનું નક્કી થયું. બીજે દિવસે રિસેસમાં સ્ટાફના મિત્રો સાથે તેને ઘેર ગયા. શોકનો પ્રસંગ હતો, બધાને દુઃખ થાય તે સ્વાભાવિક હતું પરંતુ તે વિદ્યાર્થીના મામાએ કહ્યું કે, “સાહેબ, તમારી શાળાના વિદ્યાર્થીઓએ જે જવાબદારીપૂર્વક આ ગંભીર

કામ ઉપાડી લીધું તે આશ્ચર્ય થાય તેવું છે. મરણ પછીની બધી જ વિધિમાં આ છોકરાઓએ ખૂબ જ સાથ આપ્યો. અગ્નિદાહ, મરણની નોંધ બધામાં તેઓ જ દોડતા હતા, જાણે મારે અનેક ભાણાંઓ હોય.” એમની અને અમારા બધાંની આંખમાં આંસુ હતા, કારણ બધાના કદાચ જુદા હશે પણ ભાવ એક જ હતો.” સાહેબ, આપણા રિવાજ મુજબ અંતિમ વિધિનો ખર્ચ મોસાળ કરે તો એ વિદ્યાર્થીઓને મોકલજો, તેમણે ચૂકવેલ પૈસા અમે તેમને આપીએ.”

તેમને આશ્વાસન આપી અમે શાળામાં પરત આવ્યા. આંસુ ભરી આંખે વિદ્યાર્થીઓને બિરદાવ્યા. આ લખતાં લખતાં ફરીથી.....

વિદ્યાર્થી પિતાની બધી જ વિધિ પૂરી કરી શાળામાં આવ્યો. સ્ટાફ મિત્રો પણ બધા જાણતા હતાં તેથી નક્કી કર્યું પગાર આવે ત્યારે બધાએ ભેગા મળીને તેની ફી ભરી દેવી. બીજે દિવસે વર્ગના મુખ્ય પ્રતિનિધિને આ વાત કરી ત્યારે તેમણે આનંદ અને આશ્ચર્યનો જોરદાર ઝટકો આપ્યો. તે વિદ્યાર્થીની શાળાની ફી અને કમ્પ્યુટરની ફીની રસીદ બતાવી અને કહ્યું, “સાહેબ, મામાએ પૈસા અમને જબર જસ્તીથી પાછા આપ્યા. અમે વર્ગના વિદ્યાર્થીઓએ નક્કી કર્યું કે આમાં જે થોડા પૈસા ખૂટે છે તે આપણે બધા ભેગા થઈને આપીશું. આ વર્ગ આપણું કુટુંબ છે તો કોઈ એક બેની નહીં પરંતુ બધાની ફરજ છે. સ્વચ્છાએ જેને આપવા હોય તે એક રૂમાલમાં મૂકીને જાય. કોઈને પણ ખબર ન પડવી જોઈએ, કોણે કેટલાં આપ્યા? સાહેબ, ૨૦૦ રૂ. વધ્યા છે તમને પૂછવા જ આવ્યા હતા તેનું શું કરીએ?”

મોટા માણસોના પણ સંસ્કારને શરમાવે તેવા કિશોરોને આજે પણ પ્રણામ કરવાનું મન થાય છે. તમારા શિક્ષક બનવાનું મને જે ગૌરવ પ્રાપ્ત થયું તે બદલ ઈશ્વરનો આભાર. તમારા નામ નથી લખતો પણ આ અર્પણ તમને જ કરું છું. ખૂબ સારી રીતે જીવો મા-બાપ, દેશની સેવા કરો.

જય હિન્દ, જય સરસ્વતી.

email : gharashala@saraswatividyamandal.org

website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ધરશાળા
ઓગસ્ટ-૨૦૧૯

૩૭

એક મુઠ્ઠી ઊંચેરા શિક્ષકની સંઘર્ષકથા એટલે ફિલ્મ 'સુપર ૩૦'

ડૉ. સુરેશ ટીલા

રાષ્ટ્રીય - આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાના અનેક અવોર્ડથી સન્માનિત અને સમગ્ર વિશ્વના મીડિયાહાઉસે જેમનું કવરેજ કર્યું છે એવાં બિહારના પટનાના મુઠ્ઠી ઊંચેરા શિક્ષક અને રિયલ લાઈફ હિરો આનંદકુમારના જીવન સંઘર્ષની કથા એટલે ફિલ્મ 'સુપર ૩૦'. આઈઆઈટીની પ્રવેશ પરીક્ષા જેઈઈનું ફી કોચિંગ આપી અભાવમાં જીવતાં ગરીબ પણ કાબેલ બાળકોના સપનાં પૂર્ણ કરવા માટેનું નાવીન્યપૂર્ણ અદ્ભુત સાહસ એટલે 'સુપર ૩૦'. અતિ ગરીબ અને છેવાડાના વિસ્તારના મોંઘી ફી ભરવા અસમર્થ એવાં ૩૦ વિદ્યાર્થીઓને દર વર્ષે પોતાના ઘરે પોતાની સાથે ફીમાં રાખી કોચિંગ આપતાં આનંદ કુમારે ભારતની આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિપ્રાપ્ત એન્જિનિયરિંગના ક્ષેત્રની ટોપ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ આઈઆઈટીમાં અનેક વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ અપાવ્યો છે. એમાંથી ઘણાં હાલ વિશ્વસ્તરની મલ્ટિનેશનલ કંપનીઓમાં કામ કરે છે. આ ફિલ્મમાં ગ્રીક ગોડની ઈમેજ ધરાવતાં હિરો રિતિક રોશન આનંદકુમારની ભૂમિકામાં છે. એકદમ બિહારીબાબુ સ્ટાઈલમાં રિતિક રોશને આનંદકુમારના પાત્રને પૂરતો ન્યાય આપતો શાનદાર અભિનય કર્યો છે. ફિલ્મની પટકથા આનંદકુમારના જીવનના ચડાવ - ઉતાર દેખાડવામાં સફળ રહી છે. કપરી પરિસ્થિતિઓ સામે સંઘર્ષ કરતાં પાત્રો ફિલ્મમાં એકદમ વાસ્તવિક લાગે છે. ઉત્તમકક્ષાનું ડાયરેક્શન ફિલ્મના અનેક ભાવુક દૃશ્યોમાં દાદ મેળવી જાય છે. મેડલ મેળવવાનો સીન, લાઈબ્રેરીનો સીન, કેમ્પિંગમાં એડમીશનનો સીન, બાળકોના ભોજનની વ્યવસ્થા માટે સંઘર્ષનો સીન, દવાખાનાનો સીન, બાળકોમાં અંગ્રેજીનો ડર દૂર કરી આત્મવિશ્વાસ કેળવવા હોળીની અનોખી ઉજવણીનો સીન કે પરિણામનો અંતિમ સીન, ફિલ્મના દરેક દૃશ્યો લાગણીસભર છે. આ બધામાં પાપડ વેચવા મજબૂર આનંદકુમારની વેદનાને રજૂ કરતો સીન તો અદ્ભુત છે. અહીં આંખોના ખૂણા ભીંજાયા વગર રહેતા નથી. 'રાજા કા બેટા

રાજા નહીં બનેગા, રાજા વહી બનેગા જો સહી મેં હકદાર હૈ'ની થીમ લાઈન પર ચાલતી આ ફિલ્મ આપણી શિક્ષણ વ્યવસ્થા પર અમીર અને વગદાર લોકોની પકડ સામે પીસાતા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓની મજબૂરીની કડવી વાસ્તવિકતા રજૂ કરે છે. આનંદકુમારની સામે નબળી આર્થિક સ્થિતિ બાધારૂપ બની, તેણે જે ગુમાવ્યું તે અનેક વિદ્યાર્થીઓને આપ્યું. ફિલ્મમાં આનંદકુમારના સંઘર્ષથી સફળતા સુધીની યાત્રા અને તે માટે તેમણે ચૂકવેલી કિંમતને માર્મિક રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે. ફિલ્મનું ડાયરેક્શન, સ્ટોરી ટેલિંગ, સિનેમેટોગ્રાફી, એડિટિંગ અને પાત્રાલેખન એકદમ કલાત્મક છે. આનંદકુમારના રોલમાં રિતિક રોશનનો જીવંત અભિનય ફિલ્મને દમદાર બનાવે છે. શિક્ષણમંત્રીના રોલમાં પંકજ ત્રિપાઠી, સંતાનના સપનાને પૂરાં કરવા મથતા ગરીબ પિતાના રોલમાં વિરેન્દ્ર સક્સેના અને કોચિંગ ક્લાસના સંચાલકના રોલમાં આદિત્ય શ્રીવાસ્તવનો અભિનય કાબીલે તારીફ છે. ફિલ્મમાં વિદ્યાર્થીઓની ભૂમિકા ભજવતા તમામ કલાકારો એક અલગ છાપ છોડે છે. તેઓ સમગ્ર ફિલ્મનું કેન્દ્રબિંદુ છે. અભિનેત્રી મૃણાલ ઠાકુર ટૂંકી ભૂમિકામાં પણ અસર છોડી જાય છે. ફિલ્મ 'સુપર ૩૦' શિક્ષકો, વાલીઓ, વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા સહુ કોઈની આંખ ખોલે છે. આ ફિલ્મમાં આપણી વર્તમાન શિક્ષણ વ્યવસ્થાનો હૂબહૂ ચિતાર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. શિક્ષણના વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષક પ્રશિક્ષકો માટે તો આ ફિલ્મ એક કેસસ્ટડી બની શકે. ફિલ્મ જોયા બાદ એક નવી પ્રેરણાત્મક ઊર્જાનો સંચાર થાય છે અને વધું સાદું કરવાની પ્રેરણા મળે છે. ફિલ્મના અંતે સ્ક્રીન પર એક વાક્ય આવે છે : 'Dedicated to the Real Nation Builders of the world : Teachers'. શિક્ષકને મળેલું કદાચ આ સૌથી મોટું સન્માન છે. માટે આ ફિલ્મ જોવી તો રહી!

વૃક્ષયાન

ડૉ. ભારતીબહેન જી. બોરડ

૩૪, આવકાર સોસાયટી, ચિતલ રોડ, અમરેલી.

મો. ૯૪૨૬૪૪૩૨૯૪

ગયું
પહોંચ્યું
ચંદ્ર પર આજ
ચંદ્રયાન !
શોધવા... જલ... શીતળતા, શ્વાસ, ઓટલો,
રોટલો, જિંદગી અને ઘણું ઘણું...
ગૌરવ એનું અમને ઘણું
ધન્ય ઘડી
ધન્યભાગ્ય
અને
અને
જાજેરા ધન્ય, ધન્યવાદ
એના જન્મદાતાઓને...
જેણે રમતું મૂક્યું અવકાશના ખોળ
પણ નહીં...
માત્ર ધન્યવાદનો ધ્વજ નહીં
માત્ર વાહવાહીનો વાવટો નહીં
માત્ર ગૌરવની ગર્જના નહીં
માત્ર તાલીઓનો ગડગડાટ નહીં
તો....?
હું પણ બેસી ન રહું
એના સંદેશા અને શક્યતાઓની રાહમાં
મારું પણ કૈંક યોગદાન તેમાં જોઈએ...
જલ, શીતળતા, શ્વાસ, ઓટલો, રોટલો,
જિંદગી અને બીજું ઘણું ઘણું... માંથી કૈંક થોડું
બસ, થોડુંક જ
હું
તમે

આપણે
શું આપણું... યોગદાન ?
ચંદ્રયાનને...? વારસદારને...?
ધરતીને...?
હં...!
યાદ આવ્યું
ધરતીનું ચંદ્રયાન તો...
તો...
વૃક્ષ ! વૃક્ષો ! બસ, વૃક્ષો...!
પ્રતિ વર્ષે એક વાવું
સરસ ઉછેરુ
જતનથી જાળવું...
વૃક્ષ... વૃક્ષો... વૃક્ષયાન
જે શોધી લાવશે
જલ, શીતળતા, શ્વાસ, ઓટલો, રોટલો,
જિંદગી અને ઘણું ઘણું...

email : gharashala@saraswatividyamandal.org

website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ઘરશાળા
ઓગસ્ટ-૨૦૧૯

૩૯

નોંધ : “ઘરશાળા” માસિકમાં શિક્ષણ સમાચાર નિયમિત પ્રગટ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. આ સમાચાર સામયિકો અને વર્તમાનપત્રોને આધારે તૈયાર થાય છે એટલે એ દૃષ્ટિએ જોવા વાચકોને અમારી વિનંતી છે. તંત્રીઓ.

સરકારી શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓનો શિક્ષણ વ્યાપ વધારવા સરકારે ત્રણ પ્રોજેક્ટ શરૂ કર્યા : રાજ્ય સરકાર દ્વારા પ્રવેશોત્સવ ૨.૦, ગુણોત્સવ ૨.૦ અને કમાન્ડ કન્ટ્રોલ સેન્ટરનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્યમંત્રીશ્રીએ પ્રાથમિક શિક્ષકો સહિત શિક્ષણ જગતને અપીલ કરી હતી કે સેલ્ફ ફાઈનાન્સ સંસ્થાઓ સાથે સ્પર્ધા નહિ પણ તેમનાથી ઉત્કૃષ્ટ શિક્ષણ વ્યવસ્થાઓ સરકારી શાળાઓમાં ઊભી કરી આપણી લીટી મોટી કરીએ. સરકારી શાળાઓનાં વધુ પ્રવેશ લેવા માટે લોકો પ્રેરાય તેવો વિશ્વાસ અને વાતાવરણ પેદા કરીએ.

હાલ રાજ્યમાં ૩૨ હજાર સરકારી અને દસ હજાર સેલ્ફ ફાઈનાન્સ શાળાઓ છે. અને ૨.૫૦ લાખથી વધુ શિક્ષકો તથા ૭૦ લાખથી વધુ બાળકો ઉપર સુપરવિઝન માટે સરકાર દ્વારા એડવાન્સ કમાન્ડ એન્ડ કન્ટ્રોલરૂમ શરૂ કરાયો છે. માન. શિક્ષણમંત્રીએ જણાવ્યું હતું કે ખાનગી શાળાઓની સરખામણીએ સરકારી શાળાના પરિણામો પણ ઊંચા આવી રહ્યા છે.

ડ્રોપ આઉટમાં ઘટાડો : ગત વરસે ખાનગી શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતાં પોણાં બે લાખ જેટલાં બાળકોએ સરકારી શાળાઓમાં પ્રવેશ મેળવ્યો હતો. સરકારશ્રીના જણાવ્યા મુજબ નામાંકન ૯૯.૪૦ ટકા થયું છે અને ડ્રોપ આઉટ રેશિયો પણ ઘટીને ૧.૪ ટકા સુધીનો થયો છે.

ધોરણ ૧૦ માટે નવું પ્રશ્નપત્ર માળખું અને બ્લૂ પ્રિન્ટ જાહેર કરાયા : ગુજરાત માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ દ્વારા આ વર્ષથી ધોરણ-૧૦ની પરીક્ષાનું માળખું બદલાયું છે. બોર્ડ પરીક્ષામાં પચાસ (૫૦) માર્ક્સના એમસીક્યુ દૂર કરી દેવાયા છે

ત્યારે ધોરણ ૧૦માં વિવિધ વિષયોનું નવું પ્રશ્નપત્ર માળખું જાહેર કરાયું છે. જેમાં હાલ ગુજરાતી પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાષા, અંગ્રેજી પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાષા અને હિન્દીના પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાષાના વિષયો સાથે સંસ્કૃત તથા સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયના પ્રશ્નપત્ર પરિરૂપ, ગુણભાર તેમજ બ્લૂ પ્રિન્ટ જાહેર કરાયા છે. આ નવા માળખા મુજબ કુલ ૮૦ માર્ક્સના પ્રશ્નો રહેશે અને પ્રશ્નોની સંખ્યા ૫૭ રહેશે. જેમાં ૨૨ પ્રશ્નો હેતુલક્ષી તથા ૧૯ અતિ ટૂંકજવાબી પ્રશ્નો અને ૧૦ ટૂંક જવાબી પ્રશ્નો રહેશે. ૪ લાંબા પ્રશ્નો અને ૨ નિબંધ પ્રકારના પ્રશ્નો રહેશે.

ગુજરાતની ૨૩ કોલેજમાં ૫૦-૫૦ બેઠકના વધારા સાથે મેડિકલની ૧૧૫૦ બેઠકો વધશે : મેડિકલ કાઉન્સિલ દ્વારા દેશની તમામ મેડિકલ કોલેજમાં ઈકોનોમિક વિકર સેક્શન કેટેગરીની ૨૫ ટકા બેઠકો વધારવા માટેની સ્કીમ જાહેર કરાઈ છે. આમાં કઈ કઈ બેઠકો વધારાશે તેમજ કઈ રીતે ગણતરી થશે તેની સ્પષ્ટતા સાથે નોટિફિકેશન કરવામાં આવ્યું છે. જે મુખ્ય ગુજરાતમાં ૨૩ કોલેજમાં ૫૦-૫૦ બેઠકોના વધારા સાથે મેડિકલની કુલ ૧૧૫૦ બેઠકો વધી શકે છે.

જીઈઈ એડવાન્સ પરીક્ષાનું પરિણામ : જીઈઈ એડવાન્સ પરીક્ષાનું પરિણામ જાહેર થયું છે. જેમાં અમદાવાદની શબ્દનમ સહાય ઓલ ઈન્ડિયા ૧૦માં રૅન્ક સાથે વિદ્યાર્થીનીઓની કેટેગરીમાં દેશમાં પ્રથમ આવી છે. ગુજરાતમાંથી ૭૦૦થી વધુ વિદ્યાર્થીઓ જીઈઈ એડવાન્સમાં ક્વોલિફાય થયા હોવાનો અંદાજ છે. જ્યારે દેશના ટોપ ૧૦૦ રૅન્કમાં અમદાવાદના બે અને ટોપ

૧૦૦૦માં અમદાવાદમાંથી ૨૫થી વધુ વિદ્યાર્થીઓ છે.

ઁડવાન્સનું પરિણામ આંકડામાં

પાસ થયેલા કુલ વિદ્યાર્થી	૩૮૭૦૫
પાસ થયેલા કુલ યુવકો	૩૩૩૪૯
પાસ થયેલાં કુલ યુવતીઓ	૫૩૫૬
જનરલ કેટેગરીમાં	૧૫૫૬૬
EWS માં પાસ	૩૬૩૬
OBC કેટેગરીમાં પાસ	૭૬૫૧
SC કેટેગરીમાં પાસ	૮૭૫૮
ST કેટેગરીમાં પાસ	૩૦૯૪

ગુજરાત સરકારનું બજેટ : ગુજરાત સરકારે પ્રજાજનો પર અંદાજે રૂ. ૪૩૦ કરોડના વેરાનો બોજ નાંખતું ૨૦૧૯-૨૦ના નાણાકીય વર્ષ માટેનું ફેરફાર કરેલું અંદાજપત્ર રજૂ કરેલ છે. આ બજેટમાં આગામી ત્રણ વર્ષમાં ૬૦,૦૦૦ જેટલા યુવાનોને રોજગારી આપવાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. તેમજ આગામી ત્રણ વર્ષમાં નવી સખી મંડળી બનાવીને બહેનોને સ્વરોજગારી મેળવવા પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે. આ જ રીતે વિવિધ યોજનાના માધ્યમથી પંદર લાખ યુવાનોને રોજગાર મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે. ગુજરાતના આ અંદાજપત્રમાં નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે :

વિભાગ	જોગવાઈ (કરોડમાં)
શિક્ષણ	૩૦,૦૪૫
આરોગ્ય પરિવાર કલ્યાણ	૧૦,૮૦૦
મહિલા બાળ વિકાસ	૩,૧૩૮
સામાજિક ન્યાય અધિકારિતા	૪,૨૧૨
આદિજાતિ વિકાસ	૧૪,૫૬૭
શ્રમ અને રોજગાર	૧,૪૭૧
વિજ્ઞાન, પ્રૌઘોગિક	૫૦૪
રમત-ગમત અને યુવા સાંસ્કૃતિક	
પ્રવૃત્તિ સંકલિત આદિવાસી વિકાસ	
યોજના માટે	૧૨,૮૦૦

વૃદ્ધ પેન્શન યોજના માટે રૂ. ૭૫૧ કરોડની ફાળવણી : વૃદ્ધ પેન્શન યોજના હેઠળ ૮.૨૦ લાખ લાભાર્થીઓને પેન્શન આપવા માટે રૂ. ૭૫૧ કરોડની બજેટમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. ગુજરાતમાં ૧૦ નવા વૃદ્ધાશ્રમો તૈયાર કરવા માટે રૂ. ૧૦ કરોડની જોગવાઈ બજેટમાં કરવામાં આવી છે.

શહેરોમાં PHC અને CHC જેવા કેન્દ્રો શરૂ કરાશે : રાજ્યના શહેરી વિસ્તારોમાં આરોગ્ય તંત્રને વધુ સુદૃઢ બનાવવા માટે સામૂહિક આરોગ્ય કેન્દ્ર જેવા સારવાર કેન્દ્રો શરૂ કરવા માટે ૮૬૦૦ આરોગ્ય કર્મચારીઓની નિમણૂક કરવામાં આવશે. આ માટે નિષ્ણાતો, તબીબી સ્ટાફ અને નર્સની નિમણૂક કરવામાં આવશે.

કચ્છમાં ૪૨૮૬ બાળકોએ ખાનગી શાળા છોડી સરકારી હાઈસ્કૂલમાં પ્રવેશ મેળવ્યો : કચ્છમાં આ વર્ષે પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂરું કર્યા બાદ ૪૨૮૬ બાળકોએ ખાનગી શાળા છોડીને સરકારી કે ગ્રાન્ટેડ શાળાઓમાં પ્રવેશ મેળવેલ છે. કચ્છ જિલ્લામાં કુલ ૧૫૭ સરકારી અને ૯૫ ગ્રાન્ટેડ હાઈસ્કૂલો અને ૧૮૦ જેટલી ખાનગી હાઈસ્કૂલો ચાલે છે. કચ્છ જિલ્લામાં ખાનગી પ્રાથમિક શાળામાંથી સરકારી કે ગ્રાન્ટેડ શાળામાં આવનાર છાત્રોની સંખ્યા.

તાલુકો	છાત્રોની સંખ્યા
ભૂજ	૧૯૪૧
અંજાર	૪૦૮
ગાંધીધામ	૭૯૯
ભચાઉ	૨૪૦
રાપર	૪૭૧
મુંદ્રા	૯૧
માંડવી	૧૨૪
નખત્રાણા	૧૩૮
લખપત	૦૦૬
અબડાસા	૦૬૮

ટૂંકવીને...

- ગુજરાતની આઠ મેડિકલ કોલેજોને ભારત સરકારે ૨૪૦ બેઠકો ફાળવી. આના લીધે ગુજરાત સરકારની મેડિકલ કોલેજોની કુલ બેઠકો વધીને ૫૧૪૦ થઈ ગઈ.
- કચ્છમાં ૧૦૨ શાળાઓ અંગ્રેજી માધ્યમમાં તેમજ જિલ્લામાં સરકારી અને ખાનગી મળીને કુલ ૪૩૨ હાઈસ્કૂલો.
- જેઈઈ મેઈન પરીક્ષાના રેન્કર વિદ્યાર્થી ઓડવાન્સ પરીક્ષાના રેન્કિંગમાં પાછળ રહ્યા.
- પાણલ યુનિવર્સિટીના કમ્પ્યુટર અને આઈટીના વિદ્યાર્થીઓની ૭૫ કંપનીઓમાં પસંદગી
- ગુજરાતમાં જન્મેલા અને ધોરણ-૧૨ ભણેલા વિદ્યાર્થીને ડોમિસાઈલ વગર મેડિકલમાં પ્રવેશ
- આંતરરાષ્ટ્રીય ક્યુ એસ. રેન્કિંગમાં એમ.એસ. યુનિવર્સિટીને ૪૦૧થી ૫૦૦ યુનિ.માં સ્થાન
- રાજ્યનું જાહેર દેવું જીડીપીના ૧૫.૬૯ ટકા.
- રૂ. ૧,૫૪,૭૩૨ કરોડની મહેસૂલી આવકનો અંદાજ
- 'નલ સે જલ'ની મહત્વાકાંક્ષી યોજના.
- ગ્રામીણ કન્યા સો ટકા મફત પાસ યોજના હેઠળ આ વર્ષે ગુજરાતમાં ૧.૧૧ લાખથી વધુ વિદ્યાર્થી બહેનોને એસ.ટી.માં મફત મુસાફરીનો લાભ મળ્યો.
- અમદાવાદમાં વિવિધ શાળાકીય ખેલ સ્પર્ધાઓ યોજવામાં આવશે. આ સ્પર્ધામાં કબ્બડ્ડી, ખો-ખો, વોલીબોલ, એથલેટિક્સ, ચેસ, બાસ્કેટબોલ, ફૂટબોલ, હેન્ડબોલ, કરાટે, રસ્સાખેંચ, ટેકવેન્ડો, રોલર સેટિંગ, લોલટેનિસ, બેડમિન્ટન જેવી રમતો રમાડવામાં આવશે. દરેક તાલુકા અને વોર્ડ કક્ષાએ તેનું આયોજન હાથ ધરાશે. આ રમતો જિલ્લા કક્ષાએ યોજાશે.

શિક્ષક સાથેની મારી કવિતા

ગુરુપૂર્ણિમા નિમિત્તે

જે. એન. બાલિકા વિદ્યાલય, સરસપુર, અમદાવાદ.

નહોતી સમજણ એટલી બધી,
કે શબ્દની રમત આવી કરામત કરે છે.
ને 'કક્કા'નો શબ્દ બનતા કવિતાઓ રચે છે.

એક દહાડો શી ખબર કેમ ?
શબ્દો જોડે મેં રમત રમી
એ મારા શિક્ષકને બહુ ગમી.

કે પછી, મને પણ આ કલમ અને કાગળ
સાથેની મિત્રતા લાગી વ્હાલી
શિક્ષક સાથેના વિચારોનો મેં
હાથ લીધો ઝાલી

વિચાર્યું નહોતું કે શબ્દોથી આવું કંઈક થશે ?
પણ શિક્ષકે કીધું વિચારતો ખરા,
આ શબ્દોમાં કંઈક તો હશે.
લો, મને ક્યાં ખબર હતી ?
કે, આ શબ્દોની બધી કવિતા થશે.

“જો શિક્ષકે ના માર્યો હોત પ્રેરણાનો ધક્કો
તો પાક્કો ના થયો હોત આ કવિતાનો કક્કો”

સાંભળ્યું છે,
કે શાળા એ સ્વર્ગ છે
અને બાળકો એ બગીચાનું ફૂલ
પણ શિક્ષણ એ અજવાળું છે
જેના વગર આ સ્વર્ગમાં અંધારું છે.

સરસ્વતી વિદ્યામંડળ સંચાલિત સરસ્વતી કુમારશાળા નં.૨માં TIDE સંસ્થા દ્વારા શિક્ષકો અને બાળકોની ગુણવત્તા સુધારવા માટે કાર્યશાળાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

email : gharashala@saraswatividyamandal.org
 website : www.saraswatividyamandal.org/publication

ધરશાળા ઓગસ્ટ - ૨૦૧૯ **૪૩**

ડો. રઘુભાઈ નાયક

(૧૫ ઓગસ્ટ ૧૯૦૭)

જન્મ દિને શત્ શત્ વંદન.

વ્યક્તિગત જીવનમાં આપણે ગર્વથી અંધ ન થઈ જઈએ. સમજદાર મિત્રોને નિખાલસપણે ટીકા-વાતો કરતા રાખીએ. આ ટીકાઓમાંથી આપણાં વલણ-વર્તન સુધારવા પ્રયત્ન કરીએ. તો જીવનમાં ઘણી અપ્રિય પરિસ્થિતિઓને સવેળા ટાળી શકીએ. જાગ્રત વ્યક્તિ પોતાના અંગત સંસ્કારને જીવનના અંત સુધી વિકસાવવા પ્રયત્નશીલ હોય છે.

માલિક : સરસ્વતી વિદ્યામંડળ, સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮. ફોન : ૨૨૯૨૦૫૩૭
મુદ્રક, પ્રકાશક અને તંત્રી : જ્યોતીન્દ્રભાઈ દવે એ શ્રી ભગવતી પ્રિન્ટર્સ,
૭૯૭, કડિયાવાડ, સરસપુર, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૮. ફોન : ૯૮૨૫૭૫૨૪૩૭માં પ્રકાશિત કર્યું.